

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI
TEZHİP PROGRAMI

YAVUZ SULTAN SELİM DEVRİ 1517 TARİHLİ (16.YY), TİEM (TÜRK İSLAM ESERLERİ MÜZESİ) DE BULUNAN 224 ENVANTER NUMARALI KUR'AN-I KERİM'İN TEZHİP AÇISINDAN İNCELENMESİ

(Yüksek Lisans Eser Metni)

Hazırlayan
20162309001 Nurdanur ÜNAL

Danışman
Doç. Münevver ÜÇER

İSTANBUL-2019

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI
TEZHİP PROGRAMI

YAVUZ SULTAN SELİM DEVRİ 1517 TARİHLİ (16.YY), TİEM (TÜRK İSLAM ESERLERİ MÜZESİ) DE BULUNAN 224 ENVANTER NUMARALI KUR'AN-I KERİM'İN TEZHİP AÇISINDAN İNCELENMESİ

(Yüksek Lisans Eser Metni)

Hazırlayan

20162309001 Nurdanur ÜNAL

Danışman

Doç. Münevver ÜÇER

İSTANBUL-2019

Nurdanur ÜNAL tarafından hazırlanan **YAVUZ SULTAN SELİM DEVRİ 1517 TARİHLİ (16.YY), TIEM (TÜRK İSLAM ESERLERİ MÜZESİ) DE BULUNAN 224 ENVANTER NUMARALI KUR'AN-I KERİM'İN TEZHİP TASARIMI AÇISINDAN İNCELENMESİ** adlı bu çalışma aşağıda adları yazılı jüri üyelerince Oybirliğiyle / ~~Oyçokluğu~~la Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi: 18 / 06 / 2019

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

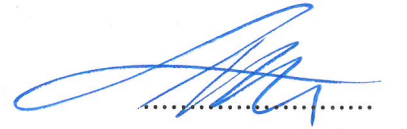
Jüri Üyesi : Doç. Münevver ÜÇER (Danışman)

Jüri Üyesi : Prof. Faruk TAŞKALE

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Latife AKTAN ÖZEL (FSMV Üni)

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

İÇİNDEKİLER	II
ÖNSÖZ	IV
ÖZET	VI
ABSTRACT.....	VII
KISALTMALAR.....	IX
RESİM LİSTESİ.....	X
ÇİZİM LİSTESİ.....	XIII
GİRİŞ	1
1.YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİ OSMANLI DEVLETİ SİYASİ ve SANATSAL ORTAMI.....	4
1.1. Yavuz Sultan Selim Devri Siyasi ve Coğrafi Durum	6
1.2 Yavuz Devri Kültür ve Sanat Hayatı	12
1.3. Osmanlı Tezhip Sanatının Yavuz Sultan Selim Dönemine Kadar Tarihi Gelişimi. 17	
1.3.1. Tezhip Sanatında İslam Öncesi Dönem	17
1.3.2. XIII. yüzyıl - XIV. Yüzyıl Selçuklu ve Beylikler Dönemi	19
1.3.3. XV. Yüzyıl Erken Osmanlı Dönemi	20
1.3.4. Sultan II. Bayezid Dönemi	23
1.3.5. Yavuz Sultan Selim Devri Tezhip Özellikleri	24
2. YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİ TEZHİP SANATINDA KULLANILAN MOTİFLER	25
2.1. Bitkisel Motifler	25
2.2. Hayvansal Motifler	26
2.3. Bulutlar	27
2.4. Geçmeler	28
2.5.Tiğlar	28

3.KUR'AN-I KERİM	29
3.1. Kur'an-ı Kerimi Tezhip Açısından Oluşturan Unsurlar	32
3.1.1. Zahriye Sayfaları	33
3.1.2. Serlevhalar	34
3.1.3. Sure Başları/ Bölüm Başları	35
3.1.4. Güller	35
3.1.5.Noktalar (Duraklar)	37
3.1.6. Cetveller ve Sayfa Kenarları (Haşiye)	37
4. TİEM 224 NOLU İNCELENEN MUSHAFIN ÖZELLİKLERİ	39
4.1. Mushaf'ın Hattı	39
4.2. Mushaf'ın Tezhip Özellikleri	40
4.2.1.Serlevha Tezhibinin Analizi	43
4.2.2.Başlık / Surebaşı Tezhibinin Analizi	54
4.2.3. Kur'an-ı Kerim'deki Seçilen Sûre Başı Tezhiplerinin Analizi	59
4.2.4.Felak ve Nâs Sûreleri Tezhibinin Analizi	120
4.2.5. Ketebe Sayfasının Tezhip Analizi	132
4.2.6. Mushaf'ta Yer Alan Güllerin Analizleri	141
4.2.7. Mushaf'ta Yer Alan Koltuk ve Durakların Analizleri	153
4.3 Motif Analizi	158
5.GÜNÜMÜZ TEZHİP ANLAYIŞIYLA YAPILAN TASARIMLAR.....	173
5.1 Zahriye Tasarımı	173
5.2 Şemse Tasarımı	176
DEĞERLENDİRME, SONUÇ	180
KAYNAKLAR	182
DİZİN.....	187
ÖZGEÇMİŞ	189

ÖNSÖZ

Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra ilahi kitaba verilen değer hat ve tezhip sanatının gelişimini sağlamıştır. Bu sanatlar yüzyıllar boyunca sanatın hamiliğini yapan başta Osmanlı Devleti olmak üzere diğer İslam devletlerinde de en güzel örneklerini vermiştir.

Sanatkârların en güzel ve ihtişamlı şekilde süsledikleri Mushaf'lar, tarih ve ilim kitapları, mecmualar, albümler, hilyeler, levhalar, fermanlar vb... birer şaheser hükmündedir.

Dünya sanat tarihinde Türk kültür ve sanatı önemli bir yer tutmaktadır. Türk sanatkârları edindikleri tecrübeler ve etkilendikleri çeşitli tarzlar neticesinde sadelik içinde, karmaşadan uzak ve seyredene huzur veren bir sanat anlayışı geliştirmişlerdir.

XVI. yüzyılda tezhip sanatı altın çağını yaşamış ve ileriki çağlara ışık tutacak güzide eserler verilmiştir. Bu eserler arasında Kur'an-ı Kerim'ler en önemli yerdedir. Tez çalışmamda Kur'an-ı Kerim incelemesi tercih etme sebebim, Mushafların tezhip sanatında başlıca kaynak ve önemli yere sahip olmalarıdır.

Çalışmama ilk önce müzelerde bulunan Mushafların müzeyyen sayfalarını araştırarak başladım. Sekiz yıllık kısa süren ve saltanatının büyük kısmını seferlerle geçirmiş olan Yavuz Sultan Selim Han dönemine ait yapılan çalışmaların kısıtlı olduğuna hocalarımla birlikte kanaat getirdik. XVI. yüzyılın başlarına tekabül eden saltanatının tezhip sanatının gelişiminde bir köşe taşı olduğunu araştırmalarım neticesinde müşahede ettikten sonra, tez çalışmama TIEM'de bulunan 224 envanter

nolu Kuran'ı Kerimin taramalarını müzeden alarak başladım. Kaynak araştırması ve bilgi toplama aşamasıyla eş zamanlı olarak desen tespit ve çizim çalışmalarını birlikte yürüttüm.

Kur'an-ı Kerim'in tezhip açısından incelemesi yapıp, serlevha, başlık tezhibi ve Mushaf'ın sonunda yer alan Felak Nâs sayfalarının tezhip incelemesi yapılmıştır. 114 sure başı tezhibinin incelemesi yapıp, tekrar eden ve birbirine benzeyenler tespit edilmiş ve 30 tanesinin tezhip açısından incelenip, çizimleri yapılmıştır.

Beş bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde Osmanlı devleti başlığı altında Yavuz Sultan Selim devri siyasi, kültür hayatı ve tezhip sanatının gelişimi anlatılmıştır. İkinci bölümde Kur'an-ı Kerim'in tezhipli alanları açıklanmıştır. Üçüncü bölümde tezhip sanatında kullanılan motiflerin tanımı yapılmış, dördüncü bölümde incelenen Mushaf'ın motif incelemesi yapılmıştır. Beşinci bölümde ise günümüz tezhip anlayışıyla iki adet uygulama yapılmış, değerlendirme ve sonuç bölümleriyle çalışma sonlandırılmıştır.

Bu araştırmada yardımlarıyla bana ışık tutan kıymetli danışman hocam Doç. Münevver Üçer'e, hiçbir zaman himayelerini eksik etmeyen saygıdeğer hocam Necati Sancaktutan'a, değerli arkadaşım Sevde Gülüt'e, aileme, Aksel Ünal ve Zeynep Ünal'a yardımlarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Kitap sanatları tarih boyunca başta Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere diğer İslam devletlerinde de güç ve kudretleri nispetince gelişimini sürdürmüştür. XIII. asırda kurulan Osmanlı İmparatorluğu XV. ve XVII. yüzyıllarda üç kıtaya yayılmış ve bu coğrafyalara hükmeden bir imparatorluk olmuştur.

Osmanlı'nın gücü, hâkimiyeti ve zenginliği diğer alanlarda olduğu gibi sanatta da etkisini göstermiş ve özellikle kitap sanatlarında her devre örnek olacak eserler bırakmıştır. Ekonomik, siyasi ve askeri gücün gelişimiyle sanata hami olan padişah ve devlet adamlarının sanata ve sanatçıya verdikleri önem ve rahat çalışma ortamının sağlanmasıyla, Osmanlı üslubu oluşmuş ve yüzyıla damga vuran eserler vücuda gelmiştir. Klasik dönem olarak kabul edilen XVI. yüzyılda Mushaf tezhibinde zirve eserler tezyin edilmiştir. Tezimize konu olan TİEM 224 envanter nolu Kur'an-ı Kerim Yavuz Sultan Selim dönemine ait nadir bir Mushaf olması açısından önem arz eder. Zer mürekkep ile yazılmış Mushaf son derece ince ve zengin müzeyyen sayfalarıyla dönemine ait bir başyapıt hükmündedir. Bunun yanı sıra Kur'an-ı Kerim'in hattatına ve müzzehhibine ait bilinen, başka bir Kur'an ya da el yazması esere rastlanmamıştır.

Dört bölümden oluşan tez çalışmasında, birinci bölümde Osmanlı Devleti ve tezhip sanatının tarihi süreçteki gelişimi, ikinci bölümde Kur'an-ı Kerim özelinde tezhip unsurları, üçüncü bölümde tezhip sanatında kullanılan motifler, dördüncü bölümde ise tez konusu olan Mushaf'ın karakteristik özellikleri ve desen tahlilleri yapılmıştır. Tez sonuç, kaynakça ve dizin bölümleriyle sonuçlandırılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: Tezhip, altın, üslûp, Osmanlı, motif, klasik.

ABSTRACT

Throughout history, the arts of the book have flourished under the patronage of many Islamic States, each according to their power and capacity, including and foremost the Ottoman Empire. The Ottoman Empire was founded in the 13th century and by the 17th it was an empire that extended and reigned over three continents.

The power, sovereignty and wealth of the Ottomans, as in other fields, also had an impact on the arts of the book and left a legacy of masterpieces that were exemplary to many eras. With the rise of the empires economic, political and military power and the increasing support of patrons such as sultans and other men of means, the arts and artists found a nourishing environment in which to thrive. The classical Ottoman style developed in this environment and yielded artwork that influenced the century.

In the 16th century which is considered the classical period, many Quranic manuscripts were magnificently illuminated. The subject of this thesis, the Quran with the inventory number TIEM 22 4 is such a manuscript. It is a rare example of a manuscript that belongs to the reign of Yavuz Sultan Selim which gives it additional importance. Written with gilded calligraphy, finely and lavishly illuminated, it is truly a masterpiece of its time. Also no other manuscripts were found that could be attributed to its calligrapher or illuminator.

Of the four sections that constitute this thesis; the first section narrates the historical development of both the Ottoman Empire and the art of illumination. The second section defines the elements of illumination exclusive to the Quranic

manuscripts. The third introduces the motifs used in the art of illumination and the fourth analyses the characteristics and design elements of the manuscript TIEM 224. The thesis is finalized with the conclusion, bibliography and index sections.

KEYWORDS: Illumination, gold, style, Ottoman, motif, classical.

KISALTMALAR

- a.s. : Aleyhisselam
A.g.k. : Adı geçen kitap
A.g.m. : Ası geçen makale
b. : İbn, bin
Bkz. : Bakınız
c. : Cilt
C.C : Celle Celalühü
Ç. : Çizim
d. : Doğum
Ed. : Editör
H. : Hicri
Hz. : Hazreti
IRCICA : İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İÜK : İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
M. : Miladi
öl. : Ölüm
R. : Resim
s. : Sayfa
S. : Sayı
S.A.V. : Sallahü Aleyhi Vessellem
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
TİEM : Türk İslam Eserleri Müzesi
TSMK : Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
TTK : Türk Tarih Kurumu
vr. : Varak
yy. : Yüzyıl

RESİM LİSTESİ

Resim 1. Osmanlı İmparatorluğu Yavuz Sultan Selim Devri haritası.....	7
Resim 2. Selim'in Levni tarafından yapılan tasviri	9
Resim 3. Selim'in Farsça divanından minyatürlü bir sayfa.....	11
Resim 4. Bezeklik Duvar Resmi, Berlin Staatliche Museen, IB 8381	18
Resim 5. Divriği Ulu Cami Kuzey Kapısı Detay.....	20
Resim 6. Baba Nakkaş'a Ait Hatâyi Üslubunda Desen.....	22
Resim 7. vr.1b vr.2a Serlevha Tezhibi.....	43
Resim 8. vr.1b Serlevha Tezhibi.....	44
Resim 9. Serlevha Tezhibini Yazı Alanı	46
Resim 10.vr.1b Koltuk Tezhibi	48
Resim 11.vr.1b Arapervaz Tezhibi	49
Resim 12. vr 1b Serlevha Tezhibini Sure Başı	49
Resim 13. vr 1b Serlevha Tezhibinin Sure Başı Kitabesi.....	50
Resim 14. vr. 1b Serlevha Tezhibinin Sûre Başından ¼ Desen Detayı.....	51
Resim 15. vr. 1b Serlevha Tezhibinin Dış pervaz Köşe Detayı	52
Resim 16. vr.4b Başlık Tezhibi	54
Resim 17. vr.4b Başlık Tezhibinin Sure Başı.....	56
Resim 18.vr. 4b Başlık Tezhibi Arapervaz.....	57
Resim 19.vr. 4b Başlık Tezhibi	58
Resim 20. vr.152b Enfal Sûresi Sûre Başı Tezhibi.....	60
Resim 21. vr. 177b Yunus Sûresi Sure Başı Tezhibi.....	62
Resim 22. vr. 189a Hud Sûresi Sure Başı Tezhibi.....	64
Resim 23. vr. 189a Hûd Sûresi Sûre Başı Tezhibi.....	65
Resim 24. vr. 189a Hûd Sûresi Sûre Başı Tezhibi.....	66
Resim 25. vr. 189a Hûd Sûresi Sûre Başı Tezhibi.....	67
Resim 26. vr. 201a Yûsuf Sûresi Sûre Başı Tezhibi.....	69
Resim 27. vr. 218b İbrahim Sûresi Sûre Başı Tezhibi.....	71
Resim 28. vr. 240b İsrâ Sûresi Sûre Başı Tezhibi	73
Resim 29. vr. 240b İsrâ Sûresi Sûre Başı Tezhibi	74
Resim 30. vr. 240b İsrâ Sûresi Sure Başı Tezhibi	75
Resim 31. vr. 267a Tâhâ Sûresi Sûre Başı Tezhibi	76
Resim 32. vr. 283b Hac Sûresi Sûre Başı Tezhibi.....	78
Resim 33. vr. 346a Rum Sûresi Sûre Başı Tezhibi.....	80
Resim 34. vr. 371a Fâtır Sûresi Sûre Başı Tezhibi.....	82
Resim 35. vr. 400a Mü'min Sûresi Sûre Başı Tezhibi	84

Resim 36. vr. 408a Fussilet Sûresi Sûre Başı Tezhibi	86
Resim 37. vr. 413a Şûra Sûresi Sûre Başı Tezhibi	88
Resim 38. vr. 418b Zuhruf Sûresi Sure Başı Tezhibi	90
Resim 39. vr. 430b Ahkâf Sûresi Sûre Başı Tezhibi	91
Resim 40. vr. 457b Rahmân Sûresi Sûre Başı Tezhibi	93
Resim 41. vr. 467b Mücâdele Sûresi Sûre Başı Tezhibi	95
Resim 42. vr. 475b Mümtehine Sûresi Sûre Başı Tezhibi	97
Resim 43. vr. 492b Hâkka Sûresi Sûre Başı Tezhibi	99
Resim 44. vr. 492b Hâkka Sûresi Sûre Başı Tezhibi	100
Resim 45. vr. 492b Sûresi Sûre Başı Tezhibi	101
Resim 46. vr. 492b Hâkka Sûresi Sûre Başı Tezhibi	102
Resim 47. vr. 498b Cin Sûresi Sûre Başı Tezhibi	103
Resim 48. vr. 498b Mürselât Sûresi Sûre Başı Tezhibi	104
Resim 49. vr. 510b Nâziât Sûresi Sûre Başı Tezhibi	108
Resim 50. vr. 520a Fecr Sûresi Sûre Başı Tezhibi	109
Resim 51. vr. 530a Kevser Sûresi Sûre Başı Tezhibi	111
Resim 52. vr. 530a Sûre Başı Tezhibi	112
Resim 53. vr. 530a Kevser Sûresi Sûre Başı Tezhibi	113
Resim 54. vr. 530a Kevser Sûresi Sûre Başı Tezhibi	114
Resim 55. vr. 530b Nasr Sûresi Sûre Başı Tezhibi	116
Resim 56. vr. 531a Tebbet Sûresi Sûre Başı Tezhibi	117
Resim 57. vr. 531a İhlâs Sûresi Sûre Başı Tezhibi	119
Resim 58. vr. 531b - vr. 532a Felak Nâs Sûreleri Tezhibi	120
Resim 59. vr. 531b Felak Sûresi Tezhibi	121
Resim 60. vr. 531b Felak Sûresi Tezhibini Yazı Alanı	123
Resim 61. Felak Sûresi Koltuk Tezhibi.	125
Resim 62. vr. 531b Felak Sûresi Sûre Başı Tezhibi	126
Resim 63. vr. 531b Felak Sûresi Kitabe Tezhibi	127
Resim 64. vr. 531b Felak Sûresi Sûre Başı Tezhibi ¼ Detay	128
Resim 65. vr. 531b Felak Sûresi Tezhibinin Dış pervaz Köşe Detayı	130
Resim 66. vr. 532b - vr. 533a Ketebe Sayfası Tezhibi	132
Resim 67. vr. 532b Ketebe Sayfasının Tezhibi	133
Resim 68. vr. 532b Salbek Tezhibi	136
Resim 69. vr. 532b Ketebe Sayfası Müzehhibin İmzası	137
Resim 70. vr. 532b. Madalyon Tezhibi	137
Resim 71. vr. 533a Hatime Tezhibi	139
Resim 72. Hamse Gülü Tezhibi	141
Resim 73. Hamse Gülü Tezhibi	143
Resim 74. Aşere Gülü Tezhibi	145
Resim 75. Aşere Gülü Tezhibi	146

Resim 76. Hizip Gülü Tezhibi	147
Resim 77. Nısf Gülü Tezhibi	148
Resim 78. Cüz Gülü Tezhibi.....	150
Resim 79. Secde Gülü Tezhibi	152
Resim 80. Koltuk Tezhibi.....	153
Resim 81. Koltuk Tezhibi.....	155
Resim 82. Koltuk Tezhibi.....	155
Resim 83. Durak Tezhibi.....	156
Resim 84. Durak Tezhibi.....	156
Resim 85. Durak Tezhibi.....	157
Resim 86. Arapervaz Tezhibi	171
Resim 87. Arapervaz Tezhibi	171
Resim 88. Arapervaz Tezhibi	172
Resim 89. Arapervaz Tezhibi	172
Resim 90. Arapervaz Tezhibi	172
Resim 91. Zahriye Tasarımı.....	174
Resim 92. Zahriye Tasarımı.....	175
Resim 93. Şemse Tasarımı Detay	178
Resim 94 Şemse Tasarımı.....	179

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 1. vr. 1b Selevha Tezhibi Çizim.....	45
Çizim 2. vr 1b. Serlevha Tezhibinin Yazı Alanının Deseni	47
Çizim 3 vr 1b Koltuk Deseni	48
Çizim 4 vr.1b Arapervaz Deseni.....	49
Çizim 5 vr 1b Serlevha Tezhibini Sure Başlı Deseni	50
Çizim 6 vr. 1b Serlevha Tezhibinin Sure Başından ¼ Detay Desen	51
Çizim 7 vr. 1b Serlevha Tezhibinin Dış pervaz Köşe Detayı Deseni.....	53
Çizim 8.vr. 4b Başlık Tezhibi Sure Başlı Deseni	57
Çizim 9 vr. 4b Başlık Tezhibi Arapervaz Deseni	58
Çizim 10 vr.4b Başlık Tezhibi Deseni.....	59
Çizim 11 vr.152b Enfal Sûresi Sure Başlı Deseni	61
Çizim 12. vr. 177b Yunus Sûresi Sure Başlı Deseni	63
Çizim 13.vr. 189a Hud Sûresi Sure Başlı Deseni	65
Çizim 14 vr.189a Hûd Sûresi Sûre Başlı Desen	65
Çizim 15. vr. 189a Hûd Sûresi Sûre Başlı Deseni	66
Çizim 16. vr. 189a Hûd Sûresi Sûre Başlı Deseni	68
Çizim 17. vr. 201a Yûsuf Sûresi Sûre Başlı Deseni	70
Çizim 18 vr. 218b İbrahim Sûresi Sûre Başlı Deseni	72
Çizim 19. vr.240b İsrâ Sûresi Sure Başlı Deseni.....	75
Çizim 20. vr. 267a Tâhâ Sûresi Sûre Başlı Deseni	77
Çizim 21. vr. 283b Hac Sûresi Sûre Başlı Deseni	79
Çizim 22. vr. 346a Rum Sûresi Sûre Başlı Deseni	81
Çizim 23. vr. 371a Fâtır Sûresi Sûre Başlı Deseni	83
Çizim 24. vr. 400a Mü'min Sûresi Sure Başlı Deseni.....	85
Çizim 25. vr. 408a Fussilet Sûresi Sûre Başlı Deseni.....	87
Çizim 26. vr. 413a Şûra Sûresi Sûre Başlı Deseni.....	89
Çizim 27. vr. 418b Zuhruf Sûresi Sure Başlı Deseni.....	91
Çizim 28. vr. 430b Ahkâf Sûresi Sûre Başlı Deseni.....	92
Çizim 29. vr. 457b Rahmân Sûresi Sûre Başlı Deseni	94
Çizim 30. vr. 467b Mücâdele Sûresi Sûre Başlı Deseni	96
Çizim 31. vr. 475b Mümtehine Sûresi Sûre Başlı Deseni	98
Çizim 32. vr. 492b Hâkka Sûresi Sûre Başlı Deseni	99
Çizim 33. vr. 492b Hâkka Sûresi Sûre Başlı Deseni	100
Çizim 34.vr. 492b Hâkka Sûresi Sûre Başlı Deseni	101
Çizim 35. Vr.492b Hâkka Sûresi Sûre Başlı Deseni	102

Çizim 36. vr. 498b Cin Sûresi Sûre Başı Deseni	104
Çizim 37. vr. 507b Mürselât Sûresi Sûre Başı Deseni.....	106
Çizim 38. vr. 510b Nâziât Sûresi Sûre Başı Deseni	108
Çizim 39. vr.520a Fecr Sûresi Sûre Başı Deseni	110
Çizim 40. vr. 530a Kevser Sûresi Sûre Başı Deseni.....	112
Çizim 41. vr.530a Kevser Sûresi Sûre Başı Deseni.....	112
Çizim 42. vr.530a Kevser Sûresi Sûre Başı Deseni.....	113
Çizim 43.vr.530a Kevser Sûresi Sûre Başı Deseni.....	114
Çizim 44. vr. 530b Nasr Sûresi Sûre Başı Deseni	116
Çizim 45. vr. 531a Tebbet Sûresi Sûre Başı Deseni	118
Çizim 46. vr. 531a İhlâs Sûresi Sûre Başı Deseni	119
Çizim 47. vr. 531b Felak Sûresi Deseni	122
Çizim 48. vr. 531b Felak Sûresi Deseni	124
Çizim 49 Felak Sûresi Koltuk Deseni.....	125
Çizim 50. vr. 531b Felak Sûresi Sûre Başı Deseni	126
Çizim 51. vr. 531b Felak Sûresi Kitabe Deseni.....	127
Çizim 52. vr. 531b Felak Sûresi Sûre Başı Deseni ¼ Detay	129
Çizim 53. vr. 531b Felak Sûresi Desenin Dış pervaz Köşe Detayı	131
Çizim 54. vr.532b Ketebe Sayfasının Deseni	134
Çizim 55 vr. 532b Salbek Deseni	136
Çizim 5656 vr. 532b Madalyon Deseni	138
Çizim 57. vr.533a Hatime Tezhibi Deseni	140
Çizim 5858. Hamse Gülü Deseni	142
Çizim 59. Hamse Gülü Deseni	144
Çizim 60. Aşere Gülü Deseni	145
Çizim 61. Aşere Gülü Deseni	146
Çizim 62. Hizip Gülü Deseni.....	147
Çizim 63. Nısf Gülü Deseni.....	149
Çizim 64. Cüz Gülü Deseni	151
Çizim 65. Secde Gülü Deseni	152
Çizim 66. Koltuk Deseni	154
Çizim 67. Koltuk Deseni	155
Çizim 68. Koltuk Deseni	155
Çizim 69. Durak Deseni.....	156
Çizim 70. Durak Deseni.....	156
Çizim 71. Durak Deseni.....	157
Çizim 72. Hatayi gurubu / Yaprak motifi	158
Çizim 73. Hatayi Gurubu / Yaprak Motifi.....	159
Çizim 74. Hatayi Gurubu/ Goncagül Motifi.....	160
Çizim 75. Hatayi Gurubu / Golcagül Motifi.....	161

Çizim 76. Hatayi gurubu / Hatayi Motifi.....	162
Çizim 77. Hatayi Gurubu / Hatayi Motifi.....	163
Çizim 78. Hatayi Gurubu / Penç Motifi.....	164
Çizim 79. Hatayi Gurubu / Penç Motifi.....	165
Çizim 80. Sade Rumi.....	166
Çizim 81. Hurde Rumi.....	167
Çizim 82. Sarılma Rumi.....	168
Çizim 83. Dendanlı Rumi.....	169
Çizim 84. Bulut Motifi.....	170
Çizim 85 Arapervaz Deseni.....	171
Çizim 86. Arapervaz Deseni.....	171
Çizim 87. Arapervaz Deseni.....	172
Çizim 88. Arapervaz Deseni.....	172
Çizim 89 Arapervaz Deseni.....	172
Çizim 90. Zahriye Tasarımı.....	173
Çizim 91. Şemse Tasarımı.....	176
Çizim 92. Şemse Tasarımı Hilal Deseni.....	177

GİRİŞ

Başlangıcını Orta Asya bozkırları olduğu kabul edilen tezhip sanatı, İslamiyet'in kabulünün de verdiği derin ruh zenginliği ile gelişerek, Türk zevkinin yansıtılmasıyla klasik sanatlarımız içindeki önemli yerini almıştır.

Sözle ifade edilemeyen mânâ yüklü duygular zarif çizgiler, olgun renkler ve altınla birleşerek tezyinatta Osmanlı üslubunu oluşturmuştur. Türkler çağlar boyu vatan edindikleri toprakları, kültürleri, kendi anlayış ve görüşleri çerçevesinde manevi duygularını da sanatlarına dâhil ederek, tarihe miras bırakılan eserler üzerine damgalarını vurmuşlardır. Bu eserler içinde en özel yerde Mushaflar bulunur.

Kur'an-ı Kerim'i okuma zevki ve hevesi uyandırmak bakımından hat sanatı ile birlikte tezhip, önemli bir kültür hizmeti oluşturur.¹ Müzehhibin amacı Kur'an-ı Kerim'i en güzel şekilde tezyin etmektir. Sanatkâr kurallara riayet ederek mümkün olan en mükemmeli ortaya çıkarmaya gayret eder.

Altınlamak, altınla süslemek anlamına gelen "Tezhip" altın ve çeşitli boyalarla, stilize edilmiş bitki, hayvan ve bulut motiflerini kullanarak dini, edebi, tarihi el yamalarını, levha, albüm, tuğra, ferman ve kitap kaplarını süsleme sanatıdır.²

¹ Oktay ASLANAPA, Türk Sanatı, Remzi Kitapevi, İstanbul 1993, s.392

² Faruk TAŞKALE, Tezhip Sanatının Kullanım Alanları", Sanatta Yeterlilik Tezi, İstanbul, Eylül 1984, s.1.

Tezhipte klasik anlayışa uygun olarak bitki ve hayvan asıllı, tabiatı birebir taklit etmeden üsluplaştırılan, rûmi ve hatâyî motifleri, kaidelere bağlı kalarak tezyinat sahasına yerleştirilerek işlenir.³

Tezhipte süslenmiş eserlere müzehhip, tezhibi yapan erkek olursa müzehhip, bayan olursa müzehhibe denir.⁴

Tezhipte kullanılan motifler diğer süsleme sanatlarında görülen motiflerden daha küçük ve sadedir. Müzehhip motifini oluştururken taslağın ana çizgilerini tahayyül ettiği şekilde çizer. Böylece taslağın gerçek görünüşü, sanatkârın zihninde canlandırdığı model yeni yorumla biçimlenerek desen özelliği kazanır.⁵

"Mushaf bezemelerinin en ince ve zengin bir üslupla yapıldığı bilhassa Osmanlı saray nakkaşhanesinde, tezhip, müşterek bir çalışmayla hazırlanırdı. Desenler (tahr) ayrı bir zümre eliyle tasarlanırdı ki bunlara tarrah denilir, cetvelleri ayrı bir gurup (bunlara cetvelkeş adı verilir) tahrirleri ayrı bir gurup çeker, " biri altın ezer, öteki sürer, bir diğeri renk koyar.... Bilhassa Saray Nakkaşhanesi'n -den çıkan o nadide eserler hep böyle toplu mesai ile vücuda getirilmiştir."⁶

Kitap sanatları özelinde tezhip, tarihte kurulmuş Türk devletleri vasıtasıyla ilerlemiş, özellikle Osmanlı İmparatorluğu bu sanatın gelişmesinde önemli rol almıştır. Fatih ve Bayezid devirleri tezhip sanatının gelişiminde önemli mihenk taşlarıdır. XVI. yüzyıl klasik devrin müjdeleyicisi olarak tanımlayabileceğimiz Yavuz Sultan Selim

³ Uğur DERMAN, Harflerin Aşk, Korpuz Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 29.

⁴ Münevver ÜÇER, " XVI-XVIII Yüzyıllarda Türk Tezhip Sanatında Ekol Olmuş Sanatçıların Karşılaştırılması", Sanatta Yeterlilik Tezi, Eylül 1994, s.4.

⁵ İnci A. BİROL, İslam Ansiklopedisi, Cilt.41, s.61

⁶ Uğur DERMAN, Doksandokuz İstanbul Mushafı, Mas Matbaacılık, İstanbul 2010, s. 18.

devri, Sultan'ın düzenlediği seferler neticesinde fethettiği topraklardaki sanatkârları payitahta getirerek, nakkaşhanede mevcut sanatkârlarla ortak çalışma neticesinde adeta tezhip sanatında bir sıçrama gerçekleşmiştir.

Siyasi, ekonomik ve askeri gle birlikte  kıtaya hâkimiyeti sağlayan Osmanlı, devletten imparatorluğa geçişini tamamlayıp, kültür ve sanata da bu durum yansımıştır.

1. YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİ OSMANLI DEVLETİ SİYASİ ve SANATSAL ORTAMI

1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu kapıları Türklere açılmış, 1299 yılında Osman Bey üç kıtada 600 yıl hüküm sürecek Osmanlı Devletini kurmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar devam edecek olan Osmanlı İmparatorluğu, siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel alanda dünya tarihine derin izler bırakmıştır.

Osmanlı Beyliğinin, Bursa ve Edirne'yi alması sonucu, Rumeli ve Balkanlara hâkimiyet sağlanmış ve nihayetinde de İstanbul'un fethiyle bir cihan devleti kurulmuştur. Sürekli genişleme politikası güden Osmanlı Devleti zaman içinde, farklı coğrafyalarda çeşitli din ve milletlere hükmeder bir imparatorluğa dönüşmüştür. Yıldırım Bayezid ile Anadolu ve Rumeli'deki küçük devletleri ortadan kaldırıp, doğuda ve batıda büyük mücadelelere girmiştir. 1402 Ankara muharebesinde Timur'un ordusu Osmanlı sultanı I. Bayezid'i yenerek Anadolu'yu kasıp kavurmuş ve sonrasında Yıldırım'ın ölümüyle şehzadelerinin taht mücadelesiyle geçen bir kargaşa dönemine girilmiştir. On yıl süren fetret dönemi I. Mehmed'in başarısı sonucunda sona ermiş, Osmanlı'nın eski kudretine doğru, yeni bir hamle ile yolu devam edilmiştir. II. Murat devri, Fatih Sultan Mehmed'in imparatorluğuna bir hazırlık dönemidir.⁷ Nihayet İslam dünyasının "kızıl elması" olan İstanbul'un fethi, Fatih Sultan Mehmed tarafından gerçekleştirilmiştir.

Fetihle birlikte yeni bir çağın başlaması sonucunda, İstanbul bir kültür ve medeniyet merkezi haline gelmiş, böylelikle hat ve tezhip sanatının Türklerle birlikte

⁷ Halil İNALCIK, Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s.105-128.

anılmasını sağlayacak gelişmeler de bu dönemle birlikte başlamıştır.⁸ Fatih fermanıyla işinin ehli olan her meslek gurubundan, çeşitli şehir ve kasabalardaki Türklerin, aileleriyle birlikte İstanbul'a nakledilmeleri emredilerek bu sayede Anadolu'dan pek çok sanatkâr başkente getirilmiştir.⁹

Fatih Sultan Mehmed'in ölümüyle birlikte oğulları Bayezid ve Cem arasındaki iktidar mücadelesi Bayezid'in tahta geçmesiyle sonuçlanmıştır.

"Devrin büyük tarihçisi Kemal Paşazâde, onun saltanatını, Fatih devrinde yapılmış büyük fetihleri teşkilatlandırma ve böylece imparatorluk yapısını kuvvetlendirme, adalet ve hakka dayanan bir idare kurma devri olarak selamlar."¹⁰

II. Bayezid babasının zamanında İstanbul'da başlayan ilmi faaliyetleri teşvik etmiş, âlim, şair ve sanatkârları destekleyerek, onlara rahat çalışma ortamı ve ekonomik destek neticesinde süratle İstanbul'u İslam âleminin ilim merkezi haline getirmiştir.

"Kızılbaş ayaklanması, hasta, ihtiyar ve asker gözünde nüfuzunu kaybetmiş olan Bayezid'in oğulları arasında taht için şiddetli bir rekabet ve mücadele ile aynı zamana rastlıyordu."¹¹

⁸ Fatih ÖZKAFA, Derin Tarih Dergisi, Aralık 2018, S.13, s.13

⁹ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, Osmanlı Tarihi, TTK Basımevi, 1988, Ankara, c.II, s.154.

¹⁰ Halil İNALCIK, A.g.k., s.130.

¹¹ Halil İNALCIK, A.g.k., s.137.

1.1. Yavuz Sultan Selim Devri Siyasi ve Coğrafi Durum

II. Bayezid devrinde, devletin teşkilatlanma sisteminde gelişmeler yaşanmıştır. Doğudaki Şah İsmail'den güç bulan Şiilere karşı Osmanlı etkili bir siyaset geliştirememiştir. 1509-10 senesinde İstanbul'da kıyamet-i sugra adı verilen deprem olmuş, kısa zamanda şehir yeniden imar edilmiştir. Bu gelişmeler neticesinde II. Bayezid henüz hayatta iken, oğlu I. Selim tarafından tahttan indirilmiştir. 1470 yılında Amasya'da doğan, şehzade I. Selim cesur, iyi bir avcı, emsalsiz bir kumandan, hiddetli, sert bir yapıya sahipti. Bir konuda karar verirken çok düşünür, ancak karar verdiğinde asla caymazdı.¹²

Babası II. Beyazıt'ın iktidarı döneminde Trabzon'da valilik yapan I. Selim kardeşleriyle girdiği zorlu mücadele sonucunda Osmanlı tahtına oturan dokuzuncu padişah olmuştur. İrade, azim, kudret, derin görüşü ve yüksek dehasıyla babası zamanında pasif ve durgun hale gelmiş olan idareyi, pek kısa zamanda etkin hale getirmiştir. Yavuz Sultan Selim Osmanlı Devleti'ni kökünden sarsabilecek olan Şiilik temeline dayanan, Şah İsmail tehlikesine karşı zamanında müdahaleleriyle bu tehlikeye karşı önemli önlemler alarak bertaraf etmiştir. Anadolu tarihinde bir dönüm noktası olan Çaldıran'da Şah İsmail'i mağlup eden Sultan Selim Tebriz'i ele geçirerek Doğu Anadolu'yu ve Doğu Kürt beylerini kendi idaresi ve nüfusuna aldıktan sonra bu bölgede emniyeti sağlamıştır. Sultanın asıl amacı, Safevi Devleti'ni ortadan kaldırmak ve Orta- Asya'ya kadar gidip, bu coğrafyadaki Sünnileri idaresi altına almaktır.¹³

Memlük Sultanı Kansu Gavri'nin Şah İsmail ile ittifak etmesi, Yavuz Sultan Selim'in Memlük'lerin üzerine sefer düzenlemesine sebep olmuş, Mercidabık ve

¹² Hilal KAZAN, XVI. Asırda Sarayın Sanatı Himayesi, İSAR Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s.92.

¹³ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, A.g.k., s.246-247, 306.

Ridaniye zaferleriyle Kahire'ye girerek, Mısır'ı fethetmiştir. 1517'de Yavuz'un Memlük sultanlığına son vermesinden sonra Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere'de emirlik edip, Memluklere tabi olan Mekke emiri Şerif Ebû Berekat, oğlu vasıtasıyla Mekke'nin anahtarlarını Yavuz'a gönderip Osmanlılara itaat etmiş, Mısır fatihi Yavuz Sultan Selim, Kahire'den ayrılmadan önce İslam halifesini gemi ile İstanbul'a göndermiştir. Halife Mütevekkil Alallah Ayasofya Camii'nde hilafeti resmen padişaha devretmiştir.¹⁴

Resim 1. Osmanlı İmparatorluğu Yavuz Sultan Selim Devri haritası

"İslamiyet'in beşiği Mekke ve Medine'yi Osmanlı topraklarına katıp, Yavuz Selim'in mütevazı bir deyimi olan Hâdim-i Haremeyn-i Şerifeyn (Mekke ve

¹⁴ Halil İNALCIK, A.g.k., s. 144.

Medine'nin hizmetkârı) unvanını alması bütün İslam dünyasında Osmanlı Devleti'nin saygı ve itibar görmesine sebep olmuştur. Osmanlı padişahları, 3 Mart 1924'de hilafetin kaldırılmasına kadar, 400 yıl boyunca, Müslümanlar tarafından halife olarak kabul edilmiştir."¹⁵

Mısır'ın ve Kızıldeniz kıyılarına sahip olan Osmanlılar, Hint ve Akdeniz arasındaki Kızıldeniz ticaret yoluna hâkim olmuşlardı. Sultan I. Selim İstanbul'a hareketinden evvel idari bir tedbir olarak Kahire'deki bazı hükümdar oğullarıyla, nüfuzlu âlim, şeyh ve beylerden tehlikeli olanları, halife ve akrabalarını ve aynı zamanda mimar, mühendis, sanat erbabından pek çoğunu ve kütüphanedeki bazı kıymetli eserleri deniz yoluyla İstanbul'a naklettirmiştir. Yavuz Sultan Selim Mısır seferi dönüşünde Şam'a girdiği vakit Şeyhi Ekber namıyla anılan Muhyiddin-i Arabi'nin kabrini buldurmuş, dört ay kadar Şam'da bulunduğu esnasında Şeyhin kabrine türbe ve yanına birde cami ve imaret inşa ettirmiştir. Yavuz Edirne'ye gitmek için yola çıktığında iki omuzu arasında çıkan, halk arasında yanıkara denilen şirpençe çıbanı sonucu 21 Eylül 1520 yılında Çorlu karargâhının bulunduğu Sırt köyünde vefat etmiştir. Cenazesi İstanbul'a getirilip, temelleri atılıp henüz tamamlanmamış olan Yavuz Selim cami haziresine defnedilmiştir. Yavuz Sultan Selim devlet işlerinde disiplinli hareket eden, hiddetli ve katı bir Osmanlı hükümdarı idi. Arapça ve Farsçayı çok iyi derecede bilen Yavuz'un hususi meclislerinde ilmi, edebi sohbetler olur ve değerli âlim ve şairler de bu meclise katılırlardı. Yavuz, mükemmel tahsil görmüş şair, filozof ve mutasavvıf bir sultandı. Osmanlı hükümdarları arasında ilim itibarıyla en yükseklerinden biri de Yavuz Sultan Selim'dir. Türkçe yazdığı nazımları az olmakla birlikte, pek çok farsça şiiri mevcuttur. El yazısı ile olan manzumeleri Topkapı Sarayı arşivinde bulunmaktadır.

¹⁵ Y. YÜCEL- A. SEVİM, Osmanlı Klasik Dönemin Üç Hükümdarı, TTK Basımevi, Ankara 1991, s.137.

Resim 2. Selim'in Levni tarafından yapılan tasviri (TSMK III. Ahmed, nr.3109, vr 9b)

Yavuz Sultan Selim ihtişam ve gösterişe önem vermez, sadeliği sever ve sade giyinirdi. Kendisi için köşk ve lüks şeyler yapılmasını istemezdi, bütün amacı devlet

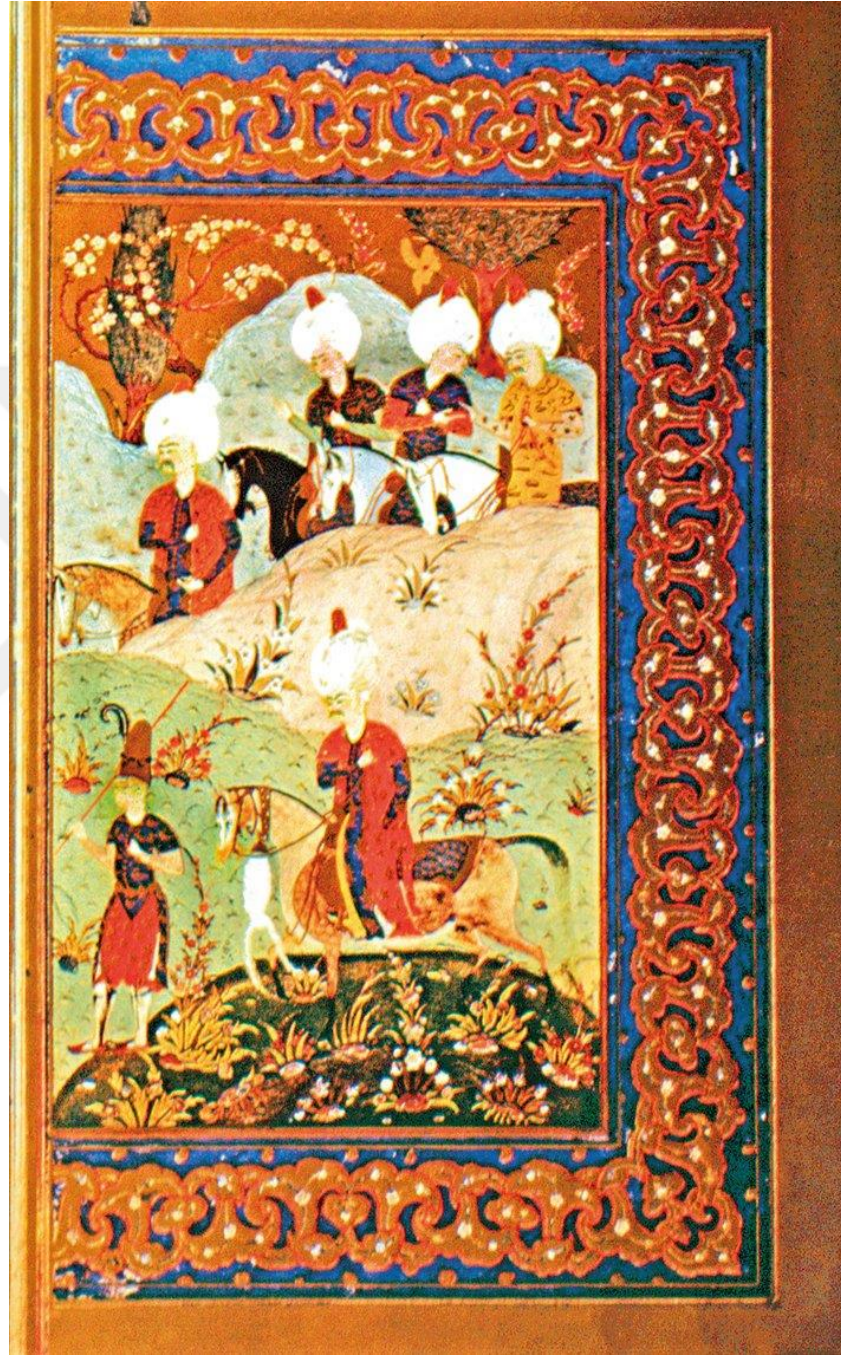
hazinesini her ihtimale karşı dolu bırakmaktı. Yavuz Sultan Selim Şam'da Salihîye'de Muhyiddin-i Arabî'ye yaptırdığı cami, imaret ve türbeden ve bir de Konya'da Mevlevî tekkesine getirdiği sudan başka bir hayır yapmasına ne vakti ne de ömrü yetmemiş, hatta kendi camiinin bile yalnız temellerini attırabilmiş, tamamlayamamıştır. Adana Tarsus ve çevresi, Memluklerden aldığı El Cezire, Suriye, Filistin, Mısır ve Hicaz'ı alarak Osmanlı Devleti topraklarına bir mislini daha ilave etmiştir. Yavuz Sultan Selim Avrupa'daki vaziyeti olduğu gibi muhafaza etmiş, asıl tehlikenin Asya'dan geleceğini takdir ile saltanatı buyunca, en fazla doğu meseleleriyle ilgilenmiş, böylece kendinden sonra oğlu Kanuni Sultan Süleyman'ın Avrupa'da ve Akdeniz'de daha emniyetli faaliyetlerde bulunmasını temin etmiştir.¹⁶

Yavuz Sultan Selim'in çok okuduğu, tarihe çok merakı olduğu Farsçayı, divan yazacak kadar iyi bildiği, Arapça ve Tatar lehçesini de bildiği ifade edilir. Halk arasında gözü pekliği ve sertliğiyle "Yavuz" olarak anılan padişahın adı çeşitli menkıbelere ve hikâyelere konu olmuştur. Şöhreti, O'nun adına kaleme alınan, bir tarihi ekolü başlatmıştır. Yavuz Sultan Selim ve dönemi ile ilgili bu türdeki eserlerin genel adına "Selimname" denilmektedir. Kısa süren saltanat dönemine ait pek çok selimnâmeler yazılmıştır.

1512- 1520 tarihlerinde sekiz yıldan biraz fazla süren saltanatı Osmanlı Tarihi için bir dönüm noktası olmuştur. Doğu meselelerini ele alışı ve bunlara kesin çözüm bulması Yavuz Sultan Selim'in önemli icraatlarındandır. Safevi tehdidini önlemesi ve onlara karşı ilerde Osmanlı Sünnî dini düşüncesinin sınırlarını tayin eden, aynı zamanda siyasal ve sosyal hayatta da mühim bir dönüşümün habercisi olmuştur. Memluk sultanlığına son verışı ise İslam dünyasını tek bayrak altında toplama

¹⁶ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, A.g.k., s.301-306

düşüncesinin ilk adımını teşkil etmektedir. Böylece Osmanlılar önemli bir dini temsilci olan Halife sıfatıyla itibar ve önem kazanmıştır¹⁷

Resim 3. Selim'in Farsça divanından minyatürlü bir sayfa (İ.Ü.K, Fy, nr,1330, vr. 25b)

¹⁷ Feridun EMECAN, Selim I, TDV İslam Ansiklopedisi, c.36, s.414

1.2 Yavuz Devri Kültür ve Sanat Hayatı

Sekiz yıldan biraz fazla süren saltanatı, hızlı ve hareketli geçmiştir. İstanbul'da bulunduğu süre kısa olup, bu süre içinde devletin sınırlarını genişleterek huzur ve emniyeti sağlamıştır. Aynı zamanda kültür ve sanatın gelişmesi için yoğun çaba sarf etmiş, fethettiği coğrafyalarda bulunan sanat ve hüner erbabını İstanbul'a getirerek Osmanlı klasik sanat üslubunun oluşmasına büyük katkılarda bulunmuştur. Taht mücadelesi ettiği kardeşlerinin saraylarında bulunan sanatçıları İstanbul'da kendi sarayında toplamış, nakkaş Şah Kulu'nu sarayın baş nakkaşlığına getirmiştir. Kendisinin de resim yaptığı, hatta Çaldıran'da Şah İsmail ile yaptığı muharebenin resmini yapıp Venedik'e hediye olarak gönderdiği rivayetler arasındadır.¹⁸

XV. yüzyıl ortalarıyla XVI. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlılarda kattaa, nakkaş, musavvir, tarrah¹⁹ gibi sanatkarlar yetişmiştir. Bununla beraber Osmanlı sanatkarlarının, Konya'da Selçuklulardan kalma resim ve nakışlardan istifade ettiklerinden şüphe yoktur. İlk zamanlarda Osmanlılar Karamanoğullarındaki müzehhip ve musavvirlerden de istifade etmişlerdir. Müzehhip ve hattat olan Konya Aksaray'lı Ahmed b. Hacı Mahmud bunlardandır. Nitekim Bursa'da Yeşil caminin nakkaşı Bursalı Ali b. İlyas bu dönem sanatkarlarından. Üstad Ali b. İlyas küçük yaşta, Semerkant'a götürülüp nakış sanatını orada öğrenmiş ve sonra Bursa'ya dönerek Yeşil caminin nakışlarını yapmıştır. Tebriz ve Orta Asya'da yayılan musavvirlik ve nakkaşlık XV. yüzyıl ortalarında Anadolu topraklarına girmiş ve XVI. yüzyıl sonlarında gelişmiştir. Hasan ve Fazlullah, Hoca Ferruh, Galatalı Memi Şah, bu yüzyılda bilenen nakkaş ve müzehhiplerden bazılarıdır. Osmanlı sultanları şarktan getirdikleri musavvir ve nakkaşlardan başka, batıdan da Venedikten'li ressamı getirilmişlerdir. Verana'lı Matteo Pasti, Ferrara'lı Konstanıço, Venedik'li Jantil Bellini

¹⁸ Hilal KAZAN, A.g.k., s.92

¹⁹ Katta, çakı ile yazı veya resim oyarak onları başka bir satha yapıştırılan sanatkar. Musavvir, insan ve tablo resmi yapan sanatkar. Tarrah, tezyinat ve manzara resmi yapan sanatkar.

bu sanatkârlardan bazılarıdır. Bellini'nin eserleri arasında Fatih Sultan Mehmed'in iki portresi, Topkapı Sarayı odalarının duvar nakışları ve İstanbul'un manzara resimlerini yapmıştır.²⁰

"E.R. Martin'e göre Nigâri, çağdaşı bulunduğu Yavuz Sultan Selim'in gençlik portresini yapmıştır ve bu resim Paris'te Bibliotheque Nationale'de bulunmaktadır."²¹

Ortaçağdan itibaren, mimarların, taş-ahşap oyucuların, çini ustalarının, hattatların, musavvir ve müzehhiblerin bazen kendi istekleriyle, bazen de sultan, yöneticilerin ve sanat hamilerinin sanatkârlara sağladıkları imkân ve ihsan ile değişik coğrafyalardan sanatçılar çalışmak için göç etmişlerdir. Bu göçler neticesinde sanatkârların üslupları da bir yerden bir yere taşınmıştır.²² Gittikleri beldelerdeki sanat anlayışlarıyla kendi birikimlerini mezcedip sanatın gelişimine olanak sağlamışlardır.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya göre "Anadolu tarihinde bir dönüm noktası olan Çaldıran'da Şah İsmail'i mağlup eden Yavuz Sultan Selim Tebriz'i ele geçirip şehirde sekiz dokuz gün kaldı. Bu süre zarfında Tebriz'deki sanat erbabı, tüccar vesair, bin haneyi İstanbul'a naklettirdi. Topkapı arşivinde 10734 nolu belgede Yavuz Sultan Selim'in esirlerden, Şah İsmail'in eşyasından, Heşt Bihişt Sarayından, mehterhanesinden, üstadlarından getirilenler kayıtlıdır."²³

²⁰ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, A.g.k.,s.616-622.

²¹ G. MESARA- A. KAZANCIGİL, Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Türk süsleme Sanatçıları Müzehhibler I, İşaret Yayınları, İstanbul, 2007, s.151

²² Zeren TANINDI, Başlangıcından Osmanlı'ya Tezhip Sanatı Hat ve Tezhip Sanatı, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2009,s. 253

²³ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, A.g.k., s.269.

Tebriz'in fethedilmesiyle pek çok İranlı sanatçıyla beraber son Akkoyunlu ve Timurlu yöneticiler kütüphaneleriyle birlikte I. Selim tarafından İstanbul saray nakkaşhanesine getirilmiştir.²⁴

Çaldıran Savaşını takiben, İran coğrafyasında hazırlanmış resimli el yazmalarının Osmanlı sarayına girişi hızlanmıştır. 1514'deki Osmanlı-Safevi savaşının sonucunda ganimet olarak Osmanlı'ya getirilen el yazmalarını, satın alma veya diplomatik hediyeler yoluyla gelen, yenileri takip etmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Tebriz'i fethi, sanat açısından İstanbul'u önemli ölçüde etkilemiştir. Osmanlı payitahtına, hem elde edilen ganimet akmış, hem de birçok Timurî ve Türkmen kökenli sanatkâr gelmiştir.²⁵

Timur'un torunlarından Bedüzzaman Tebriz'den getirilenler sanatkârlar arasındadır. Hüseyin Baykara'nın oğlu olan Bedüzzaman Mirza, babasının vefatı üzerine kardeşi Muzaffer ile birlikte Horasan'da tahta geçmiş ama bu çok kısa bir zaman devam etmiş, Muzaffer'in vefatıyla da ülkesi Özbek istilasına uğramıştır. Özbek Şeybani devletini kuran Mehmed Şeybani'nin hücumuna uğrayan Bedüzzaman, Şah İsmail'in yanına sığınmıştır. Yavuz Sultan Selim'in Tebriz'i alması üzerine kendisine bin akçe ulûfe verilip, İstanbul'a getirilmiştir. Mahiyetindeki sanatkârları ve hususi kütüphanesini de İstanbul'a getiren son Timurlu hükümdarı Hüseyin Baykara'nın oğlu Bedüzzaman Mirza'ya, Sultan Selim tarafından özel ilgi gösterilmiştir.²⁶

"Osmanlı sarayında soyuna yakışır bir şekilde ağırlanan Bedüzzaman 1517'de vebadan ölene kadar İstanbul'da yaşamıştır. Osmanlı tarihçisi Şükrî Bitlisî'nin 1525

²⁴ Esin ATIL, Turkish Art, Smithsonian Institution Press, Washington.D.C., 1980, s.164.

²⁵ Lale ULUÇ, On Altıncı Yüzyılda Osmanlı- Safevi Kültürel İlişkileri Çerçevesinde Nakkaşhanenin Önemi, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2010, S.54, s.25, 30, 31, 35, 36.

²⁶ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, A.g.k., s.269-619.

yılında tamamlamış olduğu sanılan ve Sultan I. Selim dönemi olaylarını kayda geçiren Türkçe manzum eseri *Selimnâme*'de (TSMK H.1597-98, y. 140a) Bediüzzaman ve Sultan Selim'in karşılıklı otururken resmedildikleri bölümde, Timurî şehzadesinin sultana bir *Şehnâme-i Firdevsî* sunduğu belirtilir. Bu minyatürde Bediüzzaman Mirza'nın padişahla yan yana otururken görülmesi de Osmanlı hanedanı tarafından kendisine verilen önemi vurgular."²⁷

Yavuz Sultan Selim zamanında İstanbul'a getirilen musavvir ve nakkaş Şah Kulu, evvela 22 akçe ile saray nakkaşhanesine alınmış ve daha sonra baş nakkaş olmuştur. Şah Kulu, resim ve nakışta meşhur Behzad'ın da mensubu olduğu Herat okulunun, Osmanlı sarayındaki temsilcisidir. İstanbul'da çok sayıda talebe yetiştiren Şah Kulu, "Mektebi Cemâat-i Acem" nakkaşları adıyla Herat ve İran sanatının temsilcisi olmuştur. Bu bölüğün temsil ettiği ekole karşı XVI. yüzyılda Türk zevk ve sanatını gösteren Cemâat-ı Rum nakkaşları vardır."²⁸

Bu iki bölüğün başarılı sentezleriyle, Osmanlı klasik döneminin temelleri atılmıştır. XVI. yüzyıl klasik dönem gerek tasarım ve renk kullanımındaki denge, gerekse işlemlerdeki incelik ve maharet, diğer sanatlarda olduğu gibi tezhip sanatında dönüm noktası olmuş, müstesna eserler ortaya çıkmıştır. Bu görüş ve zevk Osmanlı kitap sanatlarına uzun müddet hizmet etmiştir. Tebriz seferi sonrası Yavuz'un getirdiği sanatçılar arasında özellikle nakkaşların çokluğu kitap sanatlarının, bilhassa tezyini sanatların gelişmesine önemli katkı sağlamıştır.

²⁷ Lale ULUÇ, A.g.m., S.54, s.25, 30, 31, 35, 36.

²⁸ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, A.g.k., s.269-619.

Yavuz Sultan Selim Memluklerin yönetiminde bulunan Mısır coğrafyasını fethetmesinden sonra Kahire'de bulunan kütüphanelerdeki bazı değerli eserleri deniz yoluyla İstanbul'a naklettirmiştir.²⁹

Memluklu bazı yüksek memurlar, din ve hukuk uleması, hazine kâtibi, maliyeci, mehterbaşı, zırh ve silah imalathaneleri ustaları, Müslüman, Yahudi ve Hıristiyan tacirler ile demirci, dülgere, kılıç ustası, mimar, taşçı ve ipek bükücü gibi ustaları İstanbul'a getirmiştir. Bu sanatkârlar arasında nakkaş Hasan-ı Mısrî de vardı. Bu yolla İskenderiye'den gemilerle İstanbul'a gönderilen kişilerin sayısı 1000 - 1800 arasında olduğu sanılmaktadır. Bu meslek erbabının İstanbul'a intikali neticesinde Mısır'da 50 kadar sanatın eski itibar ve zenginliğini kaybetmiştir. İran ve Mısır'dan topluca getirilen sanatçıların dışında Hindistan'da Yavuz Sultan Selim'in edebiyatta ününü işiten meşhur Hintli şair Edayî, sultanın şiirlerini beğenmiş ve İstanbul'a gelmiştir. Ayrıca Semerkant ve Maçin bölgeleri ile Irak, Horasan, Azerbaycan ve Şirvan gibi birçok doğu ülkesinden sanatkârlar İstanbul'a gelip Sultan Selim'in himayesine girmişlerdir.³⁰

"Bursa, Edirne ve sonunda İstanbul'da kurulan atölyeler ve sanat ocakları, sürekli olarak Tebrizli ve Kahireli ustalarla beslenmiş, tasarım ilkeleri denetim altına alınmış, gezici atölyelerin çok kültürlü kimlikleri yeni kurallara göre yönlendirilmiştir."³¹

²⁹ Y. YÜCEL- A. SEVİM, A.g.k, s. 123-136

³⁰ Hilal KAZAN, A.g.k., s.95

³¹ Selçuk MÜLAYİM, İslam Sanatı, İsam Yayınları, Ankara, Haziran 2010, s.50.

"Yavuz Sultan Selim devrinin en usta sanatçıları Ahmet, Hüseyin oğlu Taceddin Girihbend ile oğlu Hüseyin Bali'dir. Hüseyin Bali'nin silsilenamenin resmini yaptığı belirtilir."³²

II. Bayezid devrinin meşhur hattatı Şeyh Hamdullah'ın yıldızı Yavuz Sultan Selim'in tahta geçmesiyle, adeta sönük bir hal almış, babasından gördüğü ilgiyi oğlundan görememiştir. Türk hat sanatının meşhur hattatı Ahmed Karahisari de Yavuz Sultan Selim devri sanatkarlarından³³.

1.3. Osmanlı Tezhip Sanatının Yavuz Sultan Selim Dönemine Kadar Tarihi Gelişimi

1.3.1. Tezhip Sanatında İslam Öncesi Dönem

Türklerde tezhip sanatı Uygur Türklerine kadar uzanır. Orta Asya'da Karahoça'da yapılan Turfan kazılarında bulunmuş, Maniheist Uygur Türk rahiplerine ait, duvar fresklerinde süsleme ögesi olarak kullanılan stilize edilmiş bitkisel motifler "hatâyi"lerin ilk örnekleridir. Stilize veya yarı stilize çiçekler bu fresklerde kullanılıp günümüze kadar gelen bitkisel motiflerin temelini teşkil eder. VIII. yüzyılda Uygur sanatında kullanılan renkler, kırmızı, beyaz, altın, erguvan rengi, açık ve koyu yeşil ve mavidir. ³⁴

³² Ayla ERSOY, Türk Tezhip Sanatı, Hilal Matbaacılık, İstanbul, 1988, s.34.

³³ Şevket RADO, Türk Hattatları, Tifdruk Matbaacılık. İstanbul, s.54-69.

³⁴ Münevver ÜÇER, Türk Sanatının Yapı Taşları, Bilcan Reklam, İstanbul,2017, s.36

Resim 4. Bezeklik Duvar Resmi, Berlin Staatliche Museen, IB 8381

1.3.2. XIII. yüzyıl - XIV. Yüzyıl Selçuklu ve Beylikler Dönemi

Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde yapılmış Kur'an-ı Kerimler, ilmi eserler tezhip sanatımızın en eski ve önemli kaynaklarıdır. XIII. yüzyılda medeniyet ve sanatlarının zirvesine çıkan Selçukluların başkenti Konya'da Selçuklu Sarayı'nın nakkaşhanesinde zengin fakat o nispette sade ve olgun süslemeli eserler tezhip sanatının güzel örneklerindedir. Selçuklu tezhip sanatında rûmi üslubu gelişmiş, "hendesi" diye adlandırılan geometrik geçmeli desenler tezyinata geniş yer bulmuştur. Altın, yeşil, siyah, kırmızı, mavi, sarı, beyaz, Selçuklu tezhip sanatının kullanılan ana renkleridir. Bu dönemin karakteristik özellikleri, hayvansal stilize motifler olan rûmiler ve münhanilerdir.³⁵

XII. yüzyılın sonlarında başlayarak Anadolu Selçuklu sanatında çini, halı, maden, ahşap ve alçıdan yapılmış sanatsal eserler, mimaride bitkisel motifler, geometrik süslemeler, hayvan figürlü tasarımlar kullanılmıştır.³⁶

Anadolu Selçuklular ve Beylikler devrinin kitap bezemelerinde desen ve motifler iri seçilmiş, tahrirler ve renklendirmede henüz ince işçiliğe geçilmemiştir. Döneme ait eserlerde kullanılan kızıl kahve, siyah, açık lacivert, kırık beyaz ve pembe, devrin karakteristik renkleri olup, altın ise bol miktarda hem ezilerek, hem de varak halinde yapıştırılarak kullanılmış, motifler tonlama tekniğiyle renklendirilmiştir. Zencerek, sadece ara pervaz olarak değil, müstakil desenler halinde geniş alanların tezyinatı için de kullanılmıştır.³⁷

³⁵ Münevver ÜÇER, Mesair-i Münevveran, Kültür A.Ş., İstanbul, Kasım 2007, s.58-62

³⁶ Zeren TANINDI, 1400. Yılında Kur'an-ı Kerim, Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kur'an-ı Kerim Koleksiyonu, Antik A.Ş Kültür Yayınları, Eylül 2010, s. 94.

³⁷ İnci A. BİROL, Türk Tezyini Sanatında Desen Tasarımı Çizim Tekniği ve Çeşitleri, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 41.

Resim 5. Divriği Ulu Cami Kuzey Kapısı Detay

1.3.3. XV. Yüzyıl Erken Osmanlı Dönemi

Erken dönem üslubu XIV. ve XV. yüzyıl boyunca yaklaşık 200 yıl devam etmiştir ve Anadolu'daki Beylikler ve Selçuklu sanatı, klasik Osmanlı üslupları arasında bir geçiş devridir.³⁸

Timur'un 1402 yılında kazandığı Ankara muharebesinin Osmanlı devletinin gelişmesine önceleri engel gibi görünen, uzun vadede ise kültürel açıdan faydalı olduğu bir gerçektir. Timur'un Semerkand'a esir olarak götürdüğü birçok kişi orada Timurî kültürden etkilenmiş ve dönüşlerinde de öğrendikleri yenilikleri ve teknikleri Osmanlı topraklarında uygulamışlardır. Fatih Sultan Mehmed'in saltanat döneminde (1451-1481), Osmanlıların yeni başkenti İstanbul'daki saray nakkaşhanesi, farklı geçmişe sahip birçok sanatkar için cazibe merkezi olmuştur. İslam dünyasındaki pek

³⁸ Seracettin ŞAHİN, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Kaynak Yayınları, Mart, 2009, S.214.

çok sanatkâr, şair ve ilim adamı padişahın himayesine girmek için İstanbul'a akın etmiştir. Dönemin ünlü Osmanlı tarihçisi Tursun Beg, II. Mehmed'in sarayına hem Acem hem de Rûm diyarından mimarlar ve mühendisler geldiğini, aynı zamanda İstanbul'daki yeni sarayı inşa etmek üzere İran coğrafyasından ustalar getirildiğini yazmıştır. Bu dönemde Türkçe ve Farsçaya hâkim olan aydınların yer aldığı Osmanlı sarayında, Azerbaycan ve Horasan'dan gelen âlimler, şairler, nakkaşlar ve zanaatkârlar Osmanlı sarayında el üstünde tutulmuşlardır. Bu devirde, sarayda Osmanlı'ya özgü bir tarz geliştirilmesi için de çaba gösterilmiştir. II. Mehmed'in saray ressamı Baba Nakkaş, vilayet-i Acem'den gelip, Sultan'ın dostları arasına girmiş, yeni bir tezyini üslubun sahibi olarak devre damgasını vurmuştur. Sonraki devirleri etkileyecek bir ekol olmuş, tezhip üslubuna adı verilmiş bir sanatkârdır. Sultanın arzusu üzerine "tarz-ı nâzik-i kalem-i Acem'i iklim'i Rûm'a," yani "Timurî- Türkmen dünyasına" eğitmesi için saraydaki devşirme acemi oğlanlarından bazıları onun eğitimine verilmiştir. Günümüz yazarları tarafında Baba Nakkaş Albümü olarak adlandırılan ve bu üslubun birçok örneğini barındıran albüm, İstanbul Üniversitesi kütüphanesi FY. 1423 no da kayıtlı murakkaada yer alır.³⁹

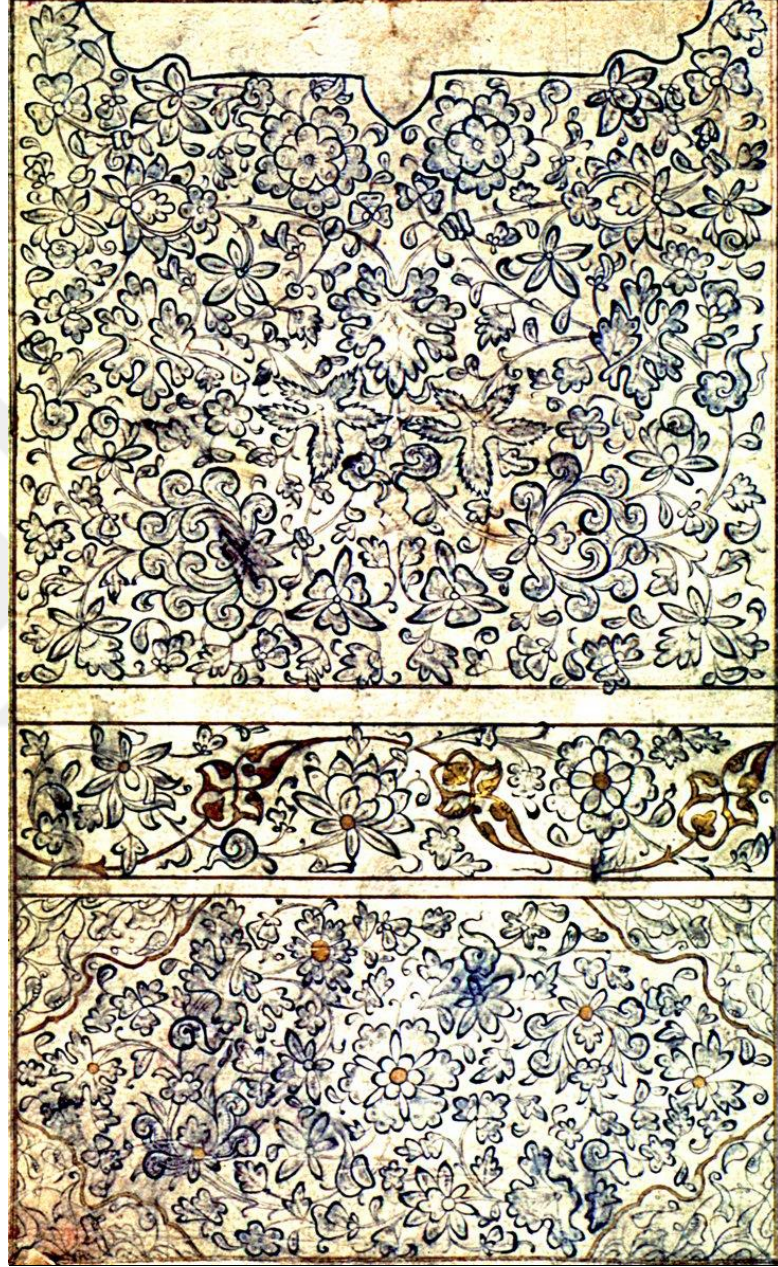
İstanbul'un 1453 fethinden sonra saray nakkaşhanesi, Edirne'den İstanbul'a nakledilmiş ve Ayasofya'nın arkasında bulunan "Aslanhane" nakkaşhane olarak kullanılmıştır. Fatih devri Nakkaşhanesinin ilk baş nakkaşı Özbek asıllı Baba Nakkaş'tır.⁴⁰

Yuvarlak uçlu ve yumuşak hatlı yer yer kıvrılarak üç boyut hissi verilen motifler, Baba Nakkaş üslubunun en önemli özelliğidir. Tezhip sanatında kullanılan kompozisyonlarda dikdörtgen, daire, oval ve şemse formları öne çıkmış, kullanılan

³⁹ Lâle ULUÇ, A.g.m., s.36, 37.

⁴⁰ İnci A. BİROL, Türk Tezyini Sanatında Desen Tasarımı Çizim Tekniği ve Çeşitleri, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2008, s.43.

ana renk lacivert, mavi ve altın olmakla birlikte, daha küçük alanlarda kırmızı, siyah ve küf yeşili kullanılmıştır.⁴¹

Resim 6. Baba Nakkaş'a Ait Olması Muhtemel Hatâyi Üslubunda Hazırlanmış Desen

Mecma'u'l-acâ'ib, İÜ Ktp., FY, nr.1423, vr.61a

⁴¹ Münevver ÜÇER, Türk Sanatının Yapı Taşları II, "Tezhip", Bilcan Reklam, İstanbul, 2017, s.37

Evliya Çelebi Baba Nakkaş hakkında yazdığı bilgide, Özbek asıllı sanatçının, renkli nakış sanatını diyar-ı Rûm'da ortaya çıkarmış ve maharetinin Mânî ve Bihzad ayarında olduğunu Seyyehatnamesinde belirtmiştir. İmzalı herhangi bir eseri bulunmayan, doğum ve ölüm tarihleri hakkında kesin bilgi olmayan, sadece asıl adının Muhammed b. Şeyh Bayezid olduğu bilinen Baba Nakkaş hakkında bilgi, birkaç vakfiye belgesinden ibarettir.⁴²

XV. yüzyılın ilk yarısında Herat ve Şiraz üsluplarının Osmanlı tezhip sanatında etkileri görülür. Hatâyi ve rûmi motiflerinin ustalıkla kullanıldığı, tezhipte büyük bir ilerleme ve gelişmenin başladığı dönem olan Fatih devri, XVI. yüzyıl'dan itibaren tezhip sanatımızın vazgeçilmez bir tarzı olan ‘‘Halkâri’’ örneklerinin az olsa da, verildiği bir dönemdir.⁴³

II. Mehmed (1451-1481), II. Bayezid (1481-1512) ve Yavuz Sultan Selim (1512-1520) devirlerinde Baba Nakkaş üslubunun etkileri görülür.

1.3.4. Sultan II. Bayezid Dönemi

Osmanlı'da XV. yüzyılın ikinci yarısı, ilim ve kültür hayatı açısından önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Fatih Sultan Mehmed zamanında ilerleme kaydedilen ilim, sanat ve fikir hayatı, oğlu II. Bayezid'in tahta geçmesiyle devam etmiştir. Şehzadeligi döneminde Amasya'da yanında bulunan âlim, sanatkâr ve şairlerin büyük bir kısmını İstanbul'a çağırması, özellikle kendisi de hattat olan Sultan,

⁴² Filiz ÇAĞMAN, Baba Nakkaş, TDV İslam Ansiklopedisi, c.4 s.369-370.

⁴³ Faruk TAŞKALE, Geçmişten Günümüze Tezhip Sanatına Bir Yolculuk, Tezhip Buluşması, Lale Organizasyonu, İstanbul s.9.

hocası olan Şeyh Hamdullah'a ayrı bir ihtimam göstermiştir. Sultan Bayezid'in hat sanatına verdiği destek, diğer kitap sanatlarının gelişimini sağlamıştır. II. Bayezid devri el yazmalarındaki tezhipleri etkileyen belirgin üç farklı üslup tespit edilir. Bunlar Herat üslubu, Türkmen üslubu, Baba Nakkaş üslubudur.⁴⁴

Babası Fatih Sultan Mehmed gibi II. Bayezid'de "Hamilik" geleneğini sürdürmüş sanatın ve sanatkârın dostu ve koruyucusu olmuştur.⁴⁵

II. Bayezid dönemi rûmi ve hatâyi motifleri incelenmiş ve çeşitlenmiş bulut motifleri de tezyinata kullanılmaya başlanmıştır. II. Bayezid döneminde son şeklini alan Mushaf tezhibi ve sayfa düzeni, daha sonra da bu esaslar üzerine devam etmiştir.

Kitap sanatlarında, Fatih Sultan Mehmet ve Sultan II. Bayezid dönemi XVI. yy. Osmanlı klasik üslubunun hazırlık evresi olmuş, gelişimini sürdürerek klasik İstanbul üslubunun doğmasına vesile olmuştur.

1.3.5. Yavuz Sultan Selim Devri Tezhip Özellikleri

1514'te kazanılan Çaldıran Zaferi bir dönüm noktası olmuş, Tebriz, Herat ve Şiraz'dan İstanbul'a getirilen Horasanlı ve Türkmen asıllı sanatkârların, Osmanlı tezhip sanatının gelişiminde önemli katkıları olmuştur. Bu sanatkârlar arasında son Timurlu hükümdarı Hüseyin Baykara'nın oğlu Bediüzzaman Mirza'da vardı.

⁴⁴ Gülnihal KÜPELİ, Tezhip Sanatında Yenilik Arayışları II. Bayezid Dönemi, Hat ve Tezhip Sanatı, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2009, s.321-331.

⁴⁵ Münevver ÜÇER, Türk Sanatının Yapı taşları II, "Tezhip", Bilcan Reklam, İstanbul, 2017, s.37

Yanındaki sanatkârları ve hususi kütüphanesini de İstanbul'a getiren şehzadeye Yavuz Sultan Selim özel ilgi göstermiştir.

Herat 1510 yılında Şah İsmail tarafından ele geçirilmiş ve buradaki Horasanlı sanatkârlar Tebriz'e getirilmiştir. Birkaç yıl sonra Osmanlı hâkimiyeti neticesinde, Tebriz'den savaş ganimeti olarak saray nakkaşhanesine getirilen bu sanatkârlar, "Acem Nakkaşlar Bölüğünü" oluşturmuştur. Kendi zevk ve görüşlerini dönemin sanat anlayışıyla harmanlayıp, Osmanlı kitap sanatlarının gelişiminde önemli katkıları olmuştur. XV. yy. sonu- XVI. yy. başında Osmanlı tezhibi mükemmel örnekler vermiş ve doruğa ulaşmıştır. Nakkaş Karamemi ve saray nakkaşhanesindeki müzehhipler muhteşem eserler vermiştir. İstanbul dışında da, Kahire, Halep, Şam, Şiraz ve Bağdat'ta bulunan görevli devlet adamları, ya kendileri için ya da padişaha sunulmak üzere, sanatçılara kitaplar hazırlatmışlardır.⁴⁶ Osmanlı kitap sanatlarına genel olarak bakıldığında, bu sanatların İmparatorluğun sosyo-politik gelişmesine paralel olarak gelişme gösterdiği görülmektedir.

2. YAVUZ SULTAN SELİM DÖNEMİ TEZHİP SANATINDA KULLANILAN MOTİFLER

2.1. Bitkisel Motifler

Bitkisel motifler, Hatâyiler (stilize edilmiş çiçekler); En çok kullanılan bitki motifleri, stilize çiçekler ve yapraklardır. Stilize çiçeklerden meydana gelen gruba "Hatâyi grubu" denir. Bu grubu oluşturan çiçekler, tabiattan stilize edilmiş, değişik görünüşte yorumlanmış çiçeklerdir. Penç, çiçeklerin kuş bakışı görünüşünün

⁴⁶ Mine Esiner ÖZEN, Tezhip Sanatından Örnekler, Zeren Tanındı, "Osmanlı Yönetimindeki Kitap Sanatı", İstanbul, 2007, s.13.

üsluplaştırılmasıyla, goncagül ve hatâyi, az gelişmiş ve gelişmiş çiçeklerin dikine kesitinin üsluplaştırılmasıyla oluşturulmuştur ve yaprak motifi de bu guruptandır.⁴⁷

Hatayilerin en erken örnekleri Uygur Türklerinin VII. ve VIII. yy. ait Maniheizt duvar fresklerinde görülür. Köken olarak "Hata", "Hatay", "Hıtay", "Huten" isimlerinden dolayı Çin Türkistan'ına dayandırılır. Hatâyi motifi, Selçuklular ve Beylikler döneminde kullanılmış ancak yoğun kullanımı Osmanlı döneminde olmuştur.⁴⁸

2.2. Hayvansal Motifler

Rumi anlam olarak "Anadolu'ya ait" demektir. Roma imparatorluğunun hüküm sürdüğü Anadolu yarımadasına Diyar-ı Rûm denilmesiyle motif bu isimle adlandırılmıştır.⁴⁹

Menşei konusunda rûminin nebati kökenli mi, hayvani kökenli mi olduğuna dair iki farklı görüş vardır. Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra, İslam inançlarının sanat üzerindeki etkisi görülmediği dönemde Türk sanatında eğilim, hayvani olduğu yönündedir. Rûmi motifinin hayvani olduğunu ileri sürenlere göre rûmi Orta Asya kaynaklıdır.⁵⁰

⁴⁷ İnci A. BİROL, Tezhip, TDV İslam Ansiklopedisi, c.41, s. 63-65.

⁴⁸ M. ÜÇER- K. ÜÇER, İstanbul'un 100 Motifi, Kültür A.Ş. İstanbul, 2018, s.35.

⁴⁹ Faruk TAŞKALE, "Tezhip Sanatının Kullanım Alanları", Sanatta Yeterlilik Tezi, İstanbul, Eylül 1984, s.36.

⁵⁰ Aziz DOĞANAY, Tezyinat, TDV İslam Ansiklopedisi, c.41, s.82.

En eski örnekleri Uygur Türklerine ait IX.-X. yy. Bezeklik fresklerindeki göl ejderinin kanatlarında kullanılmıştır. Rûmi motifi, taş, çini, ahşap, kumaş ve kitap sanatlarının vazgeçilmez süsleme unsurlarından biri olmuştur. Anadolu'da sanatçılar tarafından çokça kullanılan rûmi motifi Kanuni döneminde en mükemmel ve günümüzde uygulanan halini almıştır.⁵¹

Çizilişlerine göre; düz rûmi, dendanlı rûmi, sarılma (piçide) rûmi, hurde rûmi ve işlemeli rûmi, desen içindeki görevlerine göre de; ayırma rûmi, sencide rûmi, tepelik⁵² ve ortabağ gibi isimler alır.

2.3. Bulutlar

Tezhip desenlerinde sıklıkla kullanılan bir motif olan bulut, Çin sanatından geldiği için adına Çin bulutu da denir. Ejderhanın ağzından veya burnundan çıkan öfke ve gazabın simgesi olarak Orta Asya'da kullanılmış, fakat XV. yüzyılda Türk sanatında, natüralist bir anlayış içinde gökyüzündeki bulut örnek alınarak şekillenmiştir. Bulut motifinin desen içindeki yerine ve biçimine göre yığma bulut, ayırma bulut, ortabağ, tepelik, hurde bulut gibi isimlerle bilinen çeşitleri ve şekilleri bulunmaktadır.⁵³

⁵¹Münevver ÜÇER," XVI-XVIII Yüzyıllarda Türk Tezhip Sanatında Ekol Olmuş Sanatçıların Karşılaştırılması", Sanatta Yeterlilik Tezi, Eylül 1994, s.23.

⁵² İnci A. BİROL, Tezhip, TDV İslam Ansiklopedisi, c.41, s. 63-65.

Bulut XV. Yüzyıl Herat ve Şirazlı sanatkârların tezyinata çokça kullandıkları bir motiftir. Bu motifin, Türk sanatında ilk örnekleri Bursa'daki Sultan II. Murad Türbesi'nin saçağında ve İstanbul Çinili Köşk çinilerinde görülmektedir. Bu motifin Çin bulutu diye adlandırılmasının diğer bir sebebi de, çiziliş biçiminden ve şeklinden kaynaklanmış olabilir. Nitekim "çin" Farsça 'da "kıvrım" anlamındadır, bulut motifi de kıvrımlardan oluşur. Farsların bu motifi "islîmi-i marî" diye isimlendirmelerinden doğudaki kökeninin buluta değil yılanı veya ejderhaya dayandığı anlaşılmaktadır.⁵⁴

2.4. Geçmeler

Farsça 'da "küçük zincir" anlamına gelen zencirek veya zencerek, erken devir kitap bezemelerinde, dönemin sembolü olacak kadar çokça kullanılmıştır. Günümüzde bu tezyinat tarzına "zencerek" veya "geçme" de denilmektedir. Bu şekillerin, halatlarının örgülerinden ilham alınarak, bezeme unsuru olarak mimaride kullanıldığı ve bu yoldan kitap sanatlarına geçtiği kabul edilmektedir. XVI. yüzyıl ve sonrasında Osmanlı tezhibinde geniş alanlar için tercih edilmeyen bu üslup, süslemede yardımcı unsur şeklinde yer almıştır. Bu desen tam, yarım ve uzun noktalarla, noktalara teğet ve noktaların merkezlerini birleştiren anahtar çizgilerden meydana gelir.⁵⁵

2.5. Tığlar

Farsçadaki sözlük anlamı kılıç olan tığ, tezhip sanatında eseri tamamlayan yardımcı süsleme motifidir. Tığların görevi eserdeki kompozisyon yoğunluğuyla

⁵⁴ Aziz DOĞANAY, A.g.m.

⁵⁵ İnci A. BİROL, Tezhip, TDV İslam Ansiklopedisi, c.41, s. 62.

zemin boşluğu arasında dengeyi sağlamaktır. Tezyinatta cetvel veya dendan bitiminden sonra tığ motifi, küçülüp incelerek son bulur. Tığlarda çok çeşitli motifler kullanılır. Kuzu çizgisi üzerinde nokta, çizgi, dış şeklinde boşlukları dolduran sade örnekleri de vardır.⁵⁶

3.KUR'AN-I KERİM

1400 yıl önce insanlara rehber olarak gönderilen Kur'an-ı Kerim dünya tarihinde en çok yazılan ve süslenen kitap olmuştur. Kur'an-ı Kerim Hz. Muhammed'e (S.A.V) ilk olarak 610 yılında Hira mağarasında, ilk ayeti "Oku" emri ile Allah (C.C) tarafından Hz. Muhammed (S.A.V)'e Cebrail (A.S) vasıtasıyla vahyedilmiş yirmi üç senede tamamlanmıştır.

Mushaf kelimesi "bir araya getirilip bağlanmış yazılı sayfalar" mânâsına gelir. Hz. Ebû Bekir döneminde vahiy kâtiplerinin yazdığı dağınık haldeki âyet ve sûrelerin bir araya getirilmesi gerçekleştirilmiştir. Hz. Osman döneminde ise sûreler, Fatıha ile başlayıp Nâs ile bitecek şekilde sıraya konmuş ve çoğaltılmıştır. İstinsah edilen bu Kur'an-ı Kerimler belli başlı İslam merkezlerine gönderilmiştir.⁵⁷

Kur'an-ı Kerim'in VIII. yüzyılın başlarında ilk defa ciltlenmiş haliyle karşımıza çıkmasından kısa bir zaman sonra süsleme unsurları Mushaflarda yerini

⁵⁶ M. AKBAŞ-V. ÖZTEKİN- Ü. TANSI- M.TAŞKAPILIOĞLU, Tezhip Sanatında Tığ, Milli Kütüphane Yayınları, Ankara, 1991, s. IX.

⁵⁷ Mehmed Emin MAŞALI, TDV Ansiklopedisi, c.31, s.254.

almıştır. Bu bağlamda ilk hattat ve ilk müzehhip olarak karşımıza çıkan kişi Hz. Ali'dir.⁵⁸

Rahat okunması için güzel ve net yazılması gereken Kur'an-ı Kerim'in süslenmesi öncelikli görülmemiştir. Ayrıca, metni herhangi bir şekilde etkilememek için, tezyinat uzun süre kontrol altında tutulmuştur. Bu yüzden tezhip sanatı, hat sanatından daha yavaş gelişme kaydetmiştir.⁵⁹

Mukaddes kitabımız, en güzel kâğıtlara, en güzel hat ile yazılıp, en zarif biçimde süslenip ciltlenmiştir. Tarih boyunca İslam devletleri yazı, tezhip ve cilt bakımından en nadide eserlerinden olması için Kur'an-ı Kerim'in görsel estetiğine özen göstermişlerdir. Yazı ve tezyinatın gelişimine paralel olarak, zaman zaman değişen oranlarda, yazı veya tezyinat öne çıkmıştır.

Kur'an-ı Kerim'in yazımı büyük bir titizlik isteyen safhalardan meydana gelir. Güzel bir yazı için hattatın hünerinin yanı sıra kalem, mürekkep ve kâğıt gibi malzemenin de kusursuz olması önemlidir. Eski örnekler rakk-parşömen üzerine yazılırken kâğıdın yaygınlaşmasıyla üzeri nişasta veya yumurta âheriyle cilalanmış kâğıtları kullanılmıştır. Kâğıdı âhârlama işleminden önce, beyaz bırakılmayıp, boyanması tercih edilmiştir.⁶⁰

⁵⁸ Zeren TANINDI, Kur'ani Elyazmalarda Tezhip Sanatı ve Tezyini Desenler, Kur'an Sanatı, Ed. Masumeh Ferhad, Simon Rettig, Simithsonian Institution- The Freer Gall, 2017, s.99.

⁵⁹ Faruk TAŞKALE, M. Uğur Derman 65. Yaş Armağanı, Ed.Irvin Cemil Schick, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 537.

⁶⁰ Uğur DERMAN, İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı, IRCICA, İstanbul, 1992, s.38

Seçilen kâğıtlar, soğan kabuğu, kırmızı böceği, cehrî ve safran gibi maddeler kaynatılarak elde edilen renk ile kâğıt gözü yormaması için renklendirilir. Sonrasında âharlanan kâğıtlar, mührelenir ve ağırlık altında bekletilir, böylece terbiye edilir. Mushaf yazımına özen gösteren hattatlar, baş kısmının daha güzel olması için çoğu kez Kur'an-ı Kerim'i onuncu cüzden başlayarak yazar, ardından başa döner ve onuncu cüze kadar yazarlar. Tamamlanan Kur'an metni yazıldıktan sonra daha ince bir kalemle harekelenir, genellikle kırmızı mürekkeple secâvend işaretleri konur ve sıra tezyinata gelir. Tezhip sanatkârları, Kur'an'ın zahriye ve Fâtiha ile Bakara sûresinin ilk beş ayetinin (serlevha) yer aldığı karşılıklı iki sayfanın tezyininde bütün hünerlerini gösterirler. Serlevhadan sonra gelen sayfalarda Kur'an âyetlerinin etrafına altın ve farklı renklerle cetvel çekilir. Âyet sonlarına duraklar, yirmi sayfada bir cüz gülü, beş sayfada bir hizip gülü, secde ayetlerinin karşısına da secde gülü konur, sûre başları ve hâtime sayfası tezyin edilir. Saray nakkaşhânelerinde tezhip, kolektif bir çalışmanın ürünüdür. Cetveller, tahrirler, renkler ve motifler usta müzehhiplerin gözetiminde sanatkârlar tarafından hazırlanırdı. Tezhibi tamamlanan Mushaf'ın sûre isimleri, cüz, hizb, aşr ve secde bölümleri beyaz üstübeç, altın, siyah mürekkep ile yazıldıktan sonra ciltlenirdi.⁶¹

Cilt, eserlerin dağılmadan saklanması ve varakların yıpranmaması için yapılan, koruma amaçlı ve sert kapaktır. El yazmalarının ciltleri toplam dört ana bölümden oluşmaktadır: *Alt ve Üst kapak, sırt, miklep*. Alt ve üst kapak, kitap yapraklarını içine alarak örter. Sırt, varakların birbirine bağlandığı, şirazenin dış kaplaması ya da yazmanın dip kısmıdır. Sertap, miklebin alt kapağa bağlandığı, miklebe hareket etme imkânını sağlayan, kitap kapandığında kitabın ön kısmını örten bölümdür. Miklep ise sertabın ucunda genellikle üç köşeli olup, kitap kapatıldığında kapak altına giren ve yazmanın örtülmesini sağlayan kısımdır. Cilt üstünde süslemenin ağırlıkta olduğu bölümler kapaklar ve miklebdir. Alt ve üst kapakta şemse ve şemsenin iki ucunda

⁶¹ Muhiddin SERİN, Mushaf, TDV İslam Ansiklopedisi, c.31, s.248-254.

salbekler bulunur. *Salbekler* şemseye benzer motifler olup, şemseyi tamamlayan formlardır.⁶²

Tarihte müzehhiplerin çoğu, aynı zamanda mücellit olduklarından, Kur'an-ı Kerim kabı genellikle şemse formunda, üstünde tabiattan alınıp üsluplaştırılmış motifler bulunan ve elde oyularak hazırlanmış kalıpların, kabın üzerine basılıp, altın sürülerek bezenmesiyle oluşurdu. Kitap kaplarının iç tarafına *müşebbek şemse* adıyla anılan deri oygusu çalışmaları yapılır, zamanla aşınma ihtimalinden dolayı kabın dışına uygulanmazdı.⁶³

Kur'an-ı Kerim gibi büyük projelerde usta çırak koordinasyonu ile iş bölümü yapılır, kimi zaman her sayfada aynı kaliteyi ve zevki yakalamak mümkün olmaz. Osmanlı döneminde özel çalışan sanatçı ve atölyeler hakkında yeterli kayıt olmamasına karşın, Topkapı sarayındaki nakkaşhanenin bütün süsleme sanatlarında söz sahibi olduğunu meydana gelen eserler bize göstermektedir. Bu atölyede yalnız kitap sanatlarını değil, dönemin her türlü bezemesini etkileyen eserler verilmiştir.⁶⁴

3.1. Kur'an-ı Kerimi Tezhip Açısından Oluşturan Unsurlar

Kur'an-ı Kerimlerdeki ilk tezhipli sayfalar zahriye sayfalarıdır. Ardından Fatıha ve Bakara suresinin ilk beş ayetinin yer aldığı veyahut incelediğimiz Mushaf'ta

⁶² H. ODABAŞ- Ç. POLAT, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yazma Eser ve Ferman Süsleme Sanatı, Türk Kütüphaneciler Derneği, Ankara, Ekim 2015 s.60.

⁶³ Uğur DERMEN Doksandokuz İstanbul Mushafı, Mas Matbaacılık, İstanbul 2010, s. 18,19.

⁶⁴ Yıldız DEMİRİZ, Osmanlı Kitap Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler, Acar Matbaacılık, İstanbul, 1986, s.386.

olduğu gibi yalnızca Fatiha suresinin yazıldığı karşılıklı çift sayfa tezhibi olan serlevha sayfası gelir. Ardından gelen sayfada başlık tezhibi olabilir. 114 surenin başında, surelerin isminin belirtildiği sure başı tezhipleri Mushafların zengin bezeme alanlarıdır. Bazı Mushaflarda Kur'an-ı Kerim'in ortası olan Meryem suresi de serlevha tarzı, tam sayfa tezhibi ile bezenmiş olabilir. Ketebe ve yahut hatime sayfaları, güller, duraklar, cetveller, haşiyeler Kur'an-ı Kerim'in müzeyyen sayfalarıdır.

3.1.1. Zahriye Sayfaları

Arapça "arka, sırt" anlamındaki zahr kökünden gelen zahriye "bir kâğıdın arka tarafına yazılan yazı, şerh" anlamını taşır. Zahriye terimi, yazma kitaplarda asıl metnin başladığı sayfanın arkasındaki sayfa veya sayfalar için kullanılır. Bu sayfaların tezyinatlı örnekleri olduğu gibi, boş bırakılanları da vardır. Temellük kitabesi zahriye tezhibinde madalyon ve mekik şeklinde formlar içine yerleştirilmiştir. Kitap sahiplerinin imzası ya da mührü bu sayfada yerini alır. Mushaflar hariç yazma eserlerde, şayet kitap mevki sahibi bir kişiye aitse, onun kütüphanesinde bulunduğunun belirtilmesi Selçuklulara has bir özelliktir. Zahriye tezhibi sanatçının bütün hünerini gösterdiği bölümdür. Zahriyenin karşılıklı çift sayfa olması durumunda, renkler ve kompozisyon birbirinin aynısıdır. Şayet bezeme alanı dikdörtgen formda ise tezhibin diğer yazı sahasını aşmamasına dikkat edilir. Genellikle el yazması kitapların ilk sayfalarında yer alan zahriye tezhibi, yazma birkaç kitaptan veya bölümden meydana geldiğinde her kitabın veya bölümün başına yapılmıştır. Devirlere göre farklı üsluplarda ve kitapların ebadına uygun biçimde değişik şekillerde uygulanmıştır. Zahriye tezhibinde dikdörtgen, madalyon, beyzi, mekik ve kare şeklinde örnekler verilmiştir.

Yazma eserler genellikle birinci yaprağın (b) yüzünden başlar ve buna göre bu sayfanın (a) yüzü zahriyedir. Burada bazen kitabın adı, müellifi, kitaba sahip olan kişiler (temellük kaydı), kitabın satın alındığı tarih, bir ya da birkaç beyit, vakıf kaydı ve mühürler bulunur. Kimi zaman zahriye boş bırakılır.⁶⁵

Yazma eserlere güve ve böceğin zarar vermemesi için bir tılsım sözü olarak yazılan kebiğeç ibaresi genellikle zahriye sayfasına yazılmıştır.

3.1.2. Serlevhalar

Yazma eserlerde metnin başladığı ilk sayfaya serlevha adı verilir. Farsça baş anlamına gelen "ser" ile Arapça "levha" kelimelerinden oluşan serlevha "bir yazının başlığı" demektir. Tezhip sanatında terim olarak ise, el yazması kitapların zahriye sayfasından sonra karşılıklı iki sayfasına yapılan tezyinatın adıdır. Dibace adı da verilen bu sayfaların tezhibine "serlevha tezhibi" adı verilir. Dikdörtgen, kubbeli veya her iki formu birleştiren mürekkep biçiminde örnekleri vardır. Serlevha tezhibi genellikle Kur'an-ı Kerim'de Fatiha ile Bakara suresinin ilk ayetlerinin yer aldığı karşılıklı sayfalarda uygulanır. Tezhipli kısım metnin başladığı ilk sayfada ve yalnız yazı sahasının üzerinde ise, sayfaya "başlık tezhibi" adı verilir. Kitabın konu ve bölümleri sayısı kadar başlık tezhibi yapılır. Serlevha ve başlık tezhibi renk, desen ve motif bakımından zahriye tezhibiyle uyumludur. Serlevha tezhibinde, dönemlere göre farklı üsluplar geliştirilerek İslam süsleme sanatında en zengin örnekleri verilmiştir. Her iki sayfada, birbirleriyle aynı desen ve renge sahip olan tezyinat yazı sahası dışında bütün sayfayı kaplayacak şekildedir. Bazen bu iki sûre yazısının iki yanına koltuk denilen dikdörtgen veya kare biçiminde tezhipli kısımlar eklenmiştir. Kitabın

⁶⁵ Gülnur DURAN, Tezhip, TDV İslam Ansiklopedisi, Diyanet Yayınları c.41, s.63-65.

kıymetine veya takdim edilecek kişinin önemine göre, serlevha sayfaları ikiden fazla olan örnekler de vardır.⁶⁶

3.1.3. Sure Başları/ Bölüm Başları

Tezhip sanatkârları, zahriye ve serlevha sayfalarından başka sûre başı tezhiplerinde de bütün hünerlerini göstermişlerdir.

Sure başında, surenin isimi, nazil olduğu yer, ayet sayısı ve kaçınıcı sure olduğunu açıklayan metin yazılır. Önceleri sadece yazıyla gösterilen sûre başları zamanla, yatık dikdörtgen şeklinde bezenmeye başlanmıştır. Sûrenin başladığı yeri belirtmek için yapılan sûre başı tezhiplerinin yazı sahası, erken dönemlerde cetvelsiz olarak bırakılmıştır.⁶⁷

Mushaflarda mevcut 114 sûrenin her birinin baş kısmına yapılan tezhibe "sûre başı" tezhibi adı verilir. Bu kısmın içinde sûre ismi âyet sayısı ve inzal yeri yazılır. Eğer yazma eser Kur'an-ı Kerim değil ise, bu bölümlere "bölüm başı" adı verilir.

3.1.4. Güller

Güller Mushaflarda sayfa kenarlarına konulan belirli yerleri göstermek için yapılan tezyini madalyonlardır. Bu işaretler yazılı alanın dışında sayfa boşluğunda

⁶⁶ Gülnur DURAN, Serlevha, TDV İslam Ansiklopedisi, Diyanet Yayınları c.36, s.567-569.

⁶⁷ Çiçek DERMAN, Tarihimize Mushafların Bezenmesi, Diyanet İlmî Dergi, c.46, S.4, s.139.

bulunur ve okuyana, yazana kolaylık sağlar. Mushaf gülleri madalyon, mekik, damla ve değişik geometrik biçimlerde tezyin edilir.

Aynı sayfada birden fazla tezyini şekil bulunursa, yukarıdan aşağıya doğru çizilen bir eksen üzerinde yer alırlar. Gül tığları sadece iki yönde olup, gülden iki üç misli uzun yapılır. Bezeme işi sona erince hattat gerekli alanlara, cüz, hizib, secde, aşere, hamse numaralarını ve isimlerini yazar.⁶⁸

Mushaf gülleri;

- 1.Hamse gülü, her beş ayette bir,
- 2.Aşere gülü, on ayette bir,
- 3.Hizip gülü, otuz cüzden her birinin dörtte birini göstermek için,
- 4.Nısf gülü, otuz cüzünden her birinin yarısını işaret etmek için,
- 5.Cüz gülü, yirmi sayfada bir,
- 6.Zahriye gülü, zahriye sayfası tezhibine bitişik sayfa boşluğuna yerleştirilen,
- 7.Serlevha gülü, serlevha tezhibine bitişik olarak sayfa boşluğuna tezyin edilen,
- 8.Sûre başı gülü, sure başı tezhibine bitişik veya bezemesiz sûre başı yazısı hizasında sayfa kenarında yatay eksen üzerine yerleştirilen,
- 9.Hatime gülü, kare veya dikdörtgen şeklindeki hatime sayfası tezhibine bitişik olarak yatay eksen üzerinde sayfa boşluğuna yerleştirilen,
- 10.Secde gülü, secde âyetleri hizasında sayfa kenar boşluğuna yapılan tezyini madalyonlara verilen isimlerdir.⁶⁹

⁶⁸ Çiçek DERMAN, A.g.m., s.140.

⁶⁹ Gülnur DURAN, Tezhip, TDV İslam Ansiklopedisi, Diyanet Yayınları, c.41 s.64, 65.

3.1.5.Noktalar (Duraklar)

Mushaflarda sûrelerin âyet aralarında ve yazma eserlerde cümle sonunu belirlemek için konulan işaretlere nokta veya vakfe denir. Kıraat esnasında kısa süre durulması gereken yerleri gösteren noktalar, buldukları boşluklara göre çeşitli şekil ve boyutlarda yapılır.

Şeşhane durak (altıgen nokta), mücevher durak (geçmeli nokta), helezon durak, pençhane durak gibi farklı form ve isimleri vardır. Tarihte, bir Mushaf'ta bulunan altı binden fazla durak şeklini, bir daha tekrarlamayacak kadar hüner sahibi sanatkârlar yetiştir. Daire şeklindeki duraklar, erken dönem örneklerinde satır üzerinde bulunurken XIII. yüzyıl sonlarından itibaren ayet arasındaki mesafe açılarak duraklar satır hizasında tezyin edilmiştir.⁷⁰

3.1.6. Cetveller ve Sayfa Kenarları (Haşiyeye)

Yazma kitap veya levhalarda yazı sahasını çerçeve içine alan ve çoğunlukta altın ile doldurulan farklı kalınlıktaki bordürlere cetvel adı verilir. Bu altın cetveller, siyah mürekkep ile tahrirlenir. Altın cetvellerden sonra, tahrirden daha kalın renkli cetvellere kuzu, boşluk bırakılıp çekilen tek cetvellere ise iplik adı verilir. İplikler üzerinde eşit mesafeli ve kubbemsi şekillere bubcuk adı verilir.

⁷⁰ Çiçek DERMAN, A.g.m., s. 140.

Hâşiye asıl metin dışındaki açıklayıcı ilavelerin yazıldığı, sayfanın üç kenarında bulunan boşluktur. Bu bölüme tezhip yapılırsa hâşiye tezhibi olarak adlandırılır.⁷¹

Yazma eserlerin, yazı kenar haşiyelerine daha çok halkâr ve zerefşan yapılmıştır. Ezilmiş altının jelatinli su ile karıştırılıp uygulanmasına halkâr, hafif renklendirilmiş şekline ise "şikaf" adı verilir. Zerefşan, altının fırça ile sıçratılarak veya kalbur ile varak altın elenerek yapılan bir süsleme çeşididir.

3.1.7.Ketebe Sayfaları/İmza Sayfaları

Hâtıme kelimesinin Arapça sözlük karşılığı "sonuç, son, bitiş, yazılı eserlerin son bölümü, son söz" anlamındadır.

Müellifin eseri bitirirken yazdığı duaların, hattatının, yazılış tarihinin ve varsa müzehhibinin belirtildiği son sayfaya ketebe sayfası adı verilir. Hâtıme sayfasında yer alan bu bilgilere ketebe kaydı denilmektedir. Bu bölümün tezhibi, serlevha tezyinatıyla benzer özellikler gösterebilir.⁷²

Eserin özeti ve neticesi olan bu bölüm son sözdür. Mushaflarda Nâs suresinin devamında hattatın, bitiş duasıyla birlikte imzasını içeren ibareyi, kitabın yazılış tarihini, nerede yazıldığını belirttiği bu bölüme ferağ kaydı da denir. Son sayfada bulunan, âyet veya hattatın ketebe kaydı, genellikle ikizkenar yamuk, üçgen,

⁷¹ Çiçek DERMAN, M. Uğur Derman 65. Yaş Armağanı, Ed.Irvin Cemil Schick, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000,s.258

⁷² H. ODABAŞ- Ç. POLAT, A.g.e., s.64.

dikdörtgen, kare ve şemse formundaki alana yazılır. El yazması kitaplarda hatime tezhibinin kitabın zahriye veya serlevha tezhibi gibi karşılıklı tam sayfa tezhipli örnekleri de yapılmış ve değişik konulardaki kitaplar bu usul ile tezyin edilmiştir.⁷³

4. TİEM 224 NOLU İNCELENEN MUSHAFIN ÖZELLİKLERİ

4.1. Mushaf'ın Hattı

Ramazan H.923/ M.Eylül 1517 yılında Halilullah ibn Mahmut Şah tarafından istinsah edilen Kur'an-ı Kerim nüshası sülüs ve reyhani hattıyla nöbetleşe yazılmıştır. (T.224, kat.100)

Sülüsün Arapça sözlük anlamı "üçte bir" demektir. Harflerin her birinin üçte iki kısmında düzlük, üçte bir kısmında yuvarlaklık hâkimdir. *Ümmü'l-hutût* (yazıların anası) denen sülüs, Emevilerin son devrinden itibaren kullanılmaya başlanmış, XVI. yüzyıldan itibaren de İslam dünyasında muhakkak yazının yerini almıştır. Halen İslam coğrafyasında en çok kullanılan yazı çeşitlerinden biridir.⁷⁴ Reyhani yazı, muhakkak yazının ince kalemle yazılan şeklidir. Hattatlar tarafından güzel kokulu reyhan çiçeğine benzetildiği için bu adla anılmıştır. Orta Asya sahasında en güzel örneklerini Timur'un torunu Baysungur (XV. yy) Anadolu coğrafyasında ise Ahmet Karahisari (XVI. yy) vermiştir. XV. yy sonlarına kadar Kur'an-ı Kerimlerde kullanılmış, büyükçe olması ve fazla yer kaplamasından dolayı daha sonra yerini nesih hattına bırakmıştır.⁷⁵

⁷³ Gülnur DURAN, Tezhip, TDV İslam Ansiklopedisi, 2012, c.41, s 65.

⁷⁴ Ali ALPARSLAN, Osmanlı Hat Sanatı Tarihi, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.21.

⁷⁵ Ali ALPARSLAN, İslam Yazıları, Hat ve Tezhip Sanatı, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2009, s.34

İncelenen Mushaf'ta, her sayfada üç büyük sülüs satır aralarına, daha küçük dörder reyhani satır, toplamda on bir satır olarak yazılmıştır.

Bir sayfada birkaç farklı hat çeşidinin eşzamanlı olarak kullanılması XVI. yüzyıl İran coğrafyasında gözde olmuştur, bu usul bilhassa Şirazlı ünlü hattat ve müzehhip Rüzbihan Muhammed el- Tabi tarafından tercih edilmiştir.⁷⁶

Mushaf'ın tamamı altın ile yazılmış, siyah is mürekkebiyle tahrirlenip harekelenmiş ve secavend işaretleri kırmızı mürekkep ile belirtilmiştir. Her cüzün ilk iki veya üç kelimesine mavi renkle vurgu yapılmıştır.

4.2. Mushaf'ın Tezhip Özellikleri

H. Ramazan 923, M. Eylül 1517 tarihli Kur'an-ı Kerim cildi orijinal olmayıp, Osmanlı'nın son dönemine aittir. Hattatı Halilullah ibn Mahmut Şah, müzehhibi Muhammed ibn Ali el-fakih Behemmi'dir. Krem rengi kâğıda altın mürekkep ile sülüs ve reyhani yazı eşzamanlı, bir sayfada 11 satır olarak yazılmıştır. Kur'an-ı Kerim 533 yaprak ve 37,5 x 29 cm boyutlarındadır.

Kuranı Kerim nüshalarında müzehhip isminin ketebe sayfasında nadiren zikredilen örneklerinden biri de Türk İslam Eserleri Müzesinde TIEM'de bulunan T.224, kat.100 yer alan Kur'an-ı Kerim'dir. Eserin sonunda yer alan tezhipli şemse formu içine ketebe kaydı, aynı sayfanın dar pervazı içine müzehhibin ismi yazılmıştır (Bkz. vr. 532b). Fatiha (Bkz. vr. 1b-2a), Felak ve Nas (Bkz. vr. 531b-532a) sureleri

⁷⁶ Simon RETTIG, Kur'an Sanatı, Türk ve İslam Eserleri Müzesi Hazinesi, Ed. Masumeh Ferhad, Simon Rettig, Smithsonian Institution- The Freer Gall, 2017,s.83.

serlevha formunda, Bakara suresi başlık tezhiplidir (Bkz. vr. 2b). Müzehhib Muhammed ibn Ali el fakih Behemmi'nin, XV. yüzyıl ikinci yarısında ortaya çıkan *Baba Nakkaş üslubu*⁷⁷ örnek aldığı, ancak motifleri sadeleştirerek, kimi kez renklendirerek kullandığı görülür. Sultan I. Selim döneminden (1512-20) günümüze gelen tek Kur'an-ı Kerim örneği olması bu yazmanın önemini daha da artırır.⁷⁸

Halilullah İbn Mahmud Şah, adını klasik üslupta alışılmışın aksine metnin içine yazmak yerine hatime sayfasındaki şemsenin ortasına büyük bir kitabe içerisine yerleştirmiştir. Müzehhip Muhammed ibn Ali el fakih Behemmi ise adını mütevacı bir şekilde ketebe sayfasında ara pervazın alt kısmındaki 3 mm lik lacivert cetvelin üzerine ufak bir biçimde imzalamıştır. Bu iki sanatkâra ait bilinen başka bir Kur'an veya el yazması tespit edilmemiştir. Ancak bu Kur'an'ın zenginliği ve orta boy tek cilt formatta tertibi için gösterilmiş olan özen, nüshanın bir saray atölyesinde üretildiği izlenimini bırakmaktadır ve muhtemelen Yavuz Sultan Selim'in (1512 -20) hususi koleksiyonu için tasarlanmıştır. Zengin tezhipli sayfalar, altın ile yazılmış Kur'an hattını daha da güzelleştirmiştir. Son sayfada altın tevki hattı⁷⁹ ile Arapça vakıf kaydına göre bu muhteşem Kur'an-ı Kerim II. Selim'in (1566 -74) türbesine, baş vezir Sokullu Mehmet Paşa (öl.1579) ile evlenmiş olan kızı İsmihan Sultan (öl.1585) tarafından Sultan'ın Türbesine konulması ve okunması talimatı ile vakfedilmiştir. El yazması, 1911'de İstanbul'daki İslami Vakıflar Müzesi'nin himayesine girene kadar II. Selim'in türbesinde kalmıştır. TİEM 224 nolu Mushaf Osmanlı Kur'an-ı Kerimleri içinde altın ile yazılmış ve hem kullanılan malzemeler hem de tezyinat açısından en

⁷⁷Baba Nakkaş üslubunun başlıca özelliği, motiflerinde yaprak uçlarının yuvarlak ve kendi üstüne kıvrılmış olmasıdır.

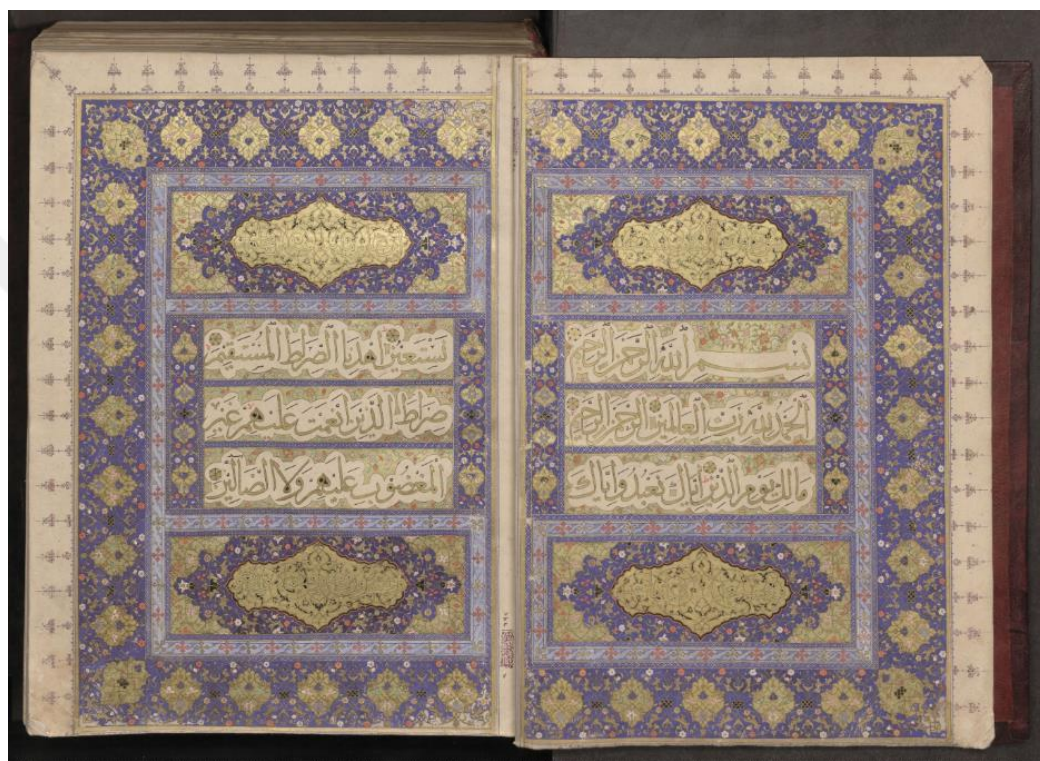
⁷⁸Zeren TANINDI, 1400. Yılında Kur'an-ı Kerim, Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kur'an-ı Kerim Koleksiyonu, Antik A.Ş Kültür Yayınları, Eylül 2101, 1400 Yılında Kur'an-ı Kerim, s.113

⁷⁹Tevki Hattı; sözlük anlamı "bir şeyi vâki ettirmek, oldurmak ve tesir etmek" tir. Sülüs'ün kurallarına bağlı olmakla birlikte biraz küçüğü ve adeta fazla özen gösterilmeden yazılan şeklidir. En önemli özelliği, birleşmeyen elif, ra, ve vav gibi harflerin yazıda birbirine bağlanmasıdır. Tarihte halife ve vezirlerin mektuplarının bu yazı ile yazılmasından dolayı bu adı almıştır. Tevki aynı zamanda padişahların buyruklarının üzerine çekilen nişanın yani tuğranın adıdır. Vakıf ibaresi tevki hattıyla yazılır. Ali Alparslan, Osmanlı Hat Sanatı Tarihi, Yapı kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.21.

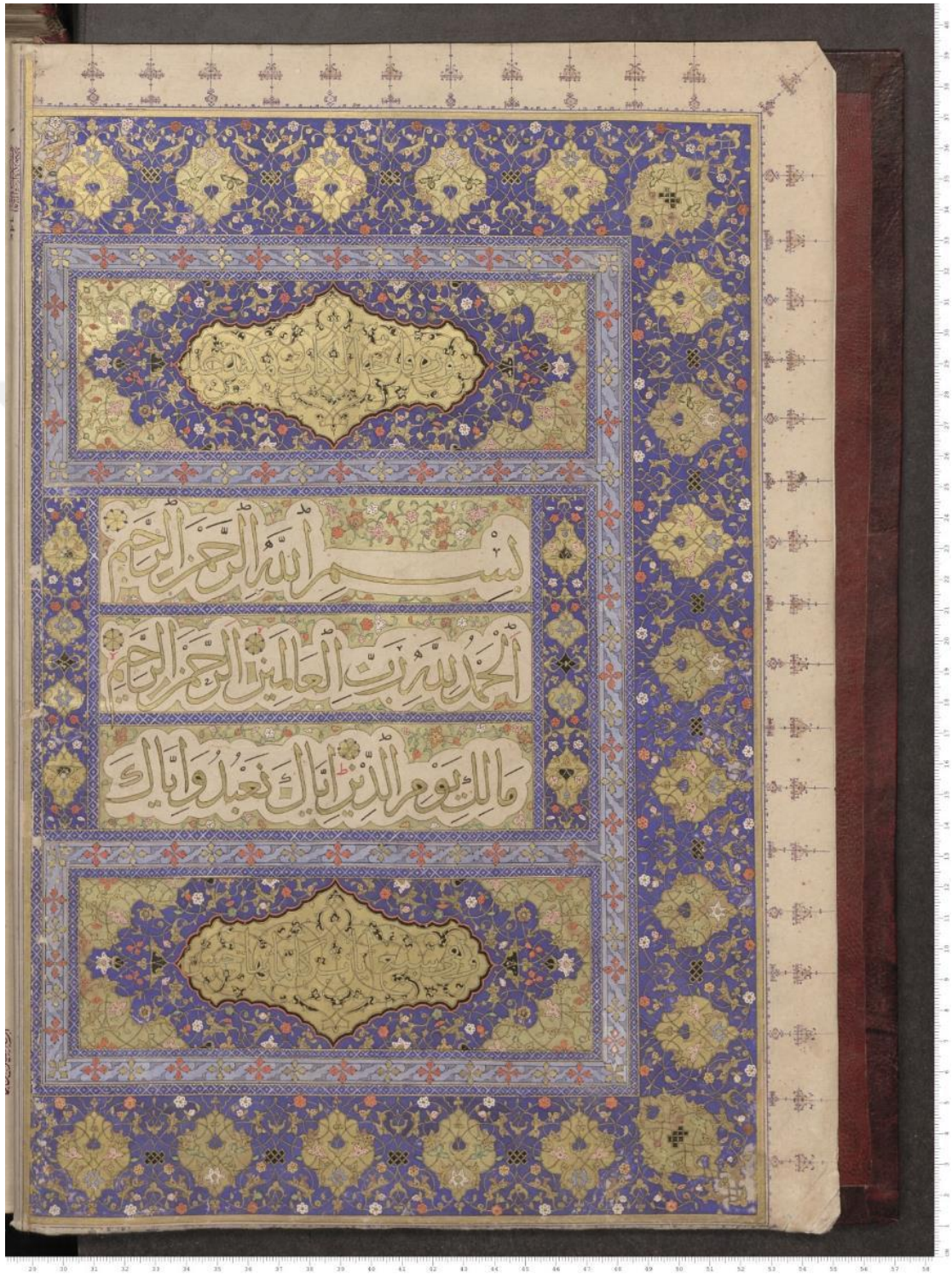
nadide örneklerden biridir. Tezhipli çift sayfada, şemse formunda iki büyük madalyon vardır. Sayfa kenarlarındaki madalyonlara hamse, aşere, hizib, nısf, cüz ve secde ayetleri yazılmıştır. Başlangıçtaki serlevha tezhibi ile benzeri, Mushaf'ın sonunda Felak ve Nâs surelerinin yer aldığı karşılıklı iki sayfa tezhibi form olarak benzerlik gösterir. Zengin ve ince işçilikli sûre başları, kompozisyon ve tezyinat açısından farklılık göstermektedir. Süslü bordürler, stilize edilmiş bulutlar, çiçeklerden yapraklara çok çeşitlilikte form ve motif mevcuttur. Müzehhip Muhammed bin Ali, özellikle XV. yüzyıl ortalarının Baba Nakkaş ve II. Bayezid devri müzehhiplerinden Hasan bin Abdullah'ın çalışmalarından etkilenmiş ve desenleri başarılı bir şekilde yorumlayıp uygulamıştır. Muhammed Bin Ali'nin tezhibi, Bayram bin Derviş, Pir Ahmed bin İskender ve Karamemi gibi diğer sanatkârlara ilham vermiş ve klasik üslubun habercisi olmuştur.⁸⁰

⁸⁰ M. FERHAD- S. RETTIG, Kur'an Sanatı, Simithsonian Institution- The Freer Gall, 2017, s.316.

4.2.1.Serlevha Tezhibinin Analizi

Resim 7. vr.1b vr.2a Serlevha Tezhibi

Resim 8. vr.1b Serlevha Tezhibi

Çizim 1. vr. 1b Selevha Tezhibi Çizim

Serlevha tezhibi (Bkz. Resim 8) dikdörtgen şeklindedir. Alışılanın aksine serlevha tezhibinde Fatiha ve Bakara suresi yazılmamış, yalnızca Fatiha suresi vr.1b ve vr. 2a sayfalarında karşılıklı olarak üçer satır sülüs yazı ile tertip edilmiştir

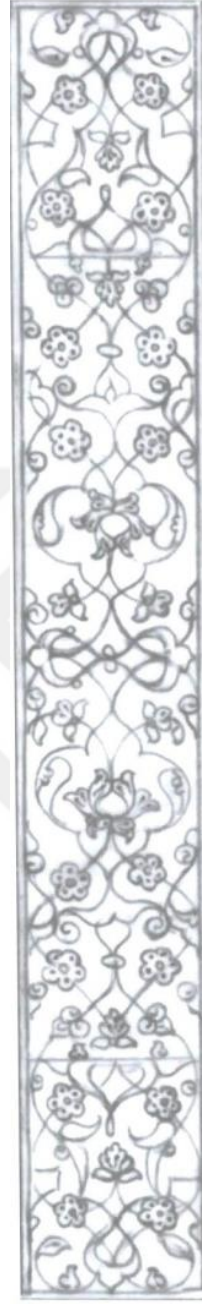

Çizim 2. vr 1b. Serlevha Tezhibinin Yazı Alanının Deseni

Sülüs hatla yazılmış Fatiha suresi 13,8 cm boyunda ve 10,6 cm eninde olup beynessutur ile çerçevelemiştir. Zemini altın ile doldurulup renklendirilmiş ve serbest helezon sistemi kullanılarak hatâyî üslubu motifleriyle tezyin edilmiştir. Motiflerde pembe, beyaz, sarı ve turuncu renkler kullanılmış, dallar yeşille renklendirilip siyah ile tahrir çekilmiştir (Bkz. Resim 9).

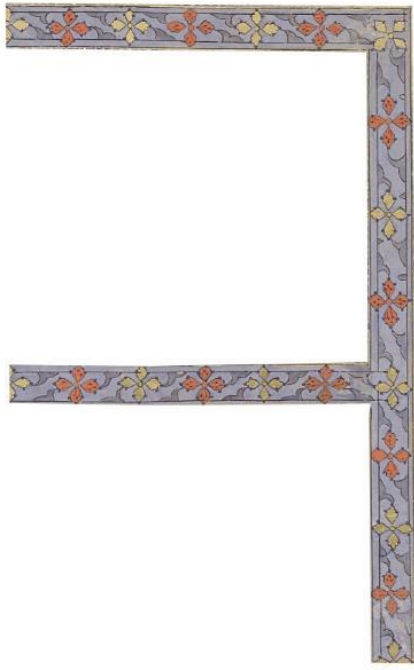
Resim 10.vr.1b Koltuk Tezhibi

Çizim 3. vr.1b Koltuk Deseni

Yazı alanının sağ ve solunda 10,6 cm boyunda ve 1,4 cm genişliğinde iki koltuk yerleştirilmiştir. Sade rûmi ve hatâyi gurubuyla $\frac{1}{2}$ simetrik şeklinde oluşturulmuştur. Desende kapalı formlar altın zeminle doldurulmuş, kalan zeminler lacivertle, ortabağların zeminleri ise siyah renk ile boyanmıştır. Ortabağlardan desen (Çizim 3) ikiye katlanmış olup sade rûmilerle oluşturulan kapalı formların içlerine hatâyi grubu

motifleriyle tezyinat yapılmıştır. Ayrıca yarım ortabağ ve yarım saadet düğümleri cetvellerin yanına yerleştirilmiştir.

Resim 11. vr.1b Ara pervaz Tezhibi

Çizim 4. vr.1b Ara pervaz Deseni

Ara pervaz 9 mm genişliğinde olup, sûre başları, yazı ve koltuk çevreleri desenin üç tarafında devam eder şekilde tasarlanmıştır (Bkz. Çizim 1). Ara pervazın zemini mavi renk ile boyanıp cetvellere dayanan yarım rûmi tepeliklerin arasında dörtlü pençler turuncu ve sarı renklerle nöbetleşe uygulanmıştır (Bkz. Resim 8).

Resim 12. vr 1b Serlevha Tezhibini Sure Başı

Çizim 5. vr 1b Serlevha Tezhibini Sure Başı Deseni

Sure başları 5,4 cm genişliğinde ve 16,5 cm boyunda olup, ipliklerle oluşturulmuş kitabenin içinde "sûretu Fatihatul kitab Mekkiyyetü" ibaresi zer mürekkeple reyhani hatla yazılıp, siyah mürekkeple tahrirlenmiştir.

Yedi âyetten oluşan sûre, Kur'an'ın ilk sûresi olduğu için açış yapan, açan mânâsına gelen "Fatiha" denilmiştir.⁸¹

Resim 13. vr. 1b Serlevha Tezhibinin Sure Başı Kitabesi

⁸¹ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, TDV Yayınları, Ankara 2007, s.1.

$\frac{1}{2}$ oranında simetrik şekilde hurde rûmilerle oluşturulmuş, desen zeminde boş yer bırakmayacak şekilde tasarlanmıştır. Hurde rûmiler altın, zemin ise siyah ile boyanmıştır (Bkz. Resim 13). 0,5 mm altın, 1 mm siyah, 0,5 mm turuncu ile iplikler çekilmiştir.

Kitabe dışındaki desen $\frac{1}{4}$ simetrik şekilde sarılma rûmi ve hatâyi grubuyla oluşturulmuştur. Serbest şekilde tasarlanan sarılma rûmilerin iplikleriyle (Resim 14) zemin renklendirme ayırımı yapılmıştır. Köşebent oluşmuş gibi altın zeminlerin doldurulması desenin çekiciliğini artırmış, altın ve lacivert dengeli biçimde kullanılmıştır. Sarılma rûmiler altın ile boyanmış turuncu tonlarında gölgelendirilmiştir.

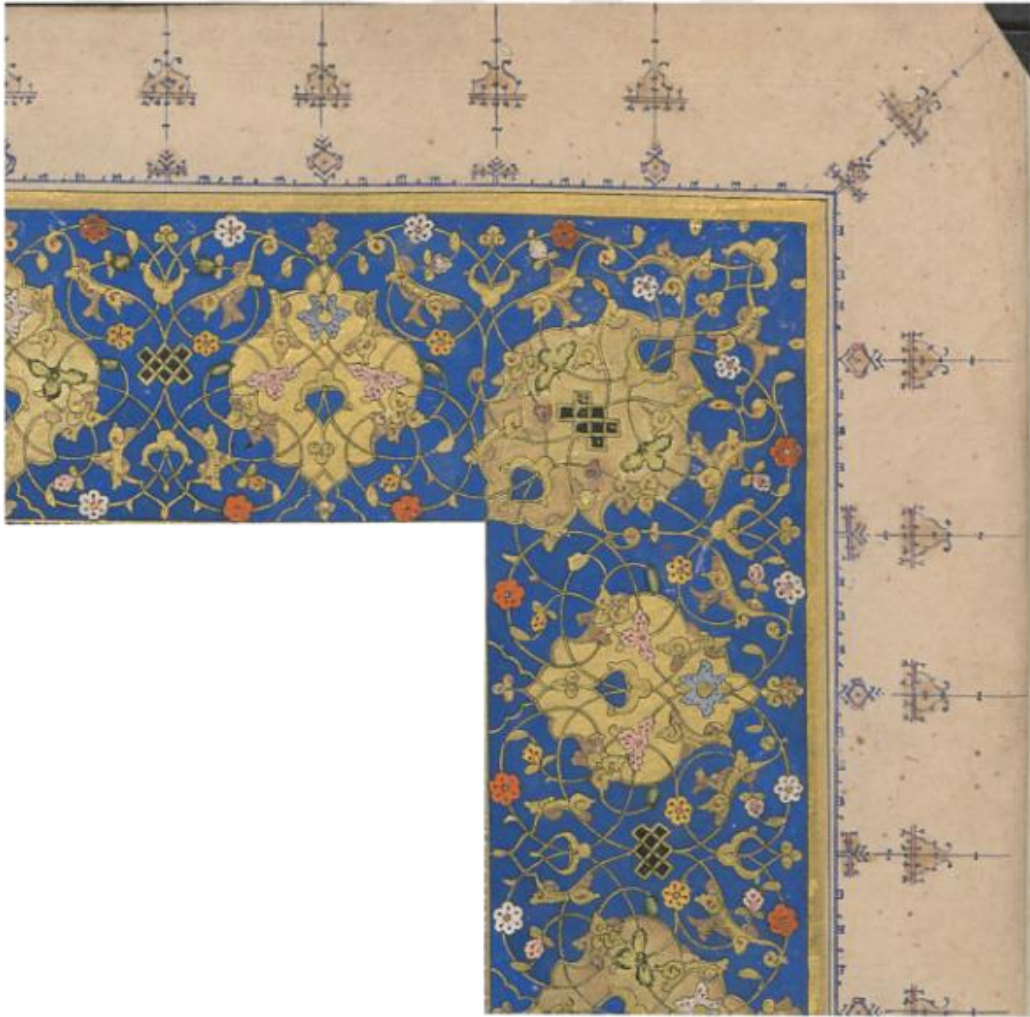
Çizim 6 vr. 1b Serlevha Tezhibinin Sure Başından $\frac{1}{4}$ Desen Detay

Resim 14. vr. 1b Serlevha Tezhibinin Sûre Başından $\frac{1}{4}$ Desen Detayı

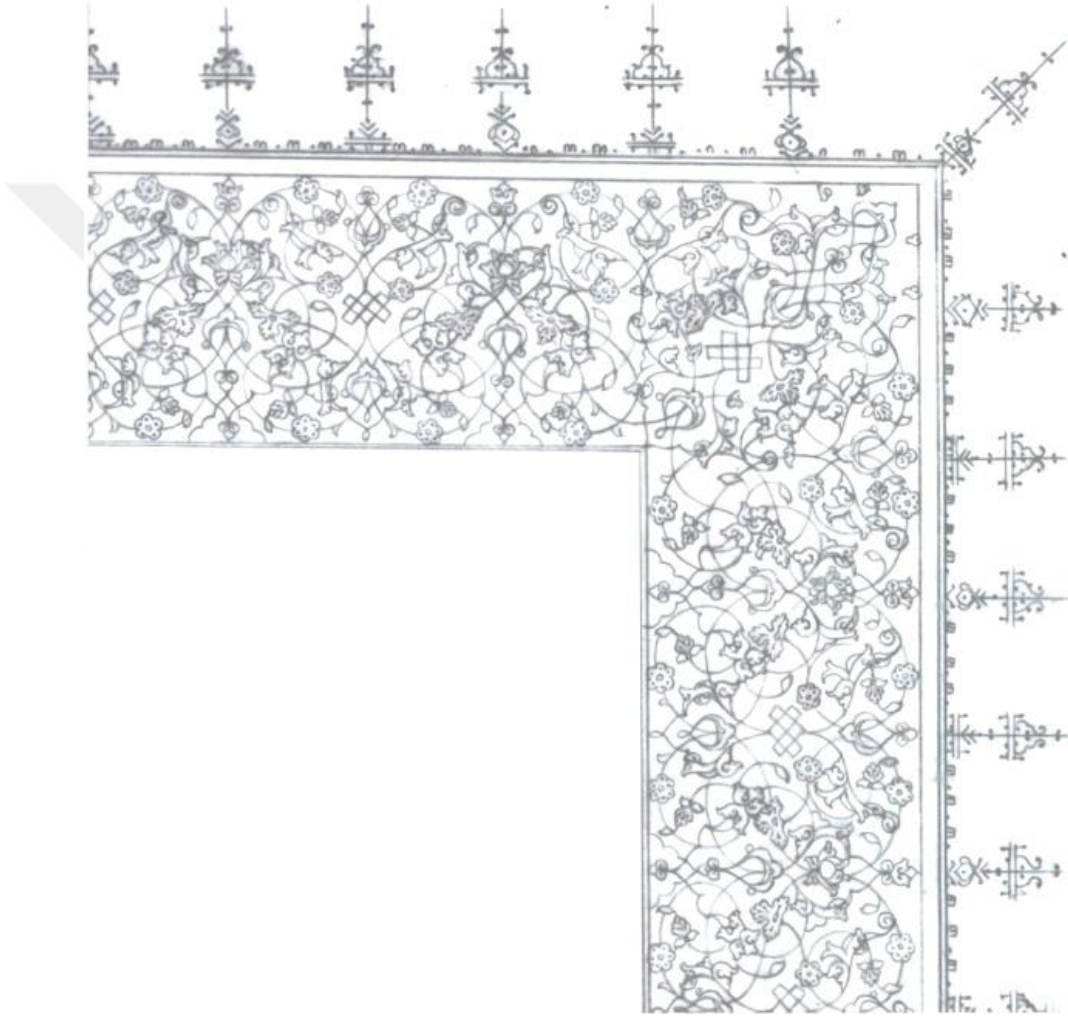
Hatâyi gurubu motifleri damla formunda gölgelendirme yapılmıştır. Hatâyi gurubu helezonları büyük "S" ler şeklinde girift bir şekilde tasarlanmış, yapraklar da motifler gibi renklendirilmiştir. Motiflerde turuncu, pembe, beyaz, sarı ve yeşil renkler kullanılmıştır. Serlevha sûre başı tezhibi Mushaf'ta Âl-i İmrân sûresinde tekrar edilmiştir.

Dış pervaz 3,8 cm genişliğinde olup, sarılma rûmiler ve hatâyi grubuyla oluşturulmuştur. Desen farklı ve girift bir kurguya sahiptir.

Resim 15. vr. 1b Serlevha Tezhibinin Dış pervaz Köşe Detayı

Zeminleri siyah ile boyanan saadet düğümlelerinden sağa ve sola çıkış yapılan sarılma rûmiler serbest helezon şeklinde başlayıp kapalı formlar oluşturulmuştur. Zeminler altın ile diğer zeminler ise lacivertle renklendirilmiştir.

Çizim 7. vr. 1b Serlevha Tezhibinin Dış pervaz Köşe Detayı Deseni

Sarılma rûmilerin yapıları Bayezid ve Türkmen devri sarılmalarına benzemektedir. Desen $\frac{1}{2}$ oranında simetriktir ve kısa kenarda 10 kez, uzun kenarda 14 kez tekrar etmektedir. Hatâyî motifleri "S" formlar oluşturulacak şekilde tasarımın içine yerleştirilmiştir. Motiflerde krem, yeşil, pembe, mavi sarı, turuncu tonları

kullanılmış Bayezid ve Türkmen tezhibinde görüldüğü gibi, üzerlerine her çiçeğin kendi renginin koyusuyla damla formunda gölgelendirme yapılmıştır.

3 mm altın cetvelden sonra lacivert renkle kuzu çekilmiştir. Aynı renk ile sade bir şekilde tığlar 2 cm boyunda ve 2,1 cm aralıklarla işlenmiştir.

4.2.2.Başlık / Surebaşı Tezhibinin Analizi

Resim 16. vr.4b Başlık Tezhibi

Çizim 8. vr. 4b Başlık Tezhibi Deseni

vr. 4b de bulunan başlık tezhibinin ebadı 18,8 cm genişliğinde 11,6 cm boyundadır. Bulut motifinin ağırlıkta olduğu desende altın zeminde ağırlıklı olarak lacivertle birlikte kullanılmıştır.

İnanca, ahlâka ve hayat nizamına dair hükümlerin önemli bir kısmı bu sûrede yer alır. İslam hukukunun ana konularıyla ilgili pek çok hüküm içermektedir. Adını 67-73. âyetlerde yer alan "bakara (sığır)" kelimesinden alır.⁸²

⁸² H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.1.

Lacivert zemin ile renklendirilmiş sure başı tezhibinde, kitabenin uzunluğu 8,6 cm olup içine sülüs hat ve zer mürekkeple yazılmıştır. Medine’de inzal olunan sûre 286 ayet olup, kitabede "sûretül Bakara ve hiye mietani ve sittun ve semanune âyet " ibaresi yazılıdır.

Ters simetrik kompozisyonla oluşturulan hatâyi grubu unsurları, Mushaf’ın genelinde hâkim olan Baba Nakkaş motiflerini hatırlatmaktadır. Oluşturulmuş desen kitabe içinde boşluk bırakmayacak şekilde girift helezon sistemiyle kurgulanmıştır.

Resim 17. vr.4b Başlık Tezhibinin Sûre Başı

$\frac{1}{4}$ oranında simetrik hazırlanmış sure başı tezhibi 6 cm genişliğindedir. Sağ ve sol cetvellere dayanmış ve ipliklerle oluşturulmuş alanların yüksek noktası 2,85 cm dir. Sade rûmilerle kurgulanmış kompozisyon gayet dengeli bir şekilde tasarlanmıştır ve altın ile renklendirilmiştir. Cetvellere dayalı ortabağların zeminleri siyah renk ile boyanmıştır. Rûmi kompozisyonun aralarında hatâyi grubu dalları ile "S" formlar oluşturulmuş ve lacivert boya ile zemin doldurulmuştur.

Altın zemin üzerinde lacivert ile renklendirilmiş ve altın ipliklerle zenginleştirilmiş bulutlar desene yerleştirilmiştir. Motifler turuncu, mavi, sarı, beyaz ve yeşil ile renklendirilip, hatâyî grubu dalları "C" ve "S" formlar oluşturacak şekilde tezyin edilmiştir. Yazılı alan ve ipliklerle oluşturulmuş pafta arasındaki turuncu renkli sade rûmiler salbek şeklinde tasarlanmıştır. Rumiler turuncu renkle, zeminler ise siyah ile doldurulmuştur. Sure başının etrafında 3 mm kalınlığında ard arda dizili "s" ler ile oluşturulmuş ince bordürün zemini lacivert, üzerindeki "s" ler ise beyazla renklendirilmiştir (Bkz. Resim 17).

Çizim 9.vr. 4b Başlık Tezhibi Sûre Başı Deseni

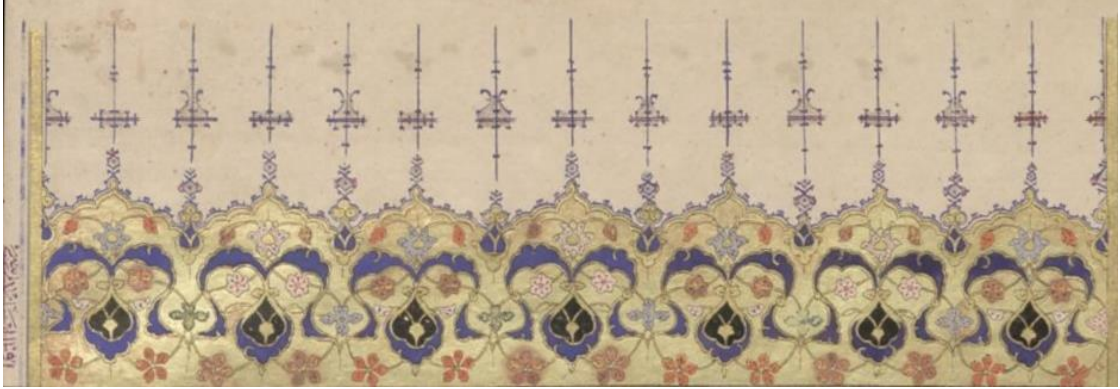
Resim 18.vr. 4b Başlık Tezhibi Ara pervaz

1,1 cm genişliğinde olan ara pervaz zemini siyah ile boyanıp, nefte yeşil ipliklerle üçgen paftalar oluşturulmuştur. Düz rûmili ortabağlardan sağa ve sola ayrılan rûmi dallarla kompozisyon tamamlanmıştır.

Çizim 10 vr. 4b Başlık Tezhibi Ara pervaz Deseni

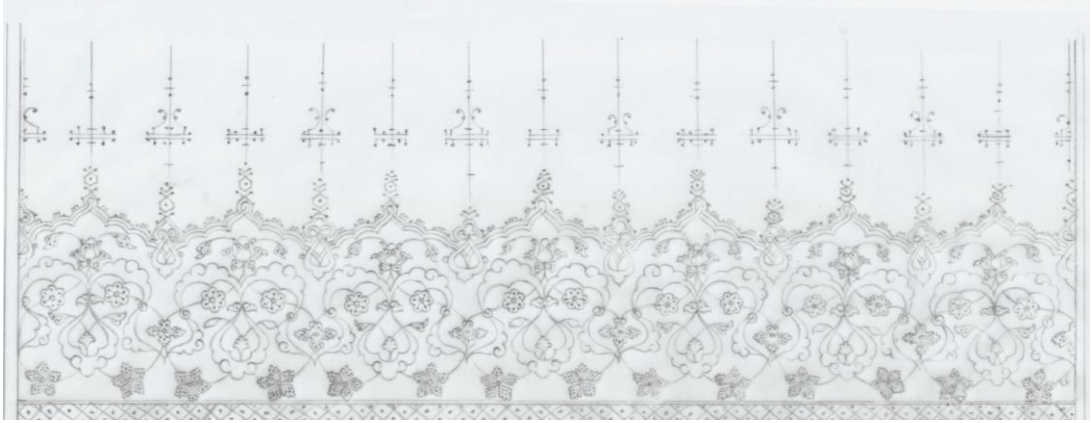
Dış pervaz ile ara pervaz arasında 3 mm kalınlığında baklava şekline benzer bordür, lacivert zemin üzerine beyaz ipliklerle oluşturulup, aralarına altın noktalar konulmuştur (Bkz. Resim 18).

Resim 19.vr. 4b Başlık Tezhibi

Altın zeminli başlık tezhibi 3,2 cm boyunda ve 18,8 cm enindedir. Bulutlarla paftalar oluşturulmuş desen 7 paftadan oluşmuş ve her bir paftası simetriktir. Desen toplamda 14 kez devam etmektedir. Bulut motifleri desenin hâkim unsurlarıdır.

Zeminleri lacivert ile boyanan bulutlara altın iplik çekilmiş ve siyah ile tahrirlenmiştir. Bulutlarla oluşturulan kapalı alanların zeminleri ise siyah renk ile boyanmıştır. Hatâyi grubu dalları "S" ler oluşturacak şekilde tasarlanmış ve üzerlerine motifler yerleştirilmiştir. Turuncu, mavi, yeşil ve pembe ile renklendirme yapılmıştır.

Çizim 11 vr.4b Başlık Tezhibi Deseni

Dendanlarla oluşturulmuş ipliklerin aralarına ortabağlar yerleştirilmiştir. 1 mm kalınlığındaki altın ipliklerden sonra 0,5 mm boşluk bırakılmış ve lacivert renkle kuzu çekilip bubcuklarla iplikler zenginleştirilmiştir. 2,8 cm boyundaki tuğlar lacivert renk ile boyanmıştır (Bkz. Resim 19). Sayfa kenarındaki altın cetveller Mushaf'ın tamamında olduğu gibi 2 mm kalınlığındadır.

4.2.3. Kur'an-ı Kerim'deki Seçilen Sûre Başı Tezhiplerinin Analizi

Mushaf'ta yer alan 114 sûre başı tezhiplerinden, birbirinin aynı ya da benzerleri tespit edilip otuzunun desen tahlili yapılmıştır.

Sade, sarılma, hurde, dendanlı rumili örnekler, bulut ve Baba Nakkaş motifleriyle oluşturulmuş desenlerden örnekler çizilmiştir.

Enfâl Sûresi;

Resim 20. vr.152b Enfal Sûresi Sûre Başı Tezhibi

Kur'an-ı Kerim'de sekizinci sûre olan Enfâl sûresi Mushaf'ta vr. 152b de yer almaktadır. Sûre başı 18,5 cm uzunluğunda ve 5,6 cm genişliğindedir. Kitabede "sûretu el- Enfâl Medeniyye ve hiye hamsun ve sebûn ayet" yazılıdır. Medine'de indirilmiş olan sûre 75 ayettir.

Enfâl, ziyade mânâsına gelen "nefl" kelimesinin çoğuludur. Sûrenin birinci âyetinde savaştan elde edilen ganimetlerin Allah ve Resulüne ait olduğu ifade edildiği için sûreye bu ad verilmiştir.⁸³

Lacivert zeminli kitabe tezhibinde yazı beyaz mürekkep ile yazılmıştır. Kitabenin içi mavi renkli sade rûmillerle tezyin edilip, Rumilerin içine siyah mürekkeple hurde konulmuştur. Ters simetrik kompozisyonla hazırlanmış girift desen, yazı alanının zemininde yer almaktadır. Zemine altın üç noktalar konularak desen

⁸³ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.176.

zenginleştirilmiştir. Şemse formundaki kitabeye 1 mm mavi iplik ve 0,5 mm turuncu iplikler çekilmiştir.

Çizim 12. vr.152b Enfal Sûresi Sure Başu Deseni

Kitabenin dışındaki desen ¼ oranında simetrik, hatâyi grubu motifleriyle hazırlanmış ve dallar ile zemin rengi ayırımı yapılmıştır. Lacivert zemine altın üç noktalar konulmuştur. İri motiflerle hazırlanmış tezyinata motiflerde renk kullanılmamış altınla işlenmiştir. Altın motifler ve yapraklarda parlak, zeminde ise mat olarak uygulanmıştır. Altın ile işlenmiş motifler ve yapraklar, siyah ile tahrirlenmiş ve bolca damar konmuştur. Motifler ve yapraklar son derece detaylı olup, halkâri tarzını hatırlatmaktadır (Çizim 12).

Desenin dışına 0,5 mm altın cetvel, 3 mm lacivert bordür rengi ve tekrar 0,5 mm altın cetvel çekilmiştir. Lacivert bordür zencerek havasında birbiri arkasına dizilmiş "s" lerden oluşmuştur. "s" lerin üzerine noktalar konmuş ve beyaz renkle işlenmiştir.

Mushaf'ta benzer kurguya sahip beş sûre başu tezhibi bulunmaktadır. Bu sûre başlarında desen aynı olmakla birlikte, farklı renklendirme, bordürlerde ve kitabe içi desenlerinde değişiklik gösterir. Bunlar Kamer, Yâsin, Tûr, Nebe ve Enbiya sûreleridir.

Yunus Sûresi;

Resim 21. vr. 177b Yunus Sûresi Sure Başı Tezhibi

Kur'an-ı Kerim'de onuncu sûre olan Yunus Sûresi, 18,6 cm boyunda 5,8 cm eninde olup, Mushaf'da vr. 177b de yer alır. Lacivert zemin üzerine altın ile yazılan kitabede "sûretu Yunus Aleyhisselam mietün ve tis'a" yazılıdır. Sûre 109 ayettir.

Sûrede Allah'ın rahmetinin gazabından üstün olduğu vurgulanmaktadır. Yunus, Nûh ve Mûsâ peygamberler ile kavimlerinin kıssalarına verilmektedir.⁸⁴

Kitabe içindeki desen, hurde rûmillerle ters simetrik kompozisyonla hazırlanmıştır. Dallar ve hurdeler altın ile rûmillerin zeminleri ise siyah ile tezyin edilmiştir. 1 mm mavi, 0,5 mm turuncu iplikler kitabenin iki tarafına çekilmiştir (Bkz. Resim 21).

⁸⁴ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.207

Çizim 13. vr. 177b Yunus Sûresi Sure Başı Deseni

$\frac{1}{4}$ oranında simetrik olarak hazırlanmış desende, bulutlar lacivert renkle boyanıp iplikleri altındır. Bulutların kurgusu başlık tezhibindeki tezyinatı hatırlatmaktadır (Bkz. Resim 19). Hatâyi grubu dalları "s" şeklindedir. Motifler mavi, pembe, turuncu ile renklendirilmiş, zemin altın ile tezyin edilmiştir. Desenin ortasında müstakil şekilde kullanılmış ortabağlar, altınla zeminleri ise siyahla boyanmış ve dallar içinden geçirilmiştir.

Aynı desen dış pervaz olmaksızın Mushaf'ta Mâide sûresinde uygulanmıştır. 0,5 mm altın iplikten sonra desenin dört tarafında ara pervaz tezhibi yapılmıştır. $\frac{1}{4}$ şeklinde hazırlanmış desende Baba Nakkaş tarzı motifler altın ile tezyin edilip kırmızı renkle uçlarına gölge verilmiştir. Goncagüller ise turuncu ile renklendirilmiştir. Zemin laciverte boyanıp altın ile üç nokta konmuştur.

Ara pervaz deseni Mushaf'ta müstakil olarak Secde, Fâtır ve Zümer surelerinde farklı renkler kullanılarak uygulanmıştır. 0,5 mm altın iplikten sonra açık mavi renk ile boyanmış 2 mm kalınlığındaki cetvelin üzerine (+), (-) ile süsleme yapılmıştır.

Hûd Sûresi;

Resim 22. vr. 189a Hûd Sûresi Sûre Başı Tezhibi

Kur'an-ı Kerim'in 11. sûresidir ve Mushaf'ta vr. 189a da yer almaktadır. Boyutları 17,8 cm boyunda, 6,3 cm enindedir. Üç bölümden oluşan sure başı tezhibinde sağ ve solda bulunan altın zeminli 3,4 cm eninde 5,6 cm boyunda olan dikdörtgen alanda salbeklerin zeminleri lacivert renk ile boyanmıştır.

İçine sure adı ve ayet sayısı siyah renkle yazılıp altın iplikler çekilmiştir. Sağ tarafta "Sûretül Hûd aleyhisselam", sol tarafta ise "mietün ve işrûne âyet" yazıları bulunmaktadır (Resim 22).

Hûd (a.s.) hayatından bahsedildiği için sûreye bu ad verilmiştir. İtikada ait esasları, Kur'an'ın mucize oluşunu, ahiret ile ilgili meseleleri, sevap ve cezayı ayrıca Hz. Hûd'dan başka Nuh, Salih, Lût, Şuayb ve Musa (a.s.) gibi peygamberlerin kıssalarını ihtiva etmektedir.⁸⁵

⁸⁵ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.220.

Çizim 14.vr. 189a Hûd Sûresi Sure Başı Deseni

Şekil 23. vr. 189a Hûd Sûresi Sûre Başı Tezhibi

Çizim 15 vr.189a Hûd Sûresi Sûre Başı Desen

Salbeklerin içindeki yazıların etrafında helezon oluşturularak, altın sade rûmillerle kompozisyon tertip edilmiştir. Lacivert zeminin dışına 1mm kalınlığında altın iplik çekilmiştir.

Resim 24. vr. 189a Hüd Süresi Süre Başı Tezhibi

Çizim 16. vr. 189a Hüd Süresi Süre Başı Deseni

Altın zeminli alandaki ½ oranında simetrik şekilde hazırlanan desen, bulut ve hatâyi grubu motiflerden müteşekkildir. Desene serbest şekilde yerleştirilen bulutlar açık mavi renk ile boyanmış, koyu mavi ile üzerine renklendirme yapılmıştır. Bulutların dışına altın iplik çekilmiş ve üzerine iğne perdah uygulanmıştır. Hatâyi grubu serbest şekilde tasarlanmış, motifler pembe, sarı ve turuncu ile renklendirilmiştir.

Resim 25. vr. 189a Hûd Süresi Sûre Başı Tezhibi

9,6 cm uzunluğunda ve 5,6 cm eninde olan sûre başının orta kısmında kitabe içerisine bir önceki sure olan Yunus sûresinin son ayetinden bir bölüm yazılmıştır. Zemin boyanmamış kâğıt renginde bırakılmıştır. Yazı zer mürekkeple yazılıp tahrirlenmiştir. Ayet sonundaki şeyhane durak, altınlanmış siyah renk ile tahrirleri çekilip lacivert renkle noktalar konulmuştur (Resim 25). Kitabenin içindeki boşluk olan alanlara serbest helezonlarla hatâyi grubu motifleriyle hazırlanmış desen uygulanmıştır. Hatâyi grubu dalları, yapraklar ve bazı motifler altın ile bezenmiş, birkaç motifte mavi ve turuncu renkleri kullanılmıştır. Zemin lacivert renkli üç

noktalarla zenginleştirilmiştir. 0,5 mm lacivert ve 1mm kalınlığında kitabenin iplikleri çekilmiştir.

Kitabenin dışındaki lacivert zeminli alanlardaki desen ¼ simetrik şekilde hazırlanıp, uygulanmıştır. Serbest helezon sistemiyle hazırlanmış desen, yapraklar, dallar ve bazı motifler altın ile tezyin edilmiştir. Motiflerde sarı, beyaz ve turuncu renkler kullanılmıştır.

0,5 mm kalınlığında altın cetvellerin aralarında 3 mm lacivert zemin üzerine beyaz ile (+), (-) kurtlar yapılmıştır.

Çizim 17. vr. 189a Hûd Sûresi Sûre Başı Deseni

Mushaf'ta Hûd Sûresi tezhibinin tekrarı olmayıp, bu sûre tezyinatında olduğu gibi üçe bölünmüş alanlı dört tane daha sûre başı tezhibi vardır.

Yûsuf Sûresi;

Yûsuf suresi Kur'an-ı Kerim'in 12. Suresi olup, 111 ayettir. Mushaf'ta vr. 201a da bulunmaktadır. 17,9 cm boyunda ve 5,4 cm genişliğinde olan sure başı tezhibinin kitabe yazısı üstübeç mürekkebiyle "sûretu Yûsuf Aleyhisselam mietün ve ihda aşerate" yazılmıştır.

Sûrenin başından sonuna kadar Yûsuf Peygamberden bahsedildiği için bu adı almıştır.⁸⁶

Resim 26. vr. 201a Yûsuf Sûresi Sûre Başı Tezhibi

9,4 cm uzunluğunda, mekik şeklinde turuncu ipliklerle kitabe oluşturulup, zemini altın ile doldurulmuştur. Kitabe içindeki desen ½ oranında simetrik şekilde hazırlanmıştır. Desende dallar koyu yeşil motifler, turuncu, pembe ve sarı renkleriyle tezyin edilmiştir. Birbiri içine geçen girift dallar ve Baba Nakkaş tarzı çiçeklerle hazırlanmış desen, kitabe içinde boşluk kalmayacak şekilde tezyin edilmiştir. Altın zemine üç nokta şeklinde iğne perdah yapılmıştır.

⁸⁶ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.230.

$\frac{1}{4}$ oranında simetrik hazırlanmış desen, hurde rûmiler ve hatâyi grubu motifleriyle oluşturulmuştur. Hurde rûmilerle dengeli bir şekilde oluşturulmuş desende, rûmi ve iplikleri açık mavi, hurdeleri siyah renkle boyanmıştır (Bkz. Resim 26). Rumi ipliklerle oluşturulan kapalı formların zeminleri altın ile tezyin edilmiş, diğer alanlar ise lacivertle renklendirilmiştir. Sağ ve sol tarafta oluşturulan altın zeminli kapalı formların yüksekliği 3,2 cm olup, orta bağların içleri de lacivert renk ile boyanmıştır. Motifler beyaz, pembe, sarı, turuncu ve altın ile renklendirilmiştir.

Çizim 18. vr. 201a Yûsuf Sûresi Sûre Başı Deseni

Desenin dışına 0,5 mm altın cetvel, 3 mm lacivert bordür rengi ve tekrar 0,5 mm altın cetvel çekilmiştir. Lacivert bordür zencerek tarzında birbiri arkasına dizilmiş "s" ler ile oluşturulmuş ve "s" ler beyaz ile renklendirilmiştir.

Mushaf'ta aynı desen Tâhâ Sûresinde sade rûmili şekliyle tezyin edilmiştir ve kitabesi de farklıdır.

İbrahim Sûresi;

Kur'an-ı Kerim'in 14. Sûresi olan İbrahim Sûresi 52 ayet olup, Mushaf'ta vr. 218b de yer almaktadır. Sûre başı tezhibi 18 cm uzunluğunda ve 6 cm enindedir.

Rumilerle oluşturulan sûre başı tezhibinin kitabesi, kenarlarda oluşturulan rûmi desenlerle kitabe formu yakalanmıştır. Kitabenin içinde "Sûretul İbrahim Alaeyhisselam ve hiye hamsûn âyet" ibaresi beyaz renk ile yazılmıştır.

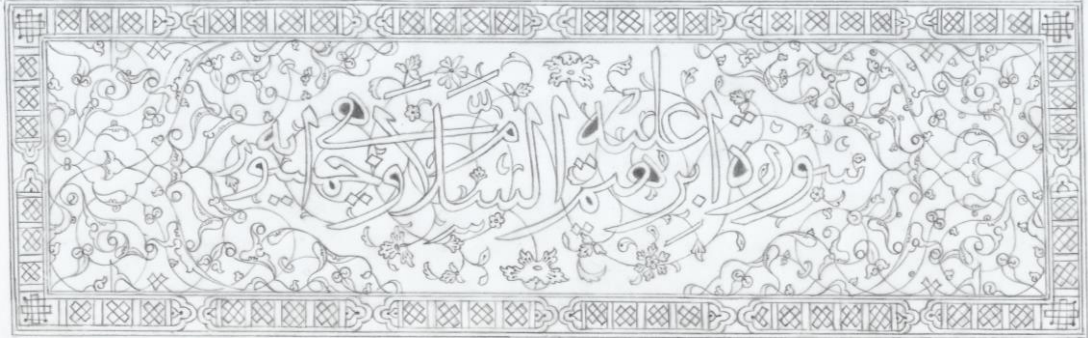
Resim 27. vr. 218b İbrahim Sûresi Sûre Başı Tezhibi

H. İbrahim'in duasını ihtiva ettiğinden sûreye bu isim verilmiştir.⁸⁷

Kitabenin zemini altın ile bezenmiş, desen ters simetrik bir kompozisyonla oluşturulmuştur. Dallar beyaz ile motifler pembe, mavi, mor, turuncu ve sarı ile renklendirilmiştir. Altın zemine iğne perdahı ile üç noktalar konulmuştur.

⁸⁷ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.254.

Kitabe dışındaki rûmilerle oluşturulan desen $\frac{1}{4}$ oranında simetrik şekilde hazırlanmıştır. Biri sade rûmi diğeri dendanlı rûmi olan iki farklı helezon sistemiyle oluşturulan desen dengeli bir şekilde tasarlanmıştır. Mushaf'ta yer alan tek dendanlı rûmi örneği İbrahim Sûresi sûre başı tezhibindedir. Dendanlı rûmiler turuncu ile renklendirilmiş, hurdelerinin çevresi koyu turuncu tonuyla gölgelendirilmiştir. Sade rûmiler mavi ile renklendirilmiş, mavinin koyu tonuyla gölgelendirilme yapılmıştır. Desenin ortasında sade rûmi ile oluşturulan kapalı formun zemini altın ile diğer zeminler lacivert ile boyanmıştır (Bkz. Resim 27).

Çizim 19 vr. 218b İbrahim Sûresi Sûre Başı Deseni

0,5 mm altın cetveller arasına kitabeli ara pervaz şeklinde hazırlanmış desenin zemini siyaha boyanmıştır. Kitabelerin içi beyaz renkle, geçmelerle oluşturulmuş müstakil desenler şeklinde tezyin edilmiş, aralarına çizgiler çekilmiştir (Çizim19). Aynı ara pervaz Mushaf'ta Kasas Sûresinde de uygulanmıştır.

İbrahim Sûresi sûre başı tezhibinin Mushaf'ta tekrarı yoktur.

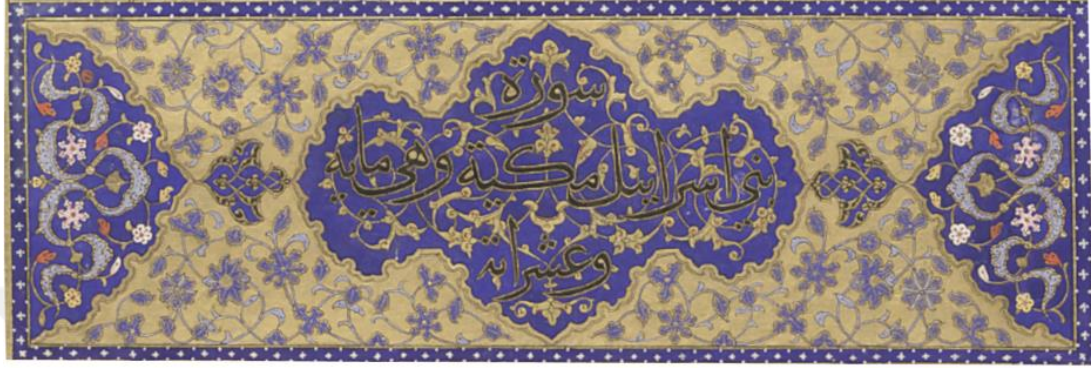
İsrâ Sûresi;

İsrâ Sûresi Kur'an-ı Kerim'de 17. suredir. Mushaf'ta vr. 240b de bulunan İsrâ sûresinin hâşiyesine zerefşan atılmıştır. 18,4 cm boyunda ve 6,3 cm eninde olan sure başı tezhibinde siyah renk ile kitabe içerisine "sûretu beni İsrail Mekkiyyetün ve hiye mietün ve aşre âyet" yazılmış, yazı kenarlarına altın iplik çekilmiştir.

Resim 28. vr. 240b İsrâ Sûresi Sûre Başı Tezhibi

"İsrâ" kelimesi, geceleyin yürümek anlamına gelir. Hz. Peygamber'in Mi'raç mucizesinin Mekke'den Kudüs'e kadar olan kısmı bu sûrede anlatıldığından, sûre "İsrâ" adını almıştır.⁸⁸

Resim 29. vr. 240b İsrâ Sûresi Sûre Başı Tezhibi

8,6 cm uzunluğunda olan kitabede, zeminde boş yer kalmayacak şekilde sarılma rûmilerle simetrik kompozisyon hazırlanmıştır. Sarılma rûmiler altın ile tezyin edilip, kırmızı ile gölge verilmiştir. Kitabe içi zemini lacivert ile renklendirilmiştir. 1 mm altın ardından 0,5 mm tekrar altın iplikler çekilerek kitabe zemini sûre başı zemininden ayrılmıştır (Resim 29).

Sağ ve sol tarafta cetvellere dayanmış ipliklerle oluşturulmuş, yarım daireyi andıran lacivert zeminli alanlar, bulut ve hatâyi grubu motifleriyle 1/2 simetrik bir şekilde tasarlanmıştır (Bkz. Çizim 20).

Kitabenin iki ucunda yer alan salbekler, hurde rûmi kompozisyonla tepelik şeklinde işlenmiştir. Rûmilerin iplikleri ve hurdeleri altın ile zeminleri siyah ile tezyin edilmiştir. Salbeklerin zemini lacivertle boyanmıştır (Resim 29).

⁸⁸ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.281.

Bulutlar, açık mavi renk ile boyanmış, koyu mavi renkle üzerine noktalar konulmuştur. Bulutlara altın iplikler çekilip, iğne perdahı yapılmıştır. Yine kitabede olduğu gibi 1mm ve 0,5 mm altın iplikler çekilmiştir.

Çizim 20. vr.240b İsrâ Sûresi Sure Başı Deseni

Altın zeminli alanlar, sure başı deseninde $\frac{1}{4}$ oranında simetrik, serbest kompozisyonla ve hatâyî grubu motiflerle tasarlanmıştır. Dallar ve yapraklar açık mavi renk ile motifler ise koyu mavi ile renklendirilmiştir. Motiflerin kenarlarına altın iplikler çekilmiş ve sık bir şekilde damarlar konulmuştur (Resim 30).

Resim 30. vr. 240b İsrâ Sûresi Sure Başı Tezhibi

1 mm altın cetvel ardından 3 mm lacivert iplik çekilmiş ve beyaz renkle (+), (-) ler konulmuş, tekrar 1 mm altın cetvel çekilmiştir.

Mushaf'ta aynı desen farklı renklerde ve kitabe içlerindeki desen değiştirilerek Hicr ve Tevbe Sûrelerinde tekrar edilmiştir.

Tâhâ Sûresi;

Tâhâ sûresi Kur'an-ı Kerim'in 20. Sûresi olup Mushaf'ta vr. 267a da bulunmaktadır. 153 ayet olup Mekke'de inzal olunmuştur. Kitabe içi yazısında, "sûretü Tâhâ Mekkiyyetün ve hiye mietün ve hamsun ve selasün ayet" yazılıdır.

Sûrede, Allah'ın peygamberler aracılığıyla insanlara gösterdiği doğru yolun temel gerçeklerine işaret edilmekte ve Hz. Peygamber teselli edilerek peygamberlik görevini mutlaka en güzel şekilde başaracağı müjdelenip kendisine karşı çıkanların uğrayacağı sonuçlar izah edilmektedir.⁸⁹

Resim 31. vr. 267a Tâhâ Sûresi Sûre Başı Tezhibi

⁸⁹ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.311.

18,2 cm boyunda ve 5,8 cm genişliğinde olan sure başı tezhibinin kitabe yazısı altınla yazılmıştır. Kitabe uzunluğu 10 cm dir. Kitabenin içindeki boşluklara altın ile serbest hatâyi motifleri yerleştirilmiştir. Yaprak uçları ve motiflere kırmızı renk ile gölgelendirme yapılmıştır. Zemin lacivert ile boyanmıştır. 1mm kalınlığında altın iplikler çekilmiştir.

Sade rûmiler ve hatâyi grubu motifleriyle oluşturulmuş desende, rumi dallarıyla zemin rengi ayırımı yapılmıştır. Sade rûmiler altın ile tezyin edilip hurdelerinin etrafına kırmızı ile gölge verilmiştir. Rûmi ipliklerle oluşturulan kaplı formların zeminleri lacivert ile boyanmış, diğer alanlar ise altınlanmıştır. Sağ ve sol tarafta oluşturulan altın zeminli kapalı formlar yüksekliği 3,2 cm dir. Orta bağların zeminleri altın ile tezyin edilmiştir. Uzun kenarda cetvellere dayanan kapalı formların zeminlerinde mat altın kullanılmıştır. Motifler beyaz, pembe, sarı, turuncu ve mavi ile renklendirilmiştir (Bkz. Resim 31).

Çizim 21. vr. 267a Tâhâ Sûresi Sûre Başı Deseni

1 mm altın cetvel ardından 3 mm lacivert iplik çekilmiş ve beyaz renkle (+), (-) kurtlar konulmuş, tekrar 1 mm altın cetvel çekilmiştir. Mushaf'ta aynı desen Yûsuf sûresinde hurde rûmili şekliyle uygulanmıştır.

Hac Sûresi;

Kur'an-ı Kerim'de 22. Sûre olan Hac Sûresi Mushaf'ta vr. 283b de bulunmaktadır. 18,2 cm eninde ve 6,2 cm boyundadır. Kitabe içinde açık mavi renk ile "sûretül Hacci Medeniyetün ve hiye semanun ve sebun âyet" ibaresi yazılıp, siyah ile tahrir çekilmiştir.

Bu sûrede, hac farızasının daha önce Hz. İbrahim tarafından başlatıldığı ve Hz. Muhammed (S.A.V.) tarafından devam ettirildiğinden bahsedildiği için sûreye "Hac sûresi" adı verilmiştir.⁹⁰

Resim 32. vr. 283b Hac Sûresi Sûre Başı Tezhibi

11,6 cm uzunluğunda olan kitabe 1 mm kalınlığında turuncu ipliklerle oluşturulmuştur. Zemini altındır ve hatâyi grubu motifler boşluklara serbest helezon sistemiyle yerleştirilmiştir. Dallar limonküfü ile motifler ise sarı, pembe, beyaz ve turuncuyla renklendirilmiştir.

⁹⁰ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.331

Kitabenin dışındaki desen $\frac{1}{4}$ oranında simetrik hazırlanmış olup, bulut ve hatâyi grubu motiflerinden müteşekkildir. Bulutlar açık mavi ile renklendirilmiş, üzerine lacivertle noktalar konulmuş ve iplikleri altın ile çekilmiştir. Simetri noktasına yerleştirilmiş bulut ile oluşturulan kapalı alanın zemini altın ile doldurulmuştur (Bkz. Resim 32). Cetvele dayanmış bulutlar yarım kullanılmış, diğer bulutlar ise desene serbest şekilde yerleştirilmiştir. Hatâyi üslubu motifler sarı, beyaz, pembe ve turuncu ile renklendirilmiş, zemin laciverte boyanmıştır.

Çizim 22. vr. 283b Hac Sûresi Sûre Başı Deseni

Kitabeli ara pervazın her iki tarafına, 1 mm altın iplikler çekilmiştir. Arasındaki 2 mm lacivert cetvelin üzerine beyaz ile (+), (-) şeklinde süslemeler yapılmıştır.

7 cm kalınlığında olan kitabeli ara pervaz, hatâyi grubu motifler ile oluşturulmuş ve zeminleri altın ile tezyin edilmiştir. Ters simetrik kompozisyonla dallar açık mavi renk ile, motifler ise sarı, pembe, beyaz ve turuncuyla renklendirilmiştir. Kitabe dışında oluşan alanların zemini siyahla boyanıp, üzerine altın ile cetvele dayanan yarım pençler yerleştirilmiştir.

Hac Sûresi sûre başı tezhibi Mushaf'ta tekrar edilmemiştir. Kitabeli arapervazın, Mushaf'ta desen olarak aynısı bulunmamakla birlikte, benzerleri müstakil sûre başı tezhibi olarak uygulanmıştır.

Rûm Sûresi;

Rûm suresi Kur'an-ı Kerim'de 30. sûredir ve Mushaf'ta vr. 346a da yer almaktadır. 60 ayettir ve Mekke'de indirilmiştir. 18,3 cm uzunluğunda ve 5,9 cm genişliğinde olan sûre başı tezhibinde kitabe içinde "sûretur Rûm Mekkiyyetün ve hiye sittun âyet" yazılıdır.

İranlılarla yapılan savaşta yenilmiş olan Rumların (Bizanslıların) tekrar galip gelecekleri anlatıldığından, sûreye bu isim verilmiştir.⁹¹

Resim 33. vr. 346a Rûm Sûresi Sûre Başı Tezhibi

⁹¹ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s. 403.

10,3 cm uzunluğunda olan ve bulutlarla oluşturulan kitabenin zemini açık maviye boyanmış, yazı lacivertle yazılıp altın iplik çekilmiştir. Hurde rûmiler ve dallar altın ile rûmilerin zeminleri ise siyahla boyanmıştır.

$\frac{1}{4}$ oranında simetrik hazırlanmış desen bulut ve hatâyî grubu motiflerle oluşturulmuştur. Bulutların ipliklerinde parlak, zeminlerinde ise mat altın kullanılmıştır. Motifler sarı, beyaz ve turuncu ile renklendirilmiş. Dallar "S" formları oluşturacak şekildedir.

Çizim 23. vr. 346a Rûm Sûresi Sûre Başı Deseni

1 mm altın cetvelden sonra 4 mm altın çekilmiş, 1 mm altın cetvel çekilerek sûre başı tezhibi tamamlanmıştır.

Rûm sûresi sure başı tezhibi, Mushaf'ta Mu'minûn, Sâd, Duhan, Zâriyât ve Kalem sûrelerinde farklı renkler kullanılarak tekrar edilmiştir. Kitabe içi tezyinatları farklıdır.

Fâtır Sûresi;

Resim 34. vr. 371a Fâtır Sûresi Sûre Başı Tezhibi

Fâtır Sûresi Kur'an-ı Kerim'de 35. sure olup, Mushaf'ta vr. 371a da yer almaktadır.

18,1 cm boyunda ve 6 cm eninde olan sure başı tezhibinin kitabesinde "sûretü Fâtır Mekkiyyetün ve hiye erbea ve erbaun âyatü" ibaresi beyaz mürekkep ile yazılmıştır.

Fâtır, yaratan, yoktan var eden demektir. Sûrede Allah'ın varlığına ve birliğine işaret eden kâinat olayları, öldükten sonra dirilme, Allah'ın nimetleri ve mü'min ile kâfir arasındaki fark konu edilmektedir.⁹²

14 cm uzunluğunda ve 2 cm enindeki yazı alanının zemini altındır. Açık mavi renk ile sade rûmiler yazılı zemini doldurulacak şekilde tezyin edilmiştir.

⁹² H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s. 433.

Çizim 24. vr. 371a Fâtır Sûresi Sûre Başı Deseni

0,5 mm altın cetveller arasına yeşil cetvel çekilip, üzerine siyah mürekkep ile (+), (-) kurtlar yapılmıştır.

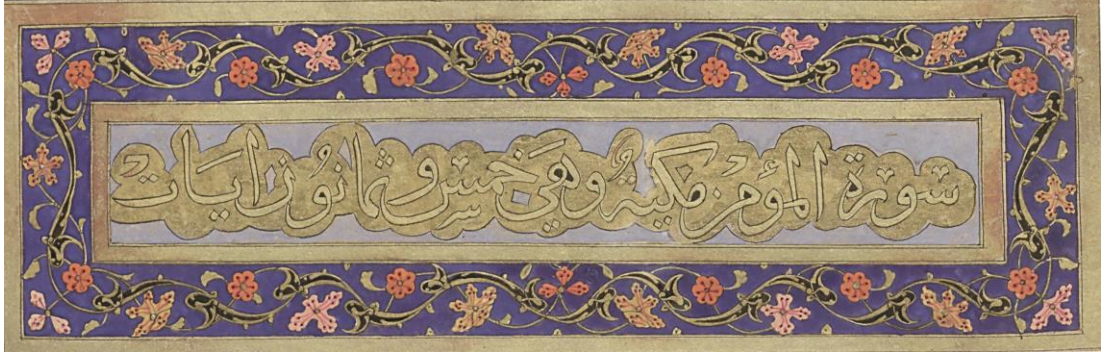
2 cm kalınlığındaki dış pervaz, Baba Nakkaş tarzı iri motifler ile tezyin edilmiştir. Dallar ve motifler altın ile zemin ise lacivert renkle boyanmıştır. Dış pervazın ardından 0,5 mm altın cetveller arasında açık mavi cetvel çekilip siyah mürekkeple (+), (-) şeklinde tezyinat yapılmıştır.

Mushaf'ta Fâtır sûresi sûre başı tezhibinin tekrarı yoktur.

Mü'min Sûresi;

Kur'an-ı Kerim'de 40. Sure olan Mü'min sûresi, vr. 400a da bulunmaktadır.

Sure başı 18,1cm boyunda ve 5,9 cm enindedir.

Resim 35. vr. 400a Mü'min Sûresi Sûre Başı Tezhîbi

Kitabe alanı 14,1 cm boyunda ve 2 cm enindedir. Kitabe yazısında mat altın ile "sûretül Mü'min Mekkiyyetün ve hiye Hamsun ve semanûn âyât" yazılmıştır.

Adını, Firavun ailesinden inanan bir kişinin vasıflarının sayıldığı âyetlerden alır. Sûrede, Allah'ın birliğini gösteren bazı delillere yer verilerek kıyametle ilgili tavsiyeler yapılmaktadır.⁹³

Yazı zeminine altın sürülüp parlatılmıştır. Beynessûtur, altınlı alan ve açık mavi zeminli allanın ayırımında kullanılmıştır

1,2 cm kalınlığında olan dış pervaz tezhîbi, hurde rûmiler ve hatâyi grubu motifleriyle oluşturulmuştur. Rumilerin iplikleri ve hurdeler altın ile zeminleri ise

⁹³ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.466.

siyah ile tezyin edilmiştir. Hatâyi grubu motifler Baba Nakkaş tarzı olup, pembe, sarı ve turuncu ile renklendirme yapılmıştır (Çizim 25).

Zemin lacivert ile boyanmıştır. Dış pervazın her iki tarafında, 3 mm altın cetvellerin iki yanına 0,5 mm altın iplikler çekilmiştir.

Çizim 25. vr. 400a Mü'min Sûresi Sure Başı Deseni

Mushaf'ta Mü'min sûresi tezhibinin tekrarı olmamakla birlikte, Felak- Nâs sûreleri tezhibinin koltuklarında kullanılan hurde rûmili desen ile benzerlik gösterir (Bkz. Resim 61).

Fussilet Sûresi;

Fussilet sûresi Kur'an-ı Kerim'de 41. sûredir ve Mushaf'ta vr. 408a da bulunmaktadır. 18,3 cm boyunda ve 5,7 cm eninde olan sura başı tezhibi değişik bir kurguya sahiptir. 54 ayet olan sûre Mekke'de inzal olunmuştur.

Baklava formunda üç ayrı kitabesi olan sure başı tezhibinde, sûrede secde âyeti geçtiğinden bu ibare sağ taraftaki kitabede "sûretül hâmin essecdetü Mekkiyyetün" yazılıdır. Ortadaki kitabede "ve hiye ayâtühâ erbaun" , soldaki kitabede ise "ve hamsûn" yazılıdır. "Fussilet", "genişçe açıklandı" anlamındadır.

Resim 36. vr. 408a Fussilet Sûresi Sûre Başı Tezhibi

Sûrede hakka davet, batılda ısrar edenlerin uyarılması, vahyin insanlar üzerindeki ahlâki ve manevi etkileri anlatılmaktadır.⁹⁴

Kitabe yazıları zer mürekkep ile yazılmış, yazı zemininde hatâyi grubu motifleri boş yer kalmayacak şekilde altın ile tezyin edilmiştir. Zemin ise lacivert ile renklendirilmiş, 1 mm kalınlığında altın iplikler çekilmiştir.

Sûre başı tezhibi, lacivert renk ağırlıklıdır. Baklava şeklindeki kitabelerin aralarında oluşan üçgen alanlarda, sarılma rûmiler ile kapalı formlar oluşturulmuş ve karşılıklı tertip edilmiştir (Bkz. Çizim 26).

⁹⁴ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.476.

Çizim 26. vr. 408a Fussilet Sûresi Sûre Başı Deseni

Hatâyi grubu motif dalları "C" şeklinde olup, motifler sarı, turuncu ve pembe ile renklendirilmiştir. Sarılma rûmiler altın, kapalı formların zeminleri ise lacivert ile renklendirilmiştir.

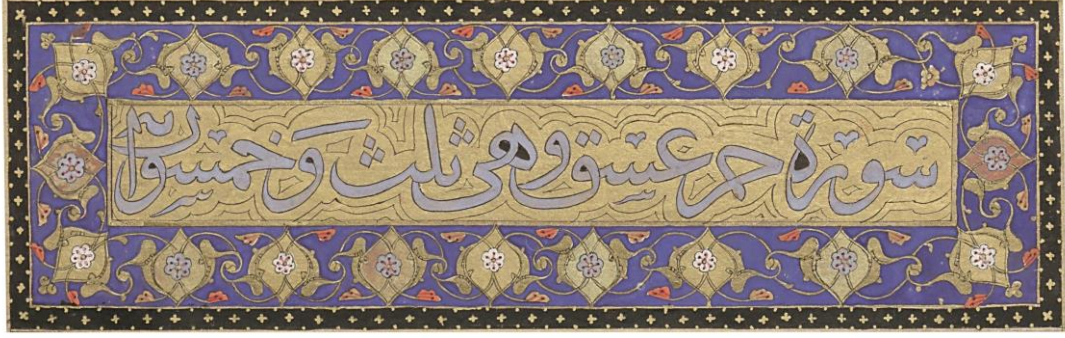
0.5 mm altın cetveller arasına 4 mm kalınlığında (+), (-) kurtlar altın zemin üzerine siyah mürekkep ile yapılmıştır.

Mushaf'ta Fussilet sûresi tezhibi yalnızca bu sûrede uygulanmıştır.

Şûra Sûresi;

Kur'an-ı Kerim'in 42. sûresi olan Şûra sûresi, Mushaf'ta vr. 413a da yer almaktadır ve 53 ayettir. Kitabe yazısında "sûretu hâmin ayın sin kaf ve hiye selâsun ve hamsûn" yazılıdır. Şûra danışma anlamındadır.

Sûrede Müslümanların işlerini kendi aralarında danışma yoluyla yürüttükleri, ayrıca kâinatta Allah'ın birliğini gösteren deliller ve kıyamet gününün halleri konu edilmektedir.⁹⁵

Resim 37. vr. 413a Şûra Sûresi Sûre Başı Tezhibi

18,2 cm uzunluğunda ve 5,8 cm eninde olan sure başı tezhibinin, kitabe yazısının bulunduğu alanın ölçüleri 14,5 x 2 cm dir. Kitabe yazısı mavi renk ile yazılıp, siyah mürekkeple tahrirlenmiştir. Dikdörtgen zemin altın ile doldurulmuş üzerine siyah renk ile beynessütur uygulanmış, 1 mm altın cetvel çekilmiştir.

1,3 cm kalınlığındaki dış pervazda sade rûmiler ile kapalı formlar oluşturulmuştur. Zemin altınları mat bırakılmış rûmi altınları ise parlatılmıştır. Kapalı formlar ters düz olarak yerleştirilmiş ve rûmi kolları karşılıklı birleşmiştir (Bkz. Çizim 27).

⁹⁵ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.482.

Çizim 27. vr. 413a Şûra Sûresi Sûre Başı Deseni

Hatâyi gurubu dalları "C" şeklindedir. Kapalı formlar içindeki pençlerde mavi ve beyaz renk nöbetleşe kullanılmış, yapraklarda ise turuncu ve sarı ile renklendirme yapılmıştır.

0,5 mm altın iplikler arasına 3 mm siyah cetvel çekilmiş, üzerine altın ile (+), (-) işaretleri konulmuştur.

Şûra sûresi sure başı tezhibi, Mushaf'ta Ra'd sûresinde bazı değişiklikler yapılarak uygulanmıştır.

Zuhruf Sûresi;

Mushaf'ın vr. 418b de yer alan Zuhruf sûresi Kur'an-ı Kerim'in 43. sûresidir. 89 âyet olan sûre Mekke'de inzâl olunmuştur. İpliklerle oluşturulmuş kitabe zemini ve yazı altındır. 18,3 cm uzunluğunda ve 5,9 cm eminde olan sure başının kitabesi, 9,2 cm x 4,2 cm boyutundadır.

Zuhruf altın ve mücevher anlamına gelir. Allah'ın insanlara sahip olduğu altın ve mücevherle değil, inanç ve davranışlarına göre değer verdiği anlatıldığı için sûre bu adı almıştır.⁹⁶

Kitabe yazısında "sûretül Zuhruf Mekkiyyetün tisun ve semanûn âyât" ibaresi yazılıdır. Yazı zemininde hurde rûmilerle oluşturulmuş desende, dallar ve hurdeler altın ile rûmi zeminleri ise siyah ile tezyin edilmiştir.

Resim 38. vr. 418b Zuhruf Sûresi Sure Başı Tezhibi

1 mm siyah iplik ardından 0,5 mm altın iplik çekilmiştir. İpliklerin sağ ve sol ucuna sarılma rûmi tepelikler yerleştirilerek sûre başı tezhibiyle bağlantı kurulmuştur.

$\frac{1}{4}$ oranında simetrik hazırlanan sûre başı tezhibi, sarılma rûmi ve hatâyi grubu motiflerden müteşekkildir. Sarılma rûmiler altın ile tezyin edilip, üzerlerine kırmızı ile gölgelendirilme yapılmıştır. Zemin rengi rûmiler iplikler ile ayrılmış, altınla renklendirilen alan köşebent etkisi sağlamıştır (Resim 38). Ortabağların zeminleri siyah ile diğer zeminler ise lacivertle renklendirilmiştir.

⁹⁶ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.488.

Hatâyi grubu dalları "S" ler şeklinde olup pembe, turuncu, beyaz ve sarı renkleriyle tezyinat yapılmıştır.

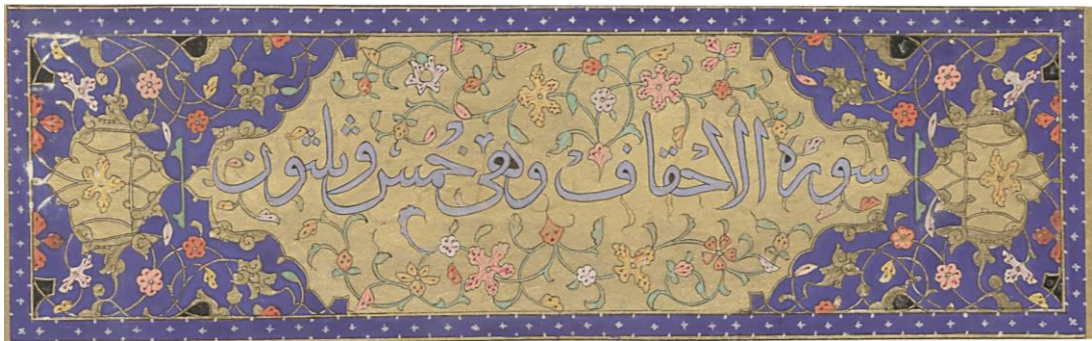

Çizim 28. vr. 418b Zuhurf Süresi Sure Başu Deseni

4 mm kalınlığında mavi renk ile kenarsuyu yapılıp, sağ ve soluna 0,5 mm altın cetveller çekilmiştir. Kenarsuyu tezhibinde, birbiri peşi sıra yerleştirilen yarım tepelikler koyu mavi ile renklendirilmiş aralarında dolaşan dallar siyah ile işlenmiştir (Bkz. R.38).

Mushaf'ta aynı desen Furkan, Fetih ve Mülk sûrelerinde de bazı farklılıklar yapılarak kullanılmıştır.

Ahkâf Sûresi;

Resim 39. vr. 430b Ahkâf Sûresi Sûre Başu Tezhibi

Kur'an-ı Kerim'in 46. sûresi olan Ahkâf sûresi Mushaf'ta vr. 430b de yer almaktadır. 53 ayet olan sûrenin kitabesinde "sûretül Ahkâf vehiye hamsun ve selasûn" yazmaktadır.

Âd kavminin yaşadığı bölgede rüzgârlar "ahkâf" denen kum tepeleri meydana getiriyordu. Sûrede bu kavmin yaşadığı bölge ve kum yığınlarından söz edildiğinden Ahkâf adını almıştır.⁹⁷

18,5 cm boyunda ve 5,8 cm eninde olan sûre başı tezhibinin, kitabe yazısı mavi ile yazılıp siyahla tahrirlenmiştir. Zemin ise altınlanıp, serbest kompozisyonla oluşturulan hatâyi gurubu motifleriyle tezyinat yapılmıştır. Dallar yeşil ile motifler ise pembe, beyaz, sarı ve turuncu ile renklendirilmiştir.

Çizim 29. vr. 430b Ahkâf Sûresi Sûre Başı Deseni

Sarıma rûmiler ile hatâyi gurubu motiflerinden teşekkül etmiş desende kitabe formu rûmilerle oluşturulmuştur. ¼ oranında simetrik hazırlanmış sure başı deseninde

⁹⁷ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.501.

simetri noktasında, rûmi ile oluşturulmuş kapalı formun içi altın ile sair zeminler ise lacivertle renklendirilmiştir. Ortabağların zeminleri ise siyah ile boyanmıştır.

Motifler, Mushaf'ın genelinde kullanılmış olan turuncu, pembe, beyaz ve sarı ile tezyin edilmiştir.

0,5 mm altın cetvellerin arasında 4 mm lacivert cetvelin üzerine beyaz ile (+), (-) işaretleriyle süsleme yapılmıştır.

Mushaf'ta aynı tezyinat Nûr ve Sâffât sûrelerinde farklı renklendirme ve bazı değişikliklerle uygulanmıştır.

Rahmân Sûresi;

Kur'an-ı Kerim'in 55. sûresi olan Rahman sûresi Mushaf'ta vr. 457b dedir.

Resim 40. vr. 457b Rahmân Sûresi Sûre Başı Tezhibi

Mekke'de indirilmiştir ve 78 âyettir. Kitabe yazısında "sûreturrahmani Mekkiyyetün ve hiye semânin ve sebûn âyât" yazılmıştır.

Sûrede Allah'ın nimetleri, birliğini ve kudretini gösteren kâinat delilleri ve günahkârların kıyamette karşılaşacakları korku ve şiddet konu edilmektedir.⁹⁸

18,3 cm boyunda ve 5,8 eninde olan sûre başında, lacivert zeminli kitabe alanı 15,3 cm x 2,6 cm olup, yazısı zer mürekkeple yazılmıştır. Sade rûmiler altın ile tezyin edilmiştir. 1 mm altın cetvelin ardından kitabeli ara pervaz yapılmıştır.

1,1 cm genişliğinde olan kitabeli ara pervazın zemini atındır. Ters simetrik kompozisyon, hatâyi gurubu motifler ile tezyin edilmiş, mavi, turuncu, sarı ve pembe renkleri kullanılmıştır. Kitabe dendanları pembe olup, aralarındaki boşluklara beyaz renk ile geçme tarzında süslemeler yapılmıştır (Bkz. Resim 40).

Çizim 30. vr. 457b Rahmân Sûresi Sûre Başı Deseni

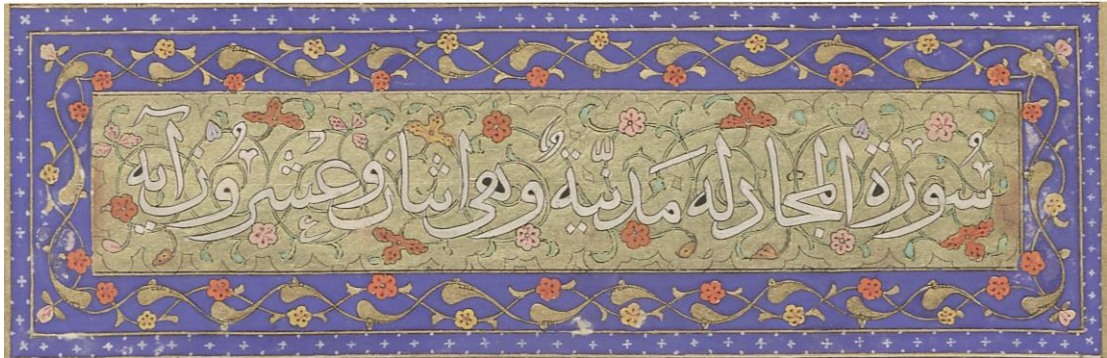
⁹⁸ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.530.

1 mm altın cetvellerin arasında 4 mm lacivert cetvelin üzerine beyaz ile (+), (-) işaretleriyle sûre başı tezyinatı tamamlanmıştır.

Mushaf'ta kitabeli ara pervaz tarzında tezyinat, Ahzâb, Rahmân, Vâkıa sûrelerinde farklı renk ve motifler kullanılarak uygulanmıştır.

Mücâdele Sûresi;

Kur'an-ı Kerim'in 58. Sûresi olan Mücâdele sûresi Mushaf'ta vr. 467b yer almaktadır.

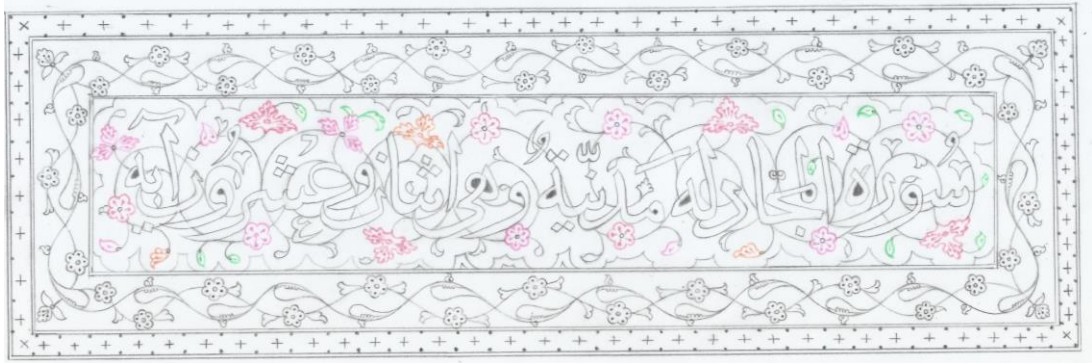

Resim 41. vr. 467b Mücâdele Sûresi Sûre Baş Tezhibi

22 âyet olan sûre Medine'de inzal olunmuştur. Kitabesinde "Sûretül Mücâdele Medeniyyetün ve hiye isnân ve işrûn âyet" yazılıdır.

Sûrede bazı dini hükümler ile birtakım görgü kuralları ve mü'minlerin inanmayanlara karşı takınmaları gereken tavır konu edilmektedir.⁹⁹

⁹⁹ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.541.

Çizim 31. vr. 467b Mücâdele Süresi Süre Başı Deseni

18,1 cm boyunda ve 5,9 cm eninde olan süre başı tezhibinin kitabe yazısı beyaz mürekkep ile yazılmıştır. 15,3 cm x 2,9 cm olan kitabe alanı altın zeminli olup, hatâyi grubu motiflerle boşluk kalmayacak biçimde tezyin edilmiştir.

Dallar yeşil ile motiflerse pembe, beyaz, sarı ve turuncuyla renklendirilip, beynessütur yapılmıştır.

1 mm altın iplikten sonra, 9 mm kalınlığındaki dış pervazda iki iplik tarzında hatâyi grubu ve sade rûmilerle tezyinat yapılmıştır (Bkz. Çizim 31). Lacivert zeminli alanda sade rûmiler ve hatâyi dalları altın, motifler ise sarı ve turuncu renkleriyle işlenmiştir.

1 mm altın ipliklerin arasında 3 mm (+), (-) kurtlar beyaz ile, lacivert zemin üzerine işlenmiştir.

Mushaf'ta Mücâdele sûresi tezhibi tekrar edilmemiştir.

Mümtehine Sûresi;

Resim 42. vr. 475b Mümtehine Sûresi Sûre Başı Tezhibi

Mümtehine sûresi Kur'an-ı Kerim'in 60. sûresidir. Mushaf'ta vr. 475b de yer almaktadır. 13 âyet olan sûre Medine'de indirilmiştir. Kitabe yazısı "sûretul Mümtehineti Medeniyetun ve hiye selase ve aşerete âyet" lacivert renkle yazılıp altın ile iplikler çekilmiştir.

Sûreye "imtihan eden" anlamında "mümtehine" adı verilmiştir. Sûrede Allah için sevmek, Allah için buğz etmek ve Müslümanlarla kâfirler arasındaki ilişkilere dair bazı uyarılar anlatılmaktadır.¹⁰⁰

18,2 cm boyunda ve 5,8 cm eninde olan sûre başı tezhibin kitabe uzunluğu 9,6 cm dir.

¹⁰⁰ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s. 548.

Kitabenin zemini boyanmamış kâğıt zemini bırakılmıştır. Baba Nakkaş tarzı motifler ile ters simetrik kompozisyon oluşturulup, tezyin edilmiştir. Motifler sarı, pembe ve turuncu ile renklendirilmiştir.

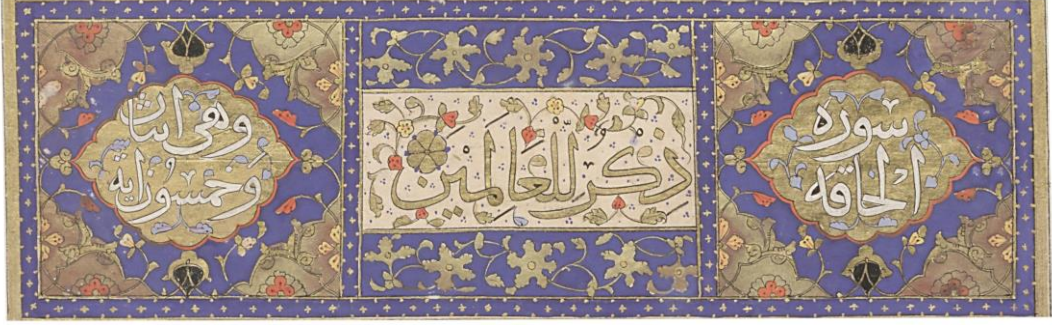
Çizim 32. vr. 475b Mümtetine Sûresi Sûre Başı Deseni

Sûre başı tezhibi $\frac{1}{4}$ oranında simetrik olarak sarılma ve sade rûmilerden teşekkül etmiştir. Kitabe formu da sade rûmiler ile verilmiştir. Sarılma rûmilerde ve ortabağların zeminlerinde iki farklı renk altın kullanılmış, kitabe zemini laciverte boyanmıştır. 3 mm açık mavi zemin üzerine lacivert ile (+), (-) işaretleri uygulanmış, 1 mm altın cetveller çekilmiştir.

Mushaf'ta Mümtetine sûresinin deseni bazı değişikliklerle İhlâs sûresinde tekrar edilmiştir.

Hâkka Sûresi;

69. sûre olan Hâkka sûresi Mushaf'ta vr. 492b de yer alır ve 52 ayettir.

Resim 43. vr. 492b Hâkka Sûresi Sûre Başı Tezhibi

Sağ tarafta "sûretül Hâkka" ortadaki bölümde bir önceki sûre olan Kalem sûresinin son ayetinden bir bölüm, sol tarafta ise "ve hiye isnetani ve hamsûn âye" yazılıdır.

Hâkka, mutlaka gerçekleşecek olan kıyamet demektir. Sûrede başlıca, kıyameti inkâr edenlerin görecekleri cezalar ve mü'minler ile kâfirlerin dehşetli kıyamet günündeki halleri anlatılmaktadır.¹⁰¹

Çizim 33. vr. 492b Hâkka Sûresi Sûre Başı Deseni

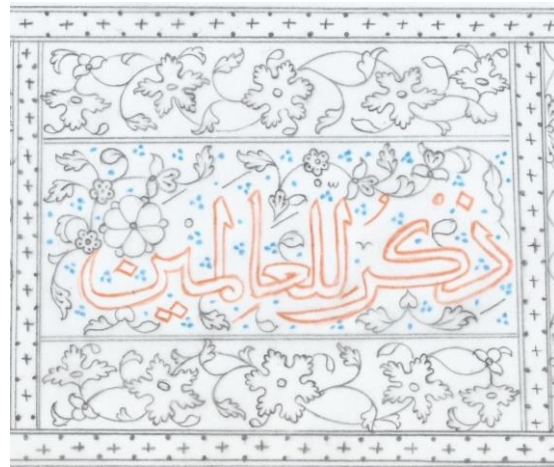
¹⁰¹ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.565.

18,3 cm boyunda ve 5,8 cm eninde olan sure başı tezhibi üç bölümden oluşmaktadır.

6 cm uzunluğunda 2,4 cm genişliğinde olan ortadaki bölümde Kalem sûresinin son ayetinden bir bölüm altın ile yazılmış is mürekkebiyle tahrirlenmiştir. Ayet sonu olduğundan durak konulmuştur. Zemin boyanmamış kâğıt renginde bırakılmıştır (Bkz. R.44). Üst ve alt kısımlarına 1 mm altın iplik çekilmiş, 6 cm uzunluğunda 1,2 cm kalınlığında olan lacivert zeminli alanlara Baba Nakkaş motifleriyle ters simetrik kompozisyonla tezyinat yapılmıştır (Çizim 34).

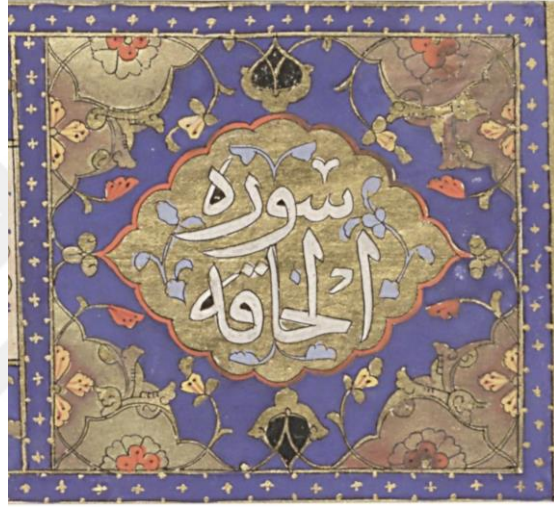
Resim 44. vr.492b Hâkka Sûresi Sûre Başı Tezhibi

Çizim 34. vr. 492b Hâkka Sûresi Sûre Başı Deseni

5,3 cm uzunluğunda ve 4,9 cm genişliğinde sağdaki alanda "sûretül Hâkka" üstübeç mürekkebiyle yazılmış, siyah ile tahrirlenmiştir.

Mekik şeklindeki kitabede, yazı çevresinde açık mavi renk ile serbest hatâyî dalları yerleştirilip, zemin altın ile tezyin edilmiştir (Resim 45).

Resim 45.vr. 492b Sûresi Sûre Başı Tezhibi

Çizim 35.vr. 492b Hâkka Sûresi Sûre Başı Deseni

Sol taraftaki alan 5,3 cm uzunluğunda ve 4,9 cm genişliğindedir. Mekik şeklindeki kitabe içinde "ve hiye isnetâni ve hamsûn" yazılıdır. ¼ oranında simetrik kompozisyon ile hazırlanan desen sarılma rûmi ve hatâyî grubu motiflerden müteşekkildir. Dört bir köşede sarılma rûmiler kullanılarak kapalı formlarla köşebentler oluşturulmuştur. "C" şeklindeki dallar üzerine hatâyî grubu motifleri yerleştirilmiştir (Bkz. Çizim 36).

Resim 46. vr 492b Hâkka Sûresi Sûre Başı Tezhibi

Çizim 36. Vr.492b Hâkka Sûresi Sûre Başı Deseni

Yarım pençler cetvellere oturtulmuş, motifler altın, sarı ve turuncu ile renklendirilmiştir. Rûmiler altın ile tezyin edilmiştir. Üst ve alt katlama noktalarına ortabağlar yerleştirilmiş ve zeminleri siyaha boyanmıştır. Köşebentlerin zeminleri altın diğer zeminler ise laciverte boyanmıştır (Bkz. Resim 46).

1 mm altın iplikler arasına 3mm lacivert cetvel çekilmiş ve üzerine altın ile (+), (-) kurtlar yapılarak sûre başı tezhibinin etrafını çevrelemiştir.

Mushaf'ta Hâkka Sûresi sûre başı tezhibinin motifler ve işlenişi farklı olmakla birlikte form olarak Secde Sûresi sûre başı tezhibine benzemektedir.

Cin Sûresi;

Kur'an-ı Kerim'in 72. sûresi olan Cin Sûresi, Mushaf'ta vr. 498b de bulunmaktadır. Mekke'de indirilen sûre 72 ayettir. Kitabe yazısında "sûretül Cinni Mekkiyyetün ve hiye semânun ve işrûn ayet" ibaresi yazılıdır.

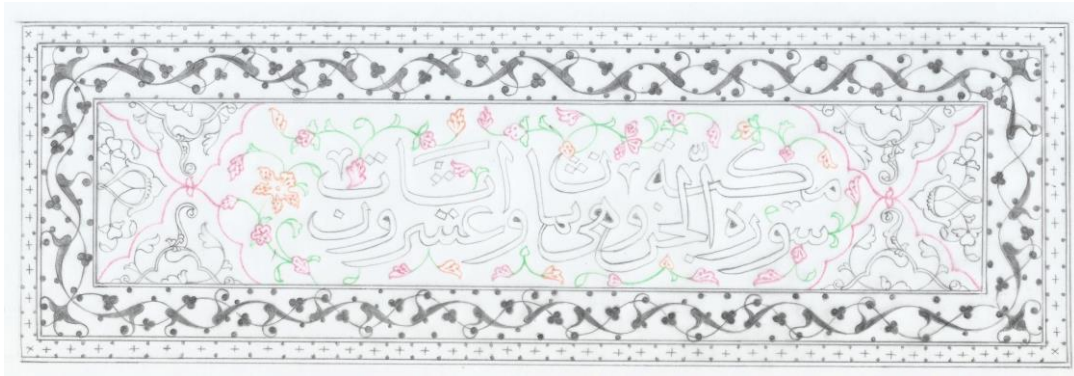

Resim 47. vr. 498b Cin Sûresi Sûre Başı Tezhibi

Sûrede ağırlıklı olarak cinlerden bahsedildiği için bu adı almıştır. Ayrıca tevhit, peygamberlik ve öldükten sonra dirilmek gibi meseleler sûrede anlatılmaktadır.¹⁰²

18,3 cm uzunluğunda ve 6,1 cm eninde olan sûre başı tezhibinin kitabe yazısı üstübeç mürekkebiyle yazılmış siyah renk ile tahrirlenmiştir. Kitabe uzunluğu 12 cm olup zemini altın ile doldurulmuştur. Yazı etrafındaki boşluklara serbest hatâyî gurubu motifler yerleştirilmiştir. Dallar yeşil ile motifler ise sarı, pembe ve turuncu renkleriyle tezyin edilmiştir.

Turuncu kitabe iplikleri, köşe tezyinatına doğru uzatılmış, iplikler marifetiyle tezyinat alanı üçe bölünmüştür. Üst ve alt ipliklere dayanmış sade rumi ile tasarlanmış kapalı formların zeminleri altın ile diğer alanlar ise lacivertle renklendirilmiştir Bkz. Resim 47). "C" formu dalların üzerindeki motifler, sarı, turuncu ve beyaz ile renklendirilmiştir. Sağ ve sol köşelere ortabağlar yerleştirilip, hatâyî gurubu motifler ortabağın içinden çıkartılmıştır (Çizim 37).

Çizim 37. vr. 498b Cin Sûresi Sûre Baş Deseni

¹⁰² H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.571.

1mm altın iplikten sonra, açık mavi zemin üzerine siyah renk ile 1 cm kalınlığındaki ara pervaz çift tahrir tekniğiyle tezyin edilmiştir. Bir dal ayırma rûmi, diğer dal birbiri ardına devam eden rûmi tepelikler ile oluşturulmuştur (Bkz. Resim 47).

Lacivert üzeri altın ile işlenmiş (+), (-) formlu kurtların etrafına 1mm altın cetveller çekilmiştir.

Mushaf'ta, sûre başında kullanılan kitabe yanı tezyinatı Alak ve Kureyş sûrelerinde tekrar edilmiştir. Ara pervaz deseninin ise Mutaffifin sûresinde farklı renklerle uygulaması yapılmıştır.

Mürselât Sûresi;

Kur'an-ı Kerim'in 77. Sûresi olan Mürselât sûresi Mushaf'ta vr. 507b de bulunmaktadır. Mekke'de indirilen sûre 50 ayettir. Kitabesinde "sûretül Mürselât Mekkiyyetü ve hiye hamsûn âyet" ibaresi yazılıdır.

Mürselât, gönderilen anlamındadır. Sûrede kıyametin, hesap ve azabın gerçekleşeceği, Allah'ın kudreti ve günahkârların akıbeti konu edilmektedir.¹⁰³

18,4 cm uzunluğunda ve 6,3 cm eninde olan sûre başının yazısı, siyah ile yazılmış, kenarlarına altın iplikler çekilmiştir. Kitabe zemini yazı kâğıdı renginde

¹⁰³ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.579.

bırakılıp, ters simetrik kompozisyon ile Baba Nakkaş tarzı çiçekler kullanılarak tezyinat yapılmıştır. İri motifler ve yapraklarda altın daha küçük motiflerde ise sarı, turuncu, mavi ve pembe renkleri kullanılmıştır. Siyah mürekkeple tahrir çekilmiştir. Lacivert renkli üç noktalar zemine konularak zemin süslemesi zenginleştirilmiştir.

Resim 48. vr. 498b Mürselât Sûresi Sûre Başı Tezhibi

Sûre başı tezhibinde kitabe formu hurde rûmiler ile verilmiştir. ¼ oranında simetrik form ile oluşturulan köşe tezhipleri yalnızca hurde rûmilerden müteşekkildir. Ortabağlar, tepelikler, ayırma rûmiler kullanılarak dengeli bir desen oluşturulmuştur (Çizim 38). Rûmi dalları ve hurdeleri altın ile rûmi zeminleri ise siyahla bezenmiştir. Sûre başı tezhibinin zemini lacivert ile boyanmıştır.

Çizim 38. vr. 507b Mürselât Sûresi Sûre Başı Deseni

Sûre başı tezhibinin çevresine, 1 mm altın cetveller arasına, 3 mm farklı renk altın cetvel çekilerek süsleme tamamlanmıştır.

Mushaf'ta Mürselât sûresi tezhibinin tekrarı yoktur.

Nâziât Sûresi;

Kur'an-ı Kerim'in 79. sûresi Nâziât sûresidir. Mushaf'ın vr. 510b de yer almaktadır. 46 ayet olan sûre, Mekke'de inzal olunmuştur. Kitabe yazısında zer mürekkep ile "sûratu'n Nâziât Mekkiyyetun ve hiye sittun ve erbaûn âyet" ibaresi yazılmıştır.

Nâziât "ruhları çekip alan melekler" anlamına gelir. Sûrede tevhit, peygamberlik, öldükten sonra dirilme ve hesap günü anlatılmıştır.¹⁰⁴

Kitabe içi boyanmayıp, zemin kâğıt zemini bırakılmıştır. Simetrik kompozisyon ile hatâyî grubu motiflerinden müteşekkil desen, kitabe zemininde boşluk kalmayacak biçimde kurgulanmıştır. Lacivert üç noktalar, zemin tezhibinde tamamlayıcı unsur olarak kullanılmıştır. Baba Nakkaş tarzı motifler altın, sarı, mavi, turuncu ile renklendirilmiştir.

18,6 cm uzunluğunda ve 5,6 cm eninde olan sûre başında bulut, sade rûmi ve hatâyî grubu motifler ile oluşturulmuştur.

¹⁰⁴ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.582.

Resim 49. vr. 510b Nâziât Sûresi Sûre Başı Tezhibi

$\frac{1}{4}$ oranındaki simetrik desende, tepelik şeklindeki bulut motifleriyle kitabe teşkil edilmiş, devamında kitabenin simetrisi alınarak bulut tepeliklerle kapalı form oluşması sağlanmıştır (Çizim 39).

Bulutların iplikleri altın ile zeminleri ise siyah ile boyanmıştır. Sade rûmiler, alt ve üst cetvellerde yarım kullanılmış zeminleri altınlanmıştır. "C" formu dallar üzerine hatâyîler, pençer ve goncagüller yerleştirilip, sarı, turuncu, pembe ve beyaz ile renklendirme yapılmıştır. Sağ ve solda bulutlarla oluşturulmuş alanda ise sade rûmili kapalı form bütün olarak kullanılmış ve zemini altın ile tezyin edilmiştir. Diğer zeminler ise laciverte boyanmıştır.

Çizim 39. vr. 510b Nâziât Sûresi Sûre Başı Deseni

Desenin dışında dört bir tarafı dolaşan 0,5 mm altın cetveller arasına, 3 mm lacivert renkli bordür yapılmıştır. Zencerek tarzında birbirini arkasına dizilmiş "s" lerden oluşturulmuş ve "s" ler altın ile tezyin edilmiştir.

Mushaf'ta Nâziât sûresi sûre başı tezhibinin tekrarı yoktur.

Fecr Sûresi;

Kur'an-ı Kerim'in 89. sûresi olan Fecr sûresi, Mushaf'ta vr.520a da bulunmaktadır. Mekke'de inzal olunan sûre 30 ayettir. Kitabesinde "sûratu'l Fecr Mekkiyyetün ve hiye selasûn âyet" yazılıdır.

Fecr, tan yerinin ağırmasıdır. Sûrede eski kavimlere ait kıssalar anlatılır.¹⁰⁵

Resim 50. vr.520a Fecr Sûresi Sûre Başı Tezhibi

¹⁰⁵ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.592.

17,8 cm uzunluğunda ve 5,3 cm genişliğinde olan sûre başının kitabe yazısı siyah ile yazılıp altın ile iplikleri çekilmiştir. Kitabe zemini kâğıt renginde bırakılmış, boyanmamıştır. Simetrik desende hatâyî grubu motifler Baba Nakkaş tarzında altın ile tezyin edilmiştir. Birkaç motifte turuncu gölgelendirme yapılmıştır. Zemin boşluklarına lacivert ile üç noktalar konulmuştur.

Çizim 40. vr.520a Fecr Sûresi Sûre Başı Deseni

Sûre başının sağ ve sol köşelerindeki desen, sarılma rûmillerle oluşturulup, sarı ve açık mavi ile renklendirilmiştir. Tepelik, ortabağ, sencide ve ayırma rûmiller ile kompozisyon oluşturulmuştur (Bkz. Çizim 40). Zemin renginin farklı boyanmasıyla köşebent etkisi verilmiştir. Köşebentlerin zemini lacivert ile diğer zeminler ise altınla tezyin edilmiştir.

1 mm altın cetveller arasına 3 mm lacivert cetvel üzerine beyaz ile (+), (-) kurtlar konulmuştur.

Mushaf'ta aynı desen Burûc sûresinde bazı değişikliklerle tekrar edilmiştir.

Kevser Sûresi;

Kur'an-ı Kerim'in 108. Sûre olan Kevser sûresi Mushaf'ta vr. 530a yer almaktadır ve 3 âyet olup Mekke'de indirilmiştir.

Kevser, çok hayır bereket anlamındadır. Ayrıca cennette Hz. Peygambere mahsus bir havuzun da adıdır.¹⁰⁶

18 cm boyunda ve 4 cm eninde olan sûre başı tezhibi üç bölümden oluşmaktadır.

Resim 51. vr. 530a Kevser Sûresi Sûre Başı Tezhibi

Sağ taraftaki bölümde "sûretu'l Kevser Mekkiyyetün", ortadaki bölümde bir önceki sûre olan Mâûn sûresinin son ayeti "ve yemneûne'l mâûn", soldaki bölümde ise "ve hiye selâsü âyet" yazılıdır.

¹⁰⁶ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.602

Çizim 41. vr. 530a Kevser Sûresi Sûre Başı Deseni

Resim 52. vr.530a Sûre Başı Tezhibi

Çizim 42. vr.530a Kevser Sûresi Sûre Başı Deseni

6,2 cm uzunluğunda ve 3 cm enindeki ortadaki bölümde, Mâûn sûresinin son ayeti zer mürekkep ile yazılmış ve siyah renk tahrir çekilmiştir. Ayet sonu olduğundan durak konulmuştur. Zemin kâğıt renginde bırakılmıştır. Boşluklar serbest helezon sisteminde hatâyî grubu motiflerle tezayin edilmiştir. Motifler, yapraklar ve dallar altın

ile boyanıp siyah renk ile tahrirleri çekilmiştir. Bazı motifler sarı ve turuncu ile renklendirilmiştir. Zemindeki boşluklara lacivert ile üç noktalar konulmuştur (Bkz. Resim 51).

Resim 53. vr.530a Kevser Süresi Süre Başı Tezhibi

Çizim 43. vr.530a Kevser Süresi Süre Başı Deseni

5 cm uzunluğunda ve 3 cm enindeki sağdaki bölümde altın zeminli kitabede "sûretü'l kevser Mekkiyyetün" ibaresi açık mavi renk ile yazılmış, siyah ile tahrir çekilmiştir. Yazı çevresindeki boşluklar serbest kompozisyonla hatâyî grubu motifler, tezyin edilmiştir (Resim 53).

Resim 54.vr.530a Kevser Sûresi Sûre Başı Tezhibi

Çizim 44.vr.530a Kevser Sûresi Sûre Başı Deseni

5 cm uzunluğunda ve 3 cm genişliğindeki soldaki bölümde ise "ve hiye selâsü âyet" yazılıdır. Kitabe dışında kalan mavi zeminli alan $\frac{1}{4}$ simetrik şekilde hazırlanmış desen naif üslup tarzında bezenmiştir (Resim 54).

Bu üslubun temel özelliği; lacivert veya aherli zemin üzerine son derece ince çalışılarak, altın dallar üzerinde sıralanan, sık küçük yapraklar, çiçekler ve buketlerdir. Bu üslubun ilk örnekleri, XIV. yy ortalarında İran coğrafyasında hâkim olan

Muzafferiler döneminde hazırlanan eserlerde ve Celâyiriler döneminde, Tebriz’de hazırlanan el yazmalarında görülmektedir.¹⁰⁷

Sûre başı tezhibinin etrafında, 1mm altın cetveller arasında, 3 mm lacivert zemin üzerine zencerek tarzında birbiri ardınca dizilmiş "s" ler beyaz renk ile işlenmiştir.

Mushaf’ta Kevser sûresi sûre başı tezhibinin aynısı olmamakla birlikte benzer kurguya sahip sure başları vardır. Yazmada 13 tane naif üslupta tezyin edilmiş sûre başı tezhibi bulunmaktadır.

Nasr Sûresi;

Kur’an-ı Kerim’in 110. Sûresi olan Nasr sûresi Mushaf’ta vr. 530b bulunmaktadır. Mekke’de inzal olmuş sûre 3 ayettir. Kitabesinde "sûret’un nasr Mekkiyyetün ve hiye selâsü âyet" ibaresi yazılır.

Nasr yardım anlamındadır. Sûrede Allah’ın Hz. Peygamber’e yardım ederek fetihlere kavuşturduğu ifade edildiği için bu adı almıştır.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Zeren TANINDI, Hat ve Tezhip Sanatı, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2009,s.253

¹⁰⁸ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.603.

Resim 55. vr. 530b Nasr Süresi Süre Başı Tezhibi

18,5 cm uzunluğunda ve 5,4 cm eninde olan sûre başının kitabe yazısı, zer mürekkep ile yazılıp siyahla tahrirlenmiştir. Kitabe zemini açık mavi renge boyanmıştır. Ters simetrik tarzda hatâyi grubu motiflerle hazırlanmış desen, zeminde boşluk kalmayacak şekilde tasarlanmıştır. Baba Nakkaş tarzı motifler, sarı renk ile işlenmiştir. Motiflerin uçlarına kırmızıyla damla formlu renklendirme yapılmış ve tahrirlenmiştir. Zemin lacivert renkli üç noktalar konularak zenginleştirilmiştir. Kitabe 2 mm kalınlığında iplikler çekilerek tamamlanmıştır.

Çizim 45. vr. 530b Nasr Süresi Süre Başı Deseni

Sûre başı tezhibinin köşe deseni $\frac{1}{4}$ oranında simetrik şekilde tasarlanmış ve sadece sarılma rûmiler ile oluşturulmuştur. Altın ile bezenen sarılma rûmilerin üzerine boya ile gölgelendirme yapılmış bu da iki renk altın kullanılmış etkisi vermiştir.

1 mm altın ipliklerin arasına 3 mm siyah cetvel çekilmiştir. Cetvelin üzerine ardı ardına "s" ler konularak arasuyu bezemesi yapılmıştır.

Mushaf'ta Nasr sûresi tezhibinin aynısı olmamakla birlikte benzer desenler vardır.

Tebbet Sûresi;

Kur'an-ı Kerim'in 111. sûresi olan Tebbet sûresi Mushaf'ta vr. 531a da yer almaktadır. Mekke'de indirilen sûre 5 ayettir. Kitabesinde "sûretu'l hattab Mekkiyyetun ve hiye hamsûn âyet" ibaresi yazılıdır.

Tebbet "kurusun kahrolsun" mânâsında bedduadır. Hz. Peygambere eziyet eden Ebu Leheb ve ona yardım eden karısı hakkında indirilmiştir.¹⁰⁹

Resim 56. vr. 531a Tebbet Sûresi Sûre Başı Tezhibi

¹⁰⁹ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.603.

17,8 cm uzunluğunda ve 5,3 eninde olan sûre başı tezhibinin altın zeminli kitabe yazısı, mavi renkle yazılıp siyah ile tahrirlenmiştir. $\frac{1}{2}$ simetrik formla hazırlanmış kitabe içi tezyinatında hurde rûmiler kullanılmıştır. Hurde rûmiler ve dallar altın ile rûmi zeminleri ise siyaha boyanmıştır.

Çizim 46. vr. 531a Tebbet Sûresi Sûre Başı Deseni

$\frac{1}{4}$ oranında simetrik hazırlanmış desende sarılma rûmiler ile kitabe formu verilmiştir. Desen hatâyî grubu ve sarılma rûmiler ile oluşturulmuş ayırma rûmi, tepelik ve ortabağlar altınla tezyin edilmiştir. Baba Nakkaş tarzı motiflerin kullanıldığı desende çiçekler, sarı, pembe, turuncu, yeşil ve beyazdır. Desenin simetri noktasında rûmilerle oluşturulmuş kapalı formun zemini altın ile cetvellere dayanmış ve yarım kullanılmış ortabağların zeminleri siyaha boyanmıştır. Diğer zeminler ise laciverttir.

Mushaf'ta aynı desen Neml, Ankebut, Hucurât ve Haşr sûrelerinde bazı değişiklikler yapılarak kullanılmıştır.

İhlâs Sûresi;

İhlâs sûresi, Kur'an-ı Kerim'in 112. sûresidir ve Mushaf'ta vr. 531a da yer alır.

İhlâs, samimi olmak, dine içtenlikle bağlanmak, dinin esaslarını sırf Allah rızası için uygulamak mânâsındadır.¹¹⁰

Resim 57. vr. 531a İhlâs Sûresi Sûre Başı Tezhibi

17,8 cm uzunluğunda ve 4,3 cm enindeki sûre başı tezhibinin kitabe yazısı altınla "sûretü'l İhlâs Mekkiyyetün ve hiye erbau âyet" yazılmıştır. Kitabe zemini altın olup, boşluklara hatâyî grubuyla serbest dallar yapılmıştır. Dallar açık yeşil ile motifler ise, beyaz, sarı, somon, turuncu ile renklendirilmiştir.

Çizim 47. vr. 531a İhlâs Sûresi Sûre Başı Deseni

Kitabe formu rûmillerle verilmiş sûre başı tezhibi, ¼ simetrik olarak hazırlanmıştır. Köşe tezhibi sade ve sarılma rûmillerden müteşekkildir. Sade rûmiller

¹¹⁰ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.604.

ile bir hat, sarılma rûmiler ile diğeri bir hat oluşturulmuştur. Rûmiler altın, cetvele dayanmış ortabağların zeminleri siyah ile boyanmıştır. Kitabenin sağ ve sol ucundaki ortabağların zeminleri ise altın ile doldurulmuştur. Diğeri zeminler laciverttir (Bkz. Resim 57).

Aynı desen Mushaf'ta Mümtehine sûresinde bazı değişikliklerle tekrar edilmiştir.

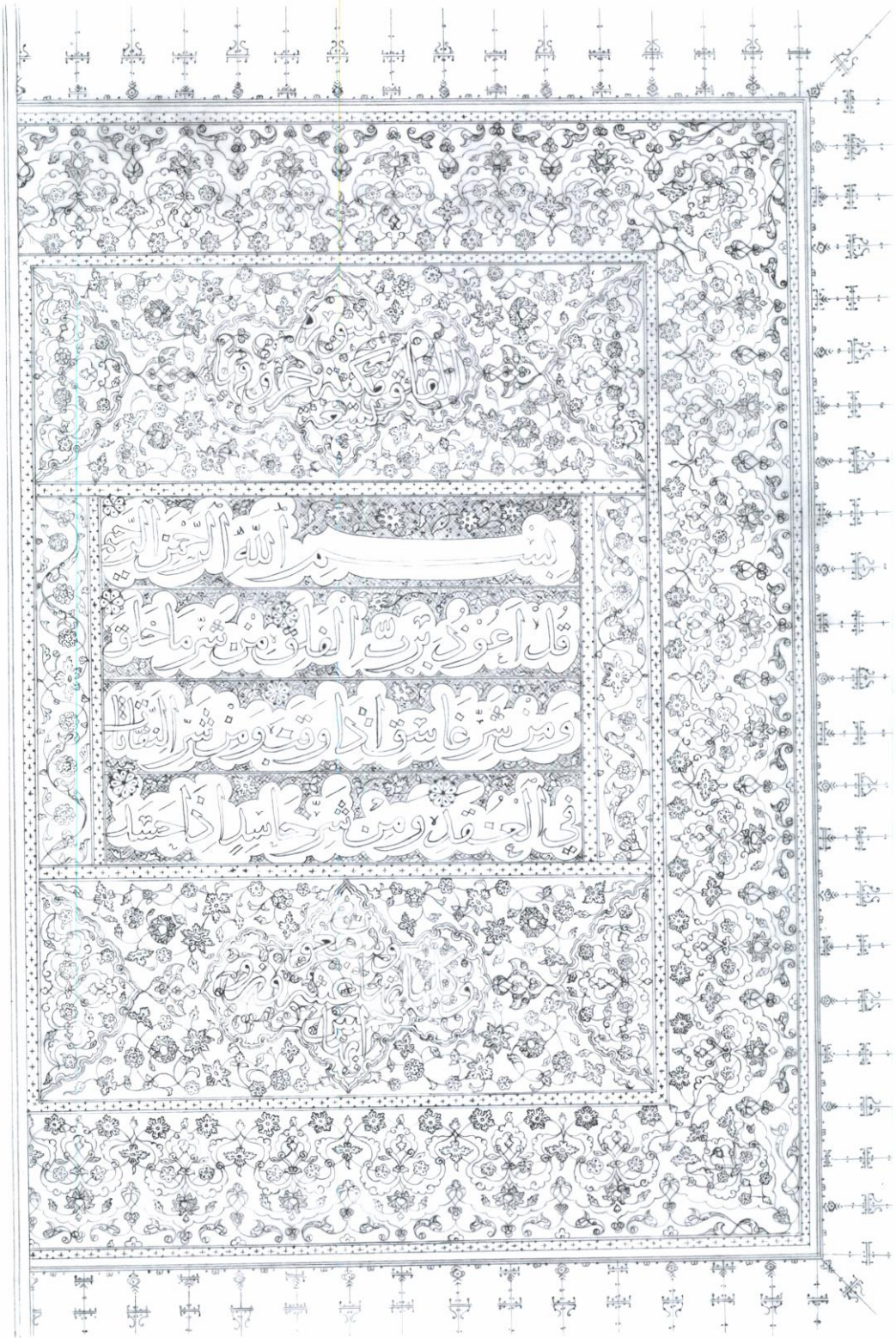
4.2.4.Felak ve Nâs Sûreleri Tezhibinin Analizi

Resim 58. vr. 531b - vr. 532a Felak Nâs Sûreleri Tezhibi

Resim 59. vr. 531b Felak Sûresi Tezhibi

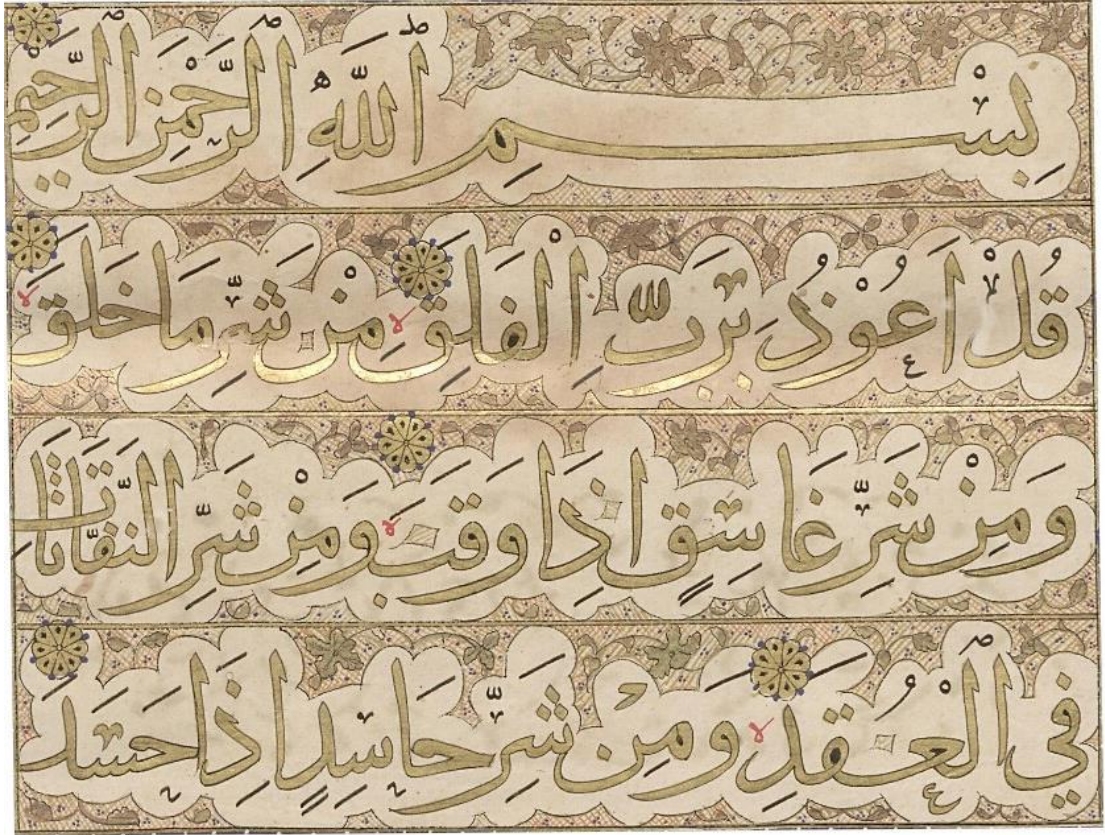

Çizim 48. vr. 531b Felak Süresi Deseni

Kur'an-ı Kerim'in son sûreleri olan Felak ve Nâs sûreleri Mushaf'ta vr. 531b - vr. 532a numaralarında yer alır. Alışılmışın dışında Felak Nâs sûreleri serlevha formunda tezyin edilmiştir. vr. 531b de Felak, vr.532a da ise Nâs sureleri karşılıklı iki sayfada Reyhani hattıyla yazılmıştır (Bkz. Resim 58).

Mushaf'ın en yoğun tezhipli sayfalarından olan Felak, Nâs sûrelerinin tezhibi son derece zarif ve ince işçiliğe sahiptir.

13,3 cm uzunluğunda ve 10 cm genişliğinde olan yazı alanında Felak sûresi zer mürekkeple yazılmış, siyah mürekkep ile tahrirlenmiştir.

Resim 60. vr. 531b Felak Sûresi Tezhibini Yazı Alanı

Tam sayfa tezhibinin merkezinde olan yazı dört satır ve aralarına 0,5 mm altın cetvel çekilmiştir. Her satır beynessutura alınmış, zemine kafes biçiminde çizgiler çekilmiştir. Üzerlerine serbest kompozisyonla Baba Nakkaş tarzı motifler altın ile tezyin edilip, siyahla tahrirleri çekilmiştir. Ayrıca zemine üç noktalar lacivert renk ile konulmuştur (Bkz. Resim 60).

Çizim 49. vr. 531b Felak Sûresi Deseni

Âyet sonlarına duraklar konulmuş, altın ile işlenip is mürekkebiyle tahrirlenmiştir.

Yazı alanının sağına ve soluna 10 cm uzunluğunda ve 1,6 cm eninde koltuklar yerleştirilmiştir. Hurde rûmiler ve hafâyî grubundan müteşekkil desen Mü'nin sûresinin sûre başı tezhibiyle benzerlik arz eder (Bkz. R.35- R.61).

$\frac{1}{2}$ oranında simetrik şekilde tasarlanmış desende rûmi iplikleri ve hurdeleri altın ile rûmi zeminleri ise siyahla renklendirilmiştir. Ayırma rûmi ve tepeliklerle kurgulanan desenin simetri noktasında oluşan pafta altın ile tezyin edilmiş, diğer zeminler ise laciverte boyanmıştır.

Hatâyî grubu dalları "S" şeklinde kurgulanmıştır. Hatâyî, penç ve goncagüllerle oluşturulmuş desende motifler sarı, mavi, pembe, turuncu, beyaz ve yeşil ile renklendirilmiştir.

Resim 61. Felak Süresi Koltuk Tezhibi

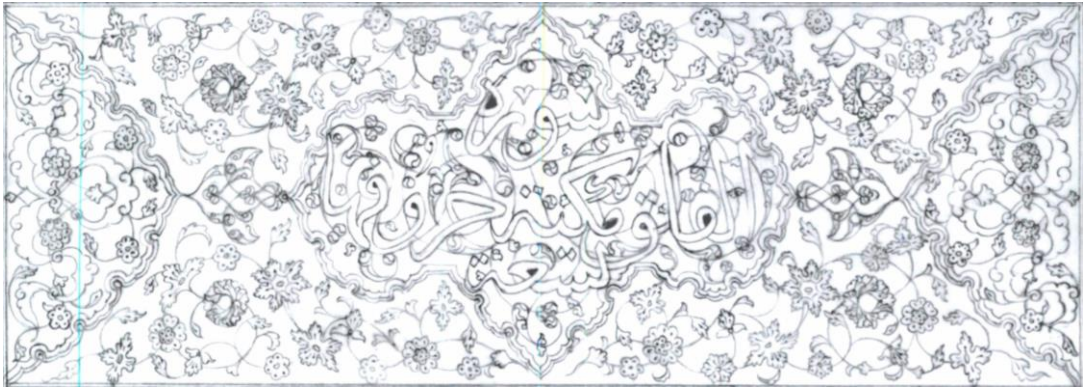

Çizim 50. Felak Süresi Koltuk Deseni

Resim 62. vr. 531b Felak Sûresi Sûre Başı Tezhibi

17 cm uzunluğunda ve 6 cm eninde olan sûre başı tezhibi altın ve lacivert ile renklendirilmiştir.

Çizim 51. vr. 531b Felak Sûresi Sûre Başı Deseni

8 cm uzunluğunda olan sûre başı tezhibinin kitabesinde, "sûretül Felak Mekkiyyetün hurufuha tis'atü" yazılı olup yazı beyaz mürekkeple yazılmıştır.

Felak, "sabah" ve "yarmak" anlamlarına gelir. Bundan sonra gelen Nâs sûresiyle birlikte ikisine "muavvizeteyn" denir.¹¹¹

Kitabe zemini laciverte boyanmıştır. Zeminde ters simetrik kompozisyonla hurde rûmiller ile yoğun bir tasarlanmıştır. Hurde rûmillerin iplikleri ve hurdeleri altın ile rûmi zeminleri ise siyaha boyanmıştır. 1 mm mavi, 0,5 mm turuncu iplik çekilerek kitabe tamamlanmıştır (Bkz. Resim 63).

Resim 63. vr. 531b Felak Sûresi Kitabe Tezhibi

Çizim 52. vr. 531b Felak Sûresi Kitabe Deseni

¹¹¹ H. KARAMAN, A. ÖZEK, İ. DÖNMEZ, M. ÇAĞRICI, S. GÜMÜŞ, A. TURGUT, A.g.k., s.604.

Kitabeni iki ucundaki salbekler 1,6 cm x 1,5 cm dir. Salbekler kitabede olduğu gibi lacivert zeminli, hurde rûmiler altın, zeminleri siyahtır (Bkz. Resim 62).

Sağ ve sol cetvellere dayanan 2,3 cm yüksekliğinde dendanlardan oluşan yarım dairenin tezyinatı bulut ve hatâyî grubu motiflerinden teşekkül etmiştir. ½ simetrik oranında hazırlanan desende bulutlar mavi renge boyanmış, altın iplik çekilmiştir. Bulut motifinin simetri noktasında oluşan kapalı formun zemini siyaha boyanmıştır. Hatâyî grubu motifleri sarı, pembe, turuncu, beyaz ve yeşil renkleriyle boyanmıştır (Bkz. Resim 64).

Resim 64. vr. 531b Felak Sûresi Sûre Başı Tezhibi ¼ Detay

Sûre başı tezhibini altın zeminli alanı Baba Nakkaş tarzı iri, detaylı motifler ve serbest helezon oluşturulmuştur (Bkz. Çizim 53). İki dal sistemiyle tasarlanan desende motifler mavi, pembe, sarı, yeşil, beyaz ile renklendirilmiştir. Her çiçek kendi renginin koyusuyla gölgelendirilmiştir (Resim 64).

Çizim 53. vr. 531b Felak Sûresi Sûre Başı Deseni ¼ Detay

Mushaf'ta aynı desen farklı renklendirmelerle ve kitabe içlerindeki desen değiştirilerek İsrâ, Hicr ve Tevbe Sûrelerinde tekrar edilmiştir.

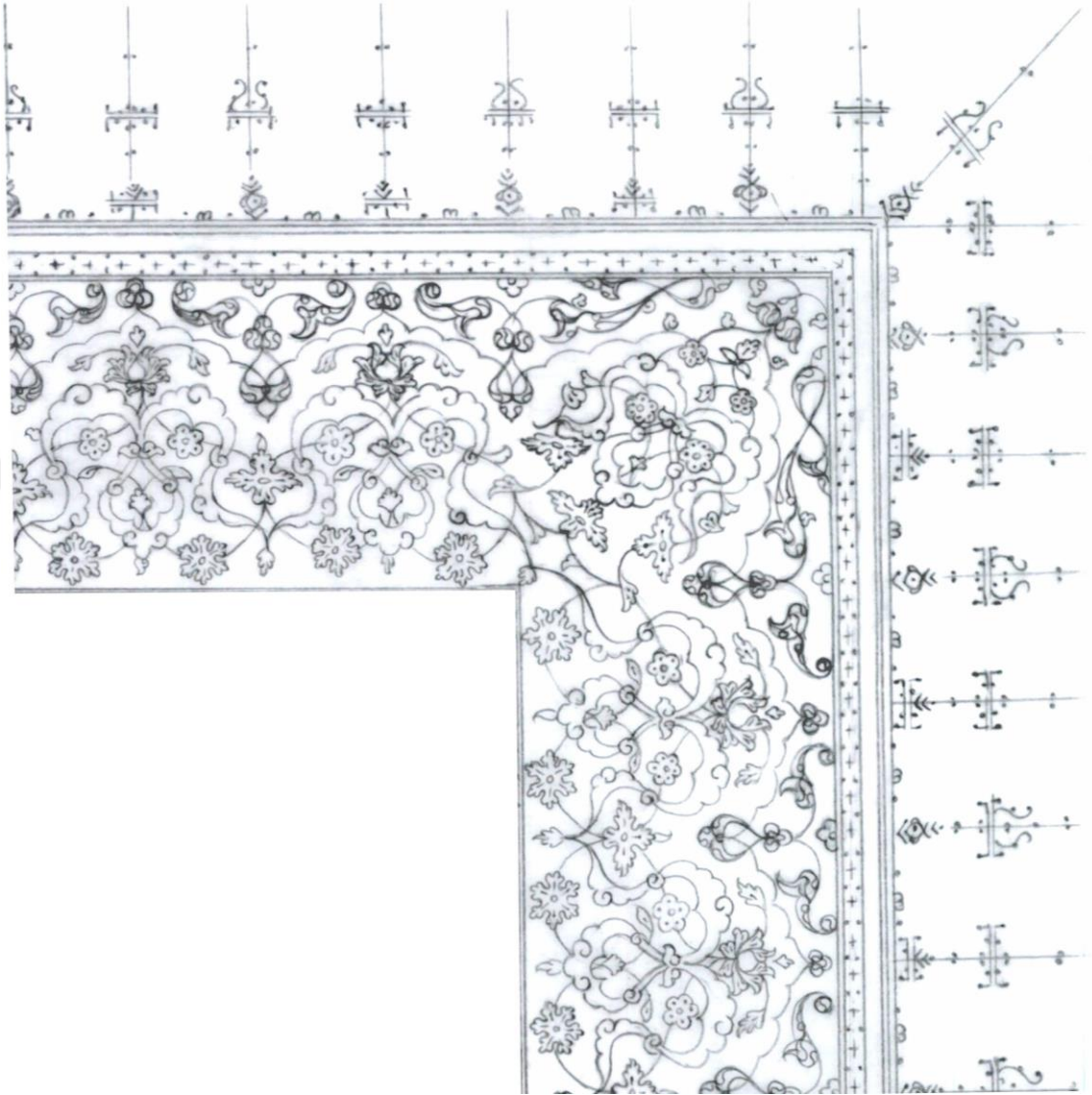
3,5 cm genişliğinde olan dış pervaz tezhibi bulut, hatâyî motifleri ve hurde rûmilerden müteşekkildir. Ara pervazın iç cetvelinin ölçüsü 18,2 cm x 23,6 cm dir. Her bir pafta kendi içinde ½ oranında simetrik olup, paftalar kısa kenarda 6 kez, uzun kenarda ise 8 kez tekrar etmiştir.

Lacivert ağırlıklı tezyinatta bulutlar ve hurde rûmili alan altındır. Birbirine bağlanmış bulutlar ve ipliklerinde iki farklı renk altın kullanılmıştır. Bulut motifinin simetri noktası ile kapalı form oluşturulmuş ve bu zemin siyah ile renklendirilmiştir. Hatâyî dalları "S" şeklindedir. Motifler beyaz, yeşil, turuncu, pembe, sarı, eflatun ile renklendirilmiş ve kendi renklerinin koyu tonuyla damla formu gölgelendirme yapılmıştır. Zemin laciverte boyanmıştır.

Resim 65. vr. 531b Felak Sûresi Tezhibinin Dış pervaz Köşe Detayı

Hurde rûmili ortabağlardan çıkış yapılarak 0,5 mm kalınlığında iplikler ile dendanlar oluşturulmuştur. $\frac{1}{2}$ oranında simetrik olan hurde rûmili ortabağların tepeliklerinden sağa ve sola doğru çıkan ayırma rumiler gayet estetik biçimde desende yerlerini almışlardır. İplikler ve hurdeler altın, rûmi zeminleri siyahtır ve dendanlardan cetvele kadar olan kısmın zemini altındır.

Çizim 54. vr. 531b Felak Sûresi Deseninin Dış pervaz Köşe Detayı

Desenin tamamında ara pervaz yerine (+), (-) şeklinde kurtlar yapılmıştır. 0,5 mm altın cetveller arasında 3 mm kalınlığında lacivert cetvellerin üzerine beyaz renkle işlenmiş kurtlar, dış pervazın bittiği noktada açık mavi zemin üzerine lacivertle yapılmıştır. Ardından 3 mm altın cetvel, 0,5 mm aralıklar ile lacivert renkle kuzu çekilmiş, üzerine aynı renk ile bubcuklar konulmuştur. Cetvellerin bittiği noktada ölçü 22,3 cm x 31,9 cm dir (Bkz. Resim 59).

Dış pervaz deseni Mushaf'ta başlık tezhibinin dış pervazıyla hemen hemen aynıdır. 2,5 cm uzunluğunda olan tığlar 1,5 cm aralıklar ile yerleştirilmiştir. Lacivert renk ile işlenen tığlar zarif ve sadedir.

4.2.5. Ketebe Sayfasının Tezhip Analizi

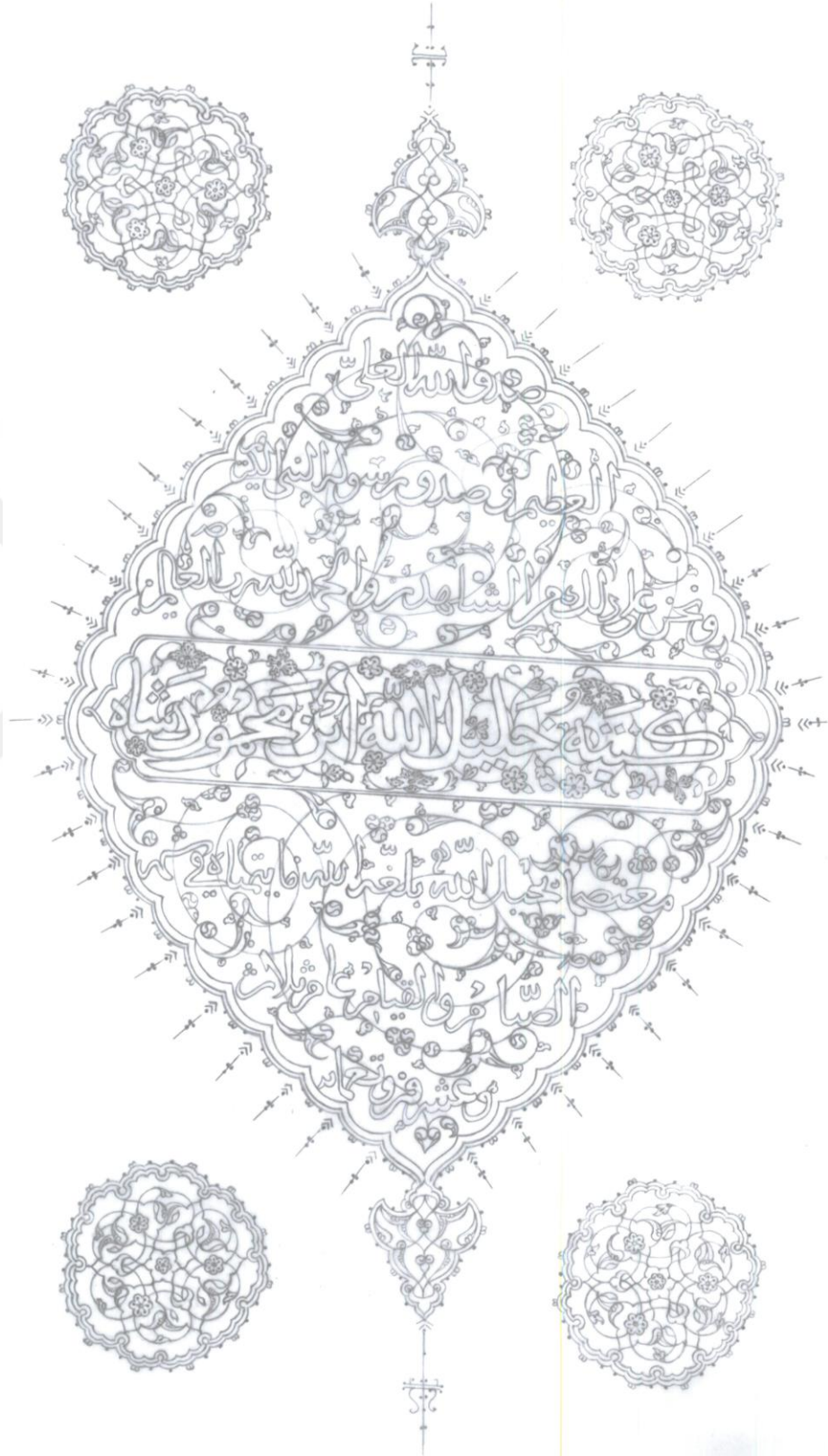
Resim 66. vr.532b - vr.533a Ketebe Sayfası Tezhibi

Mushaf'ın vr.532b - vr.533a da yer alan ketebe sayfası karşılıklı iki sayfa olarak tertip edilmiştir ve şemse formundadır.

vr. 532b de hatim duası ve hattat ile müzehhibin imzaları bulunmaktadır. vr. 533a sayfa formu olarak aynı kurguya sahiptir, fakat şemse içi tezyinatı farklıdır.

Resim 67. vr. 532b Ketebe Sayfasının Tezhibi

Çizim 55. vr.532b Ketebe Sayfasının Deseni

Şemse formundaki ketebe sayfasında şemsenin içinde "sadakallahûl âliyyil âzim ve sadaka Rasûlunun nebiyyul kerim ve nahnu ala zalike mineş şahidin vel hamdullilahi râbbil aleminmuğtasimen bi hablillah belleğahullahu ma yetemennahu fi şehris siyamî vel kıyâmi ame selasûn ve işrin ve tis'u mia" ibaresi altın ile yazılmıştır.

14,5 cm uzunluğunda en geniş notası 11,2 cm eninde olan şemse zemininde ters simetrik formda, hurde rûmilerden müteşekkil tezyinat yapılmıştır. Rûmi iplikleri ve hurdeleri altın ile rûmi zeminleri ise siyah ile bezenmiştir.

Şemsenin tam ortasına uzunluğu 10,5 cm genişliği ise 2,2 cm olan kitabe yerleştirilmiştir (Bkz. Çizim 55). Alışıla gelmedik bir biçimde kitabede, hattat ismini gayet büyük bir biçimde "ketebehu Halilullah Bin Mahmut Şah" şeklinde yazmıştır. Yazı siyah ile yazılıp, altın ile iplikleri çekilmiştir. Kitabenin zemininde ters simetrik kompozisyonda hatâyî grubu motifler ile tezyinat yapılmıştır. Dallar yeşil, motiflerse turuncu, sarı, beyaz ve yeşil ile renklendirilmiş, kitabenin zemini altınla tezyin edilmiştir. Kitabenin 1mm kalınlığındaki iplikleri altın ile çekilmiştir.

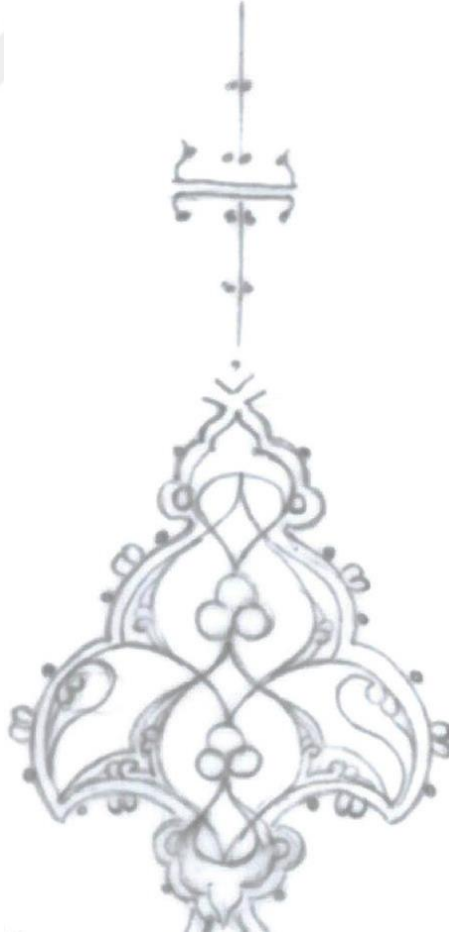

Resim 68. vr. 532b Salbek Tezhibi

Şemsenin salbekleri sade rûmilerden teşekkül etmiştir. Rûmiler altın ile işlenip tahrirleri siyah mürekkep ile çekilmiştir. Zemin şemsede olduğu gibi lacivert renk ile boyanmıştır.

Şemsenin dendanları 2 mm altın iplikle oluşturulmuş, 1 mm boşluktan sonra kuzu lacivert renk ile çekilmiştir. 8 mm uzunluğundaki tığlar 1 cm aralıklarla sade bir şekilde işlenmiştir.

1,8 cm genişliğinde ve 2 cm uzunluğunda olan salbeklerin tığları, 1,8 cm dir.

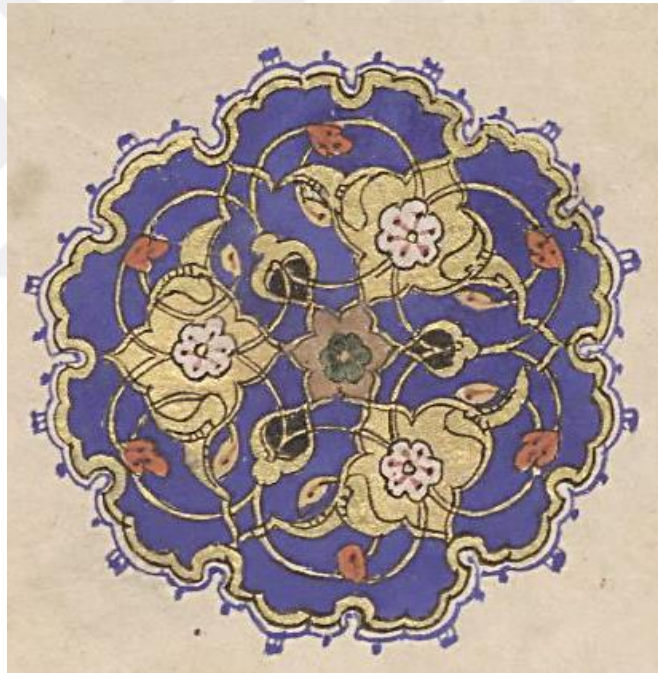
Çizim 56 vr. 532b Salbek Deseni

Müzeħhib imzasını "Zehhebehu halisan ilallahil ganiyy Muhammed ibn Ali el-fakih Behemmi" mütevazı bir şekilde 3 mm kalınlığındaki cetvelin içine yerleştirmiştir (Resim 69).

Resim 69. vr. 532b Ketebe Sayfası Müzeħhibin İmzası

Her bir sayfadaki şemselerin etrafında dört adet madalyon bulunmaktadır. 3 cm çapında olan madalyonlar sade rûmi ve hatâyî grubu motifler ile oluşmuştur.

Resim 70. vr. 532b. Madalyon Tezhibi

Sade rûmiler altın ile tezyin edilip motifler beyaz, turuncu ve yeşil renkle boyanmıştır. Ayırma rûmiler ile oluşturulmuş kapalı formların zeminleri altındır. Ortabağların zeminleri ise siyahtır. Rûmi ipliklerle oluşturulmuş merkezdeki zemin altın ile renklendirilmiştir. Lacivert zemin renginin hâkim olduğu madalyonlarda 1

mm altın iplik ardından 0,5 mm boşluk verilip lacivert renkli kuzu çekilmiştir (Bkz. Resim 70).

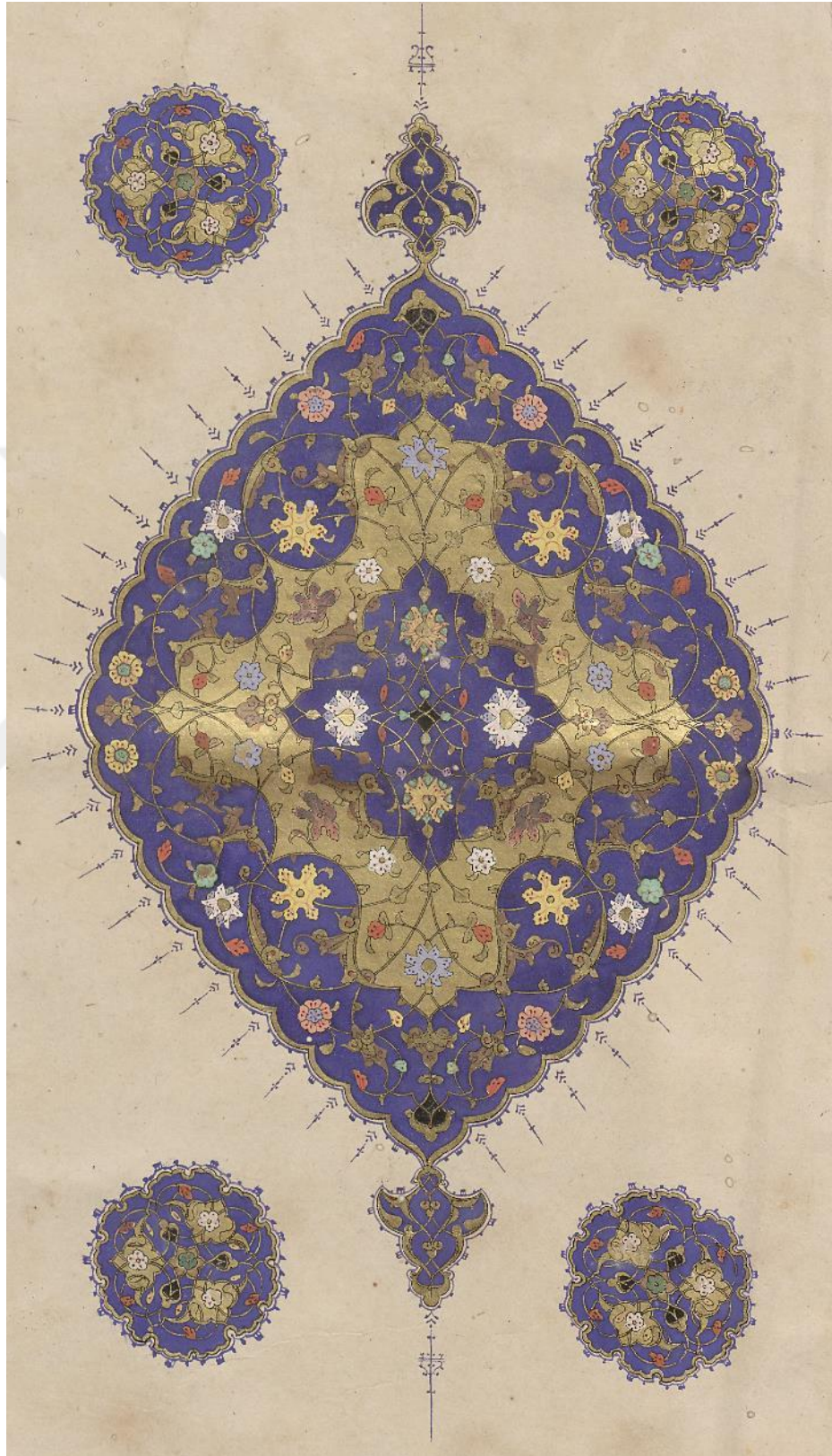

Çizim 57. vr. 532b Madalyon Deseni

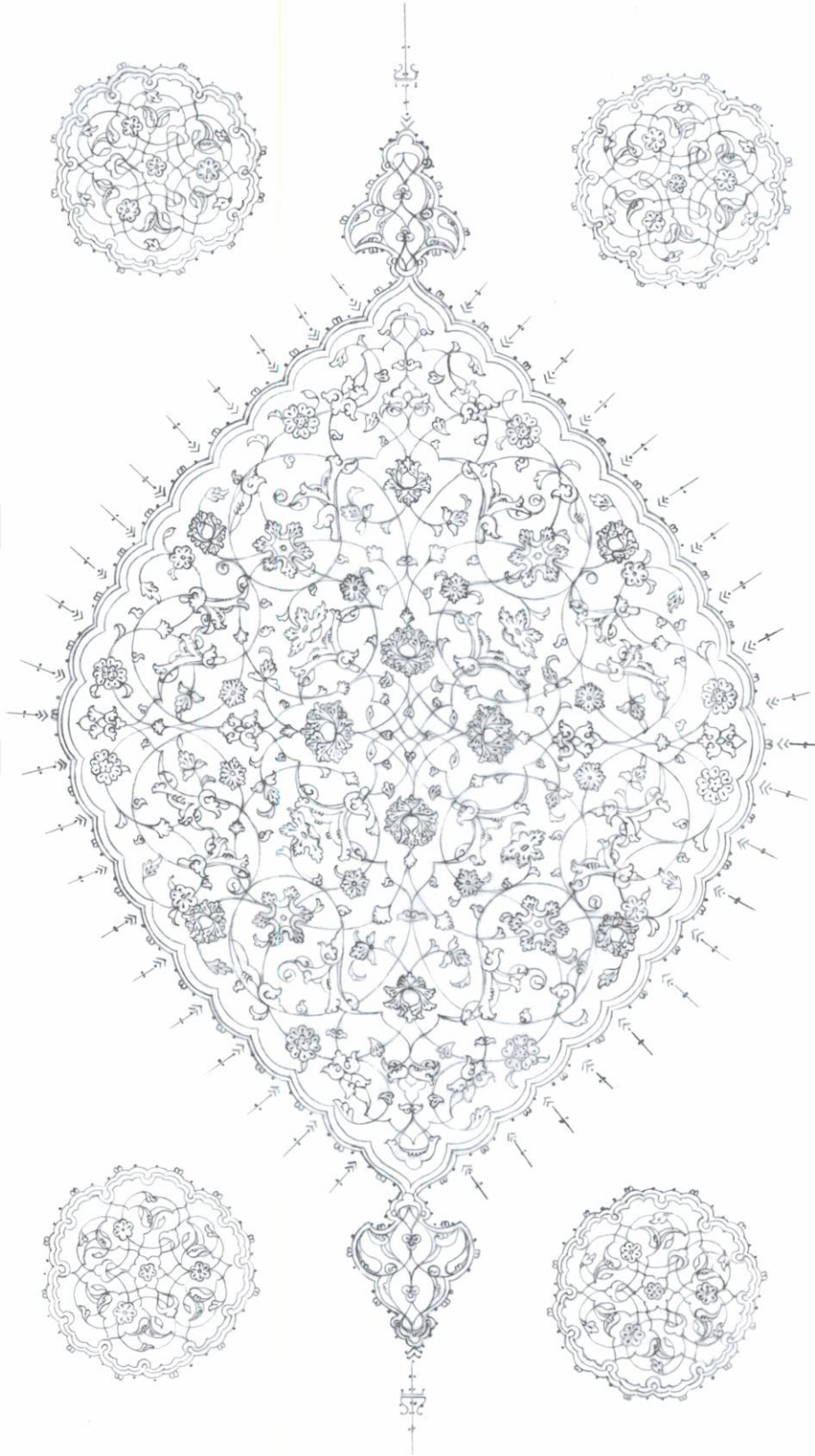
vr. 533a da yer alan hatime tezhibi ketebe sayfasıyla karşılıklı olarak tertip edilmiştir. Sayfa düzeni olarak birbirini aynı olan varaklar yalnızca şemselerin iç tezyinatlarında farklılık gösterir. Şemse $\frac{1}{4}$ simetri formunda hazırlanmış, sarılma rûmi ve hatayî gurubuyla tasarlanmıştır.

Şemse deseninin merkezinde sarılma rûmiler ile kapalı form oluşturulmuştur. Kapalı formların tepeliklerinden devam ettirilen sarılma rûmiler desende dengeli bir biçimde dağıtılmıştır (Bkz. Çizim 58). Baba Nakkaş tarzı iri ve rengârenk motifler, karşılıklı iki sayfayı farklı kılan unsurlardır.

Merkezdeki kapalı formlu alan lacivertle, sarılma rûmi iplikleriyle oluşmuş alan altın ile iplikler ile dendanlar arasındaki alan ise tekrar laciverte boyanmıştır (Bkz. R.71). Salbekler ve madalyon tezyinatı ketebe sayfası şemse tezhibi ile aynıdır.

Resim 71. vr. 533a Hatime Tezhibi

Çizim 58. vr.533a Hatime Tezhibi Deseni

4.2.6. Mushaf'ta Yer Alan Güllerin Analizleri

Hamse Gülü;

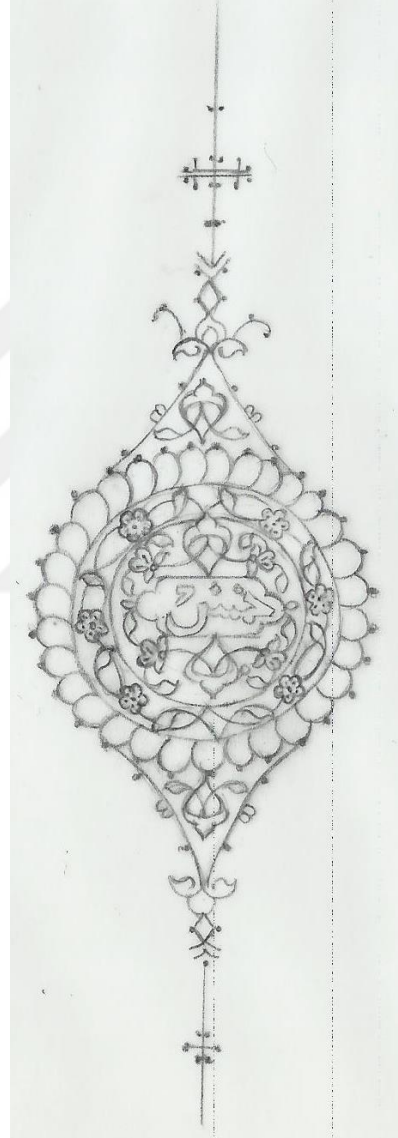

Resim 72. Hamse Gülü Tezhibi

Hamse Arapçada beş demektir ve her beş ayette bir yerleştirilen tezyini madalyona da "hamse gülü" adı verilir.

Hamse gülü, 7,6 cm uzunluğunda ve 4 cm enindedir. 1,6 cm uzunluğundaki altın zeminli kitabe içinde, beyaz mürekkep ile hamse yazılmıştır. Kitabenin altında

ve üstünde, ortabağlar içinden çıkan goncagüller sarı ve turuncu ile renklendirilmiştir. 0,5 mm altınla çember çizilmiştir. Sarı, turuncu renkli pençler ve yapraklarla kurgulanmış desenin zemini laciverte boyanmıştır

Çizim 59. Hamse Güllü Deseni

Münhaniyi andıran altın dendanlarla çember tamamlanmıştır. Çemberin alt ve üst kısımlarına üçgen alanlar içinde ortabağlar yerleştirilip madalyonun mekik formu alması sağlanmıştır (Çizim.59). Hamse gülünün çevresine 1 mm kalınlığında lacivert iplik çekilmiştir. Tığları sade olup üstte 3 cm, altta 2,5 cm dir.

Mushaf'ta iki farklı şekilde hamse gülü vardır.

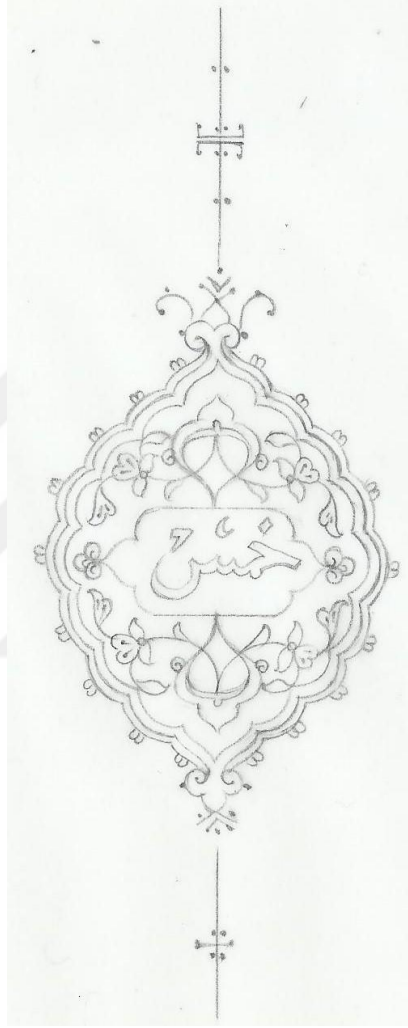

Resim 73. Hamse Gülü Tezhibi

4,9 cm uzunluğunda ve 3,1 cm eninde olan hamse gülünün kitabesi, 2,2 cm boyunda ve 1 cm genişliğindedir.

Altın zeminli kitabeye beyaz mürekkep ile hamse yazılmıştır. Mekik şeklinde olan Hamse gülünün zemini lacivert, üstte ve altta bulunan ortabağların zeminleri ise siyahtır. Ortabağlar altın ile tezyin edilmiş, içlerinden çıkan goncagül motifleri sarı, yapraklar ise turuncu ile renklendirilmiştir (Resim 73).

1 mm altın ipliklerin uçlarına üstte 3 cm alta ise 2,5 cm tığ yerleştirilmiştir (Çizim 60).

Çizim 60. Hamse Güllü Deseni

Aşere Güllü;

Arapçada aşere 10 mânâsına gelir. Kur'an-ı Kerim'de on ayette bir konulan işaretlere "aşere güllü" denir.

4,2 cm çapında olan madalyon Resim 68 deki hamse gülüyle benzerlik gösterir. Aşere gülünün hamse gülünden farkı mekik şeklini veren üçgen alanların ve tığlarının olmamasıdır (Bkz. Ç.58 ve Ç.61).

Resim 74. Aşere Gülü Tezhibi

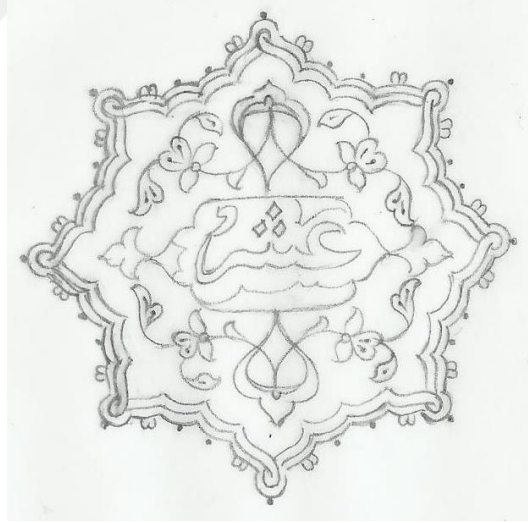

Çizim 61. Aşere Gülü Deseni

Mushaf'ta aşere gülü iki farklı şekilde tezeyin edilmiştir.

Resim 75. Aşere Gülü Tezhibi

Çizim 62. Aşere Gülü Deseni

Sekizgen formu dandanlar ile verilen aşere gülünün yüksek noktası 4 cm dir. Kitabesi altın zeminli olup, 2,2 cm uzunluğunda ve 1 cm enindedir. Kitabenin üstünde ve altında bulunan ortabağların içlerinden, hatâyî grubu motif çıkışları yapılmıştır. Ortabağalar altın ile zeminleri siyahla renklendirilmiştir. Madalyon zemini laciverte

boyanmış 1 mm kalınlığında altın iplikler çekilmiştir. 0.5 mm boşluktan sonra lacivert kuzular çekilmiş üzerlerine bubcuklar yerleştirilmiştir (Resim 75).

R. 73 de ki hamse gülü ile benzerlik gösteren desenin dış formu farklıdır (Bkz. Ç.60 ve Ç.62).

Hizip Gülü;

Hizip kelimesinin Arapça sözlük anlamı "bölük, kısım" dır. Mushaf'ta otuz cüzden her birinin dörtte birini göstermek için konulan işaretlere hizip gülü adı verilir.

Resim 76. Hizip Gülü Tezhibi

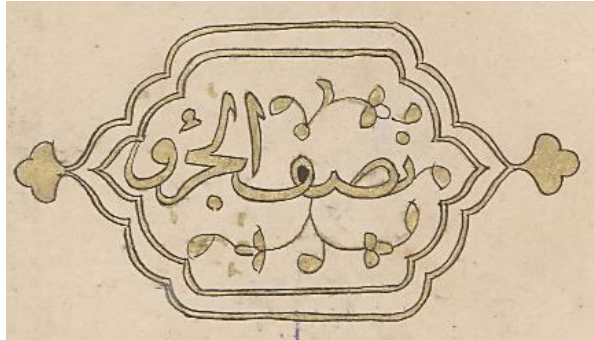
Çizim 63. Hizip Gülü Deseni

Mushaf'ta hizip gllerinin kitabesinde, bazen "hizib", bazen de "sls erbea" yazılmıştır. Yatay şemse formunda olan Hizip glnn tepelikler dâhil lss, 4,5 cm x 2,2 cm dir.

Zemini altın olan şemsenin yazısı üstübeç mürekkebiyle yazılıp siyah ile tahrirlenmiştir. Siyah mürekkep ile yazı çevresine beynesstur yapılmıştır (Bkz. Çizim 63). 0,5 cm boşluktan sonra lacivert renk ile kuzu çekilmiş üzerine bubcuklar yerleştirilmiştir.

Nısf Gl;

Nısf Arapçada yarım anlamındadır. Mushaf'ın otuz cüzünden her birinin yarısını göstermek amacıyla konulan işaretlere "nısf gülü" denir.

Resim 77. Nısf Gl Tezhibi

Çizim 64. Nısf Gülü Deseni

4,5 cm uzunluğunda 3 cm eninde olan nısf gülü, zeminsiz olup kâğıt zemini bırakılmıştır. Mushaf'ta bazı nısf güllerinin zeminleri altın ile doldurulup, lacivert iplik çekilmiştir. Kitabe içindeki "nısfül cüz" yazısı zer mürekkep ile yazılmış altın ile tahrirlenmiştir. Boşluklara altınla işlenmiş hatâyî grubu motifleria yerleştirilmiştir.

Cüz Gülü;

Mushaf'ın yirmi sayfada bir konulan işaretlere "cüz gülü" denir.

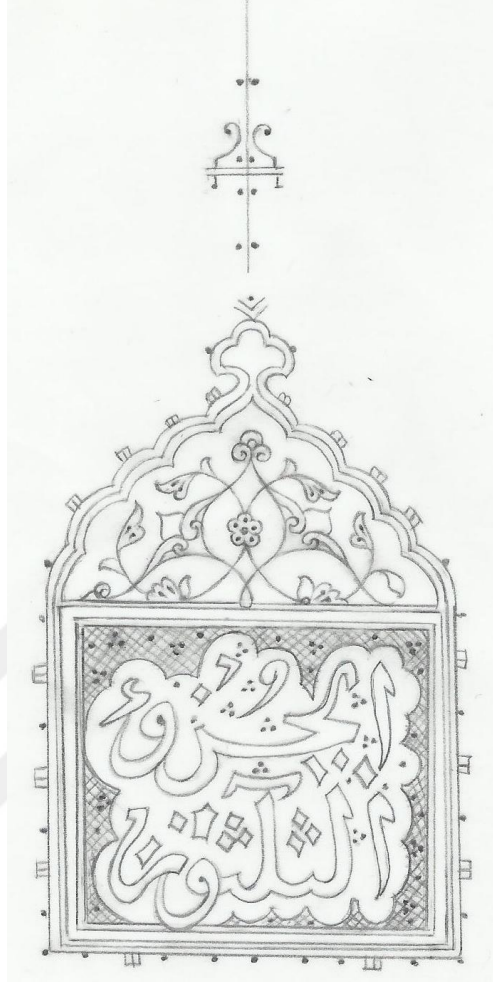
3,6 cm uzunluğu, 3,1 cm eni olan alanda yazı altın ile "el cüz'us selasün" yazılıp siyah mürekkep ile tahrirlenmiştir. Yazı beynessütura alınıp, bu alanlar kırmızı tonunda sık çizgilerle kafes görüntüsü verilmiş, üzerine lacivert renkle üç noktalar konulmuştur. 0,5 mm altın, 2 mm lacivert, ardından tekrar 0,5 mm altın cetvel çekilmiştir.

Resim 78. Cüz Gülü Tezhibi

Dikdörtgen alanın üzerine taç şeklinde tezyinat yapılmıştır. Yüksekliği 3,5 cm olan alan, sade rûmi ve hatâyî grubu motifler ile desen oluşturulmuştur. Rûmiler altın ile motifler ise beyaz ve turuncu ile renklendirilmiştir.

1 mm altın dandanlardan sonra, 0,5 mm boşluk sonra lacivert renk ile kuzu çekilmiştir. Tığ 3,2 cm uzunluğundadır.

Çizim 65. Cüz Gülü Deseni

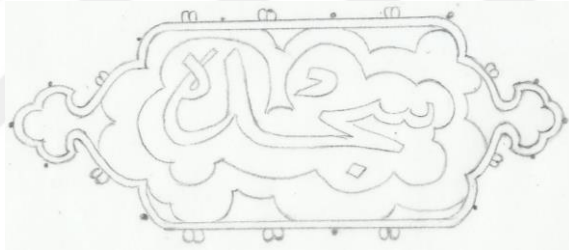
Secde Gülü;

Mushaflarda secde ayetleri hizasında, sayfa kenarına konan madalyonlara "secde gülleri" denir.

4,3 cm uzunluğunda 1,6 cm eninde olan secde gülünün yazısı siyah mürekkeple kâğıt zeminine yazılmış ve yazı çevresine beynessütur yapılmıştır. Zemin altın ile tezyin edilmiştir. 0,5 cm boşluk ardından lacivert ile kuzu çekilmiştir.

Resim 79. Secde Gülü Tezhibi

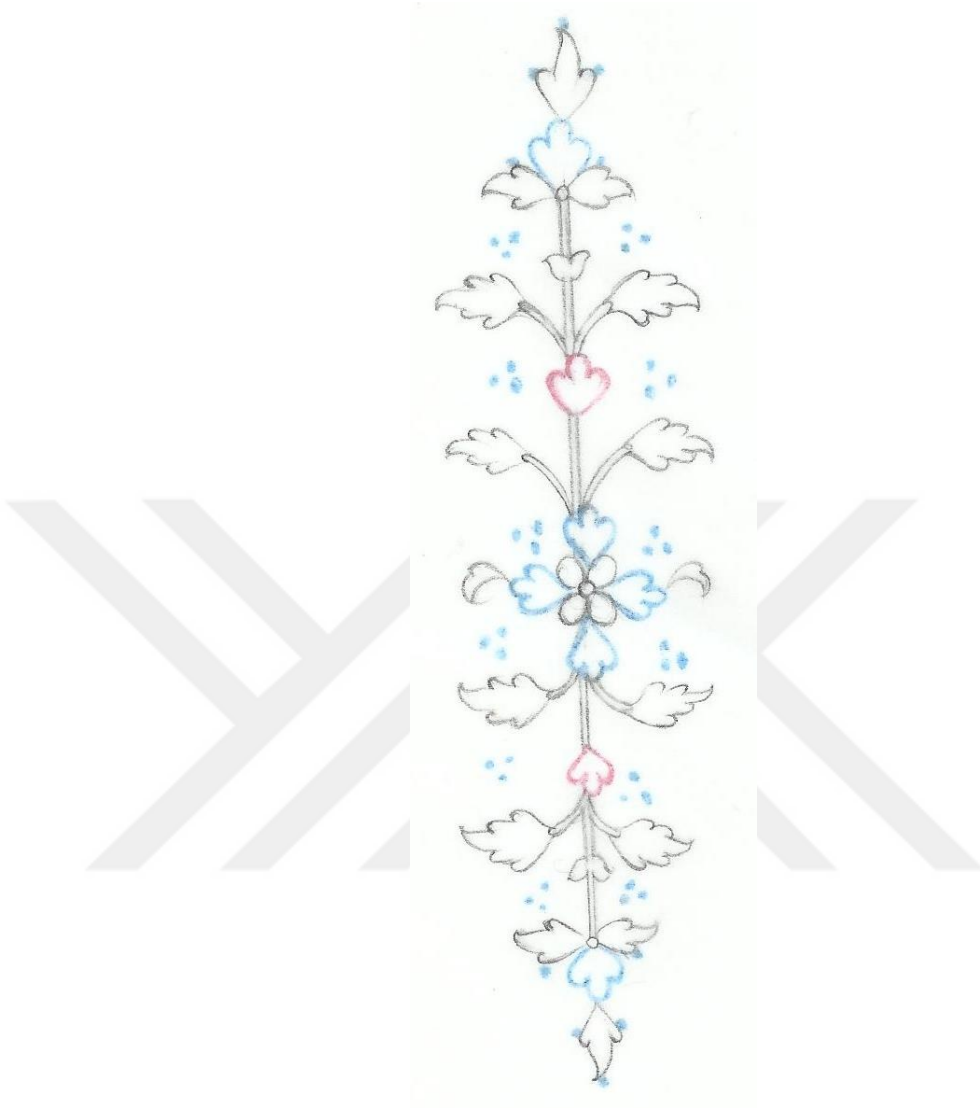

Çizim 66. Secde Gülü Deseni

4.2.7. Mushaf'ta Yer Alan Koltuk ve Durakların Analizleri

Resim 80. Koltuk Tezhibi

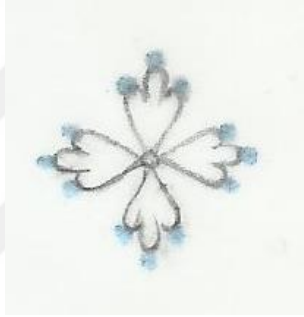
Çizim 67. Koltuk Deseni

Mushaf'ta büyük çoğunlukla kullanılan koltuk uygulaması, hatâyi grubu motifleriyle kurgulanmış R. 75 de bir örneği görülen tezyinattır. 5 cm uzunluğunda, yazı kâğıdı üzerine işlenen desen, ½ simetrik formda tezyin edilmiştir. Bazen bu desen uzamış ve kısalmıştır. Merkeze penç motifi aşağı ve yukarıya devam eden düz dallar üzerine motifler ve yapraklar yerleştirilmiştir. Dallar ve yapraklar altın ile motifler ise mavi ve turuncu ile renklendirilmiş, is mürekkebi ile tahrirleri çekilmiştir. Yaprakların aralarına lacivert renk ile üç noktalar konulmuştur (Bkz. Resim 80).

Ayrıca tek satır yazı alanlarının yanlarına penç şeklinde koltuklar yerleştirilmiştir.

Resim 81. Koltuk Tezhibi

Çizim 68. Koltuk Deseni

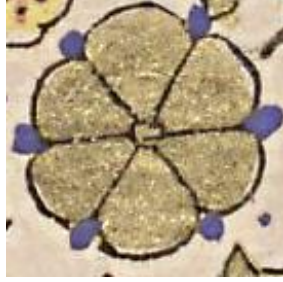

Resim 82. Koltuk Tezhibi

Çizim 69. Koltuk Deseni

Duraklar;

Resim 83. Durak Tezhibi

Çizim 70. Durak Deseni

Resim 84. Durak Tezhibi

Çizim 71. Durak Deseni

Resim 85. Durak Tezhibi

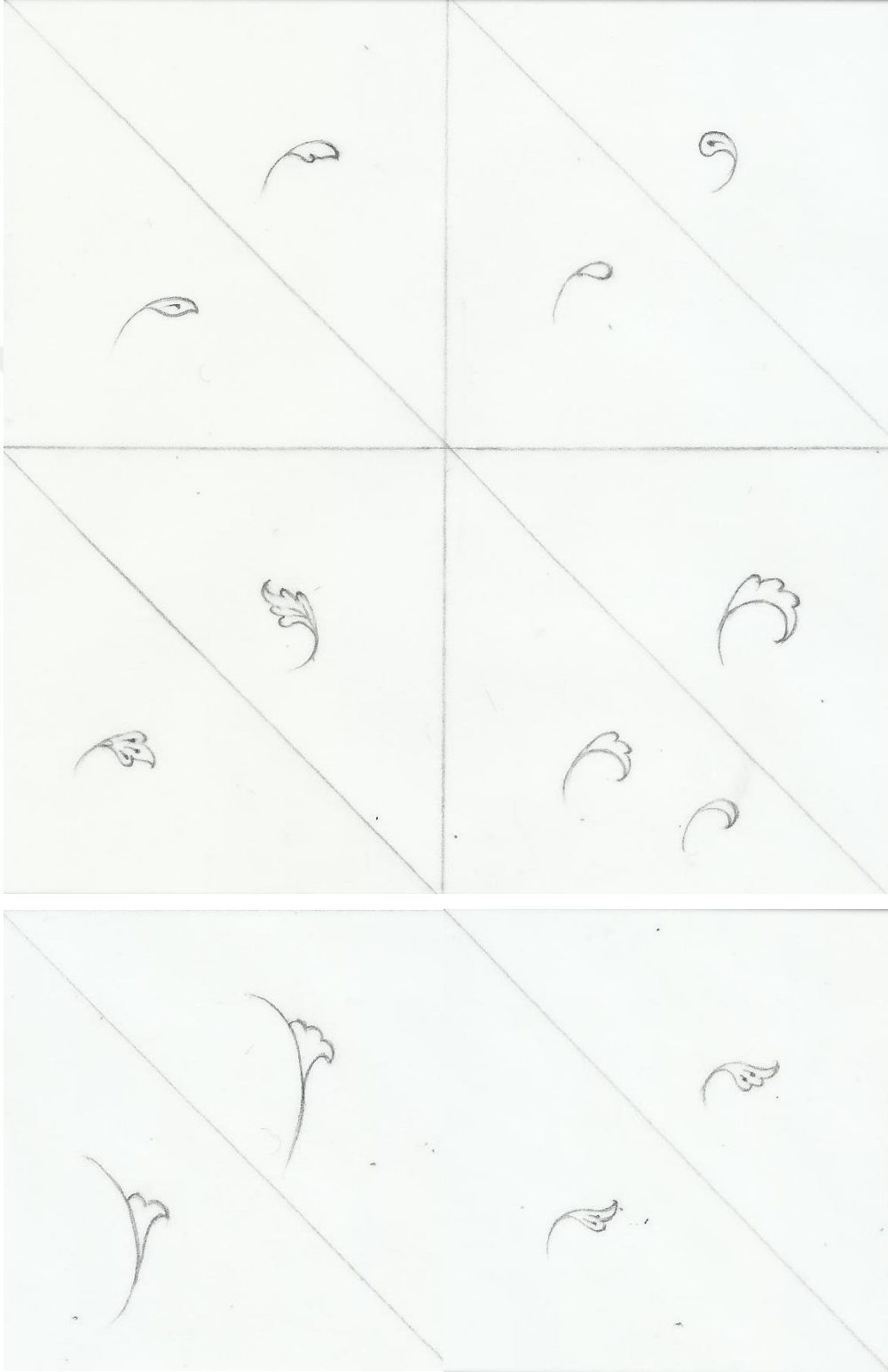

Çizim 72. Durak Deseni

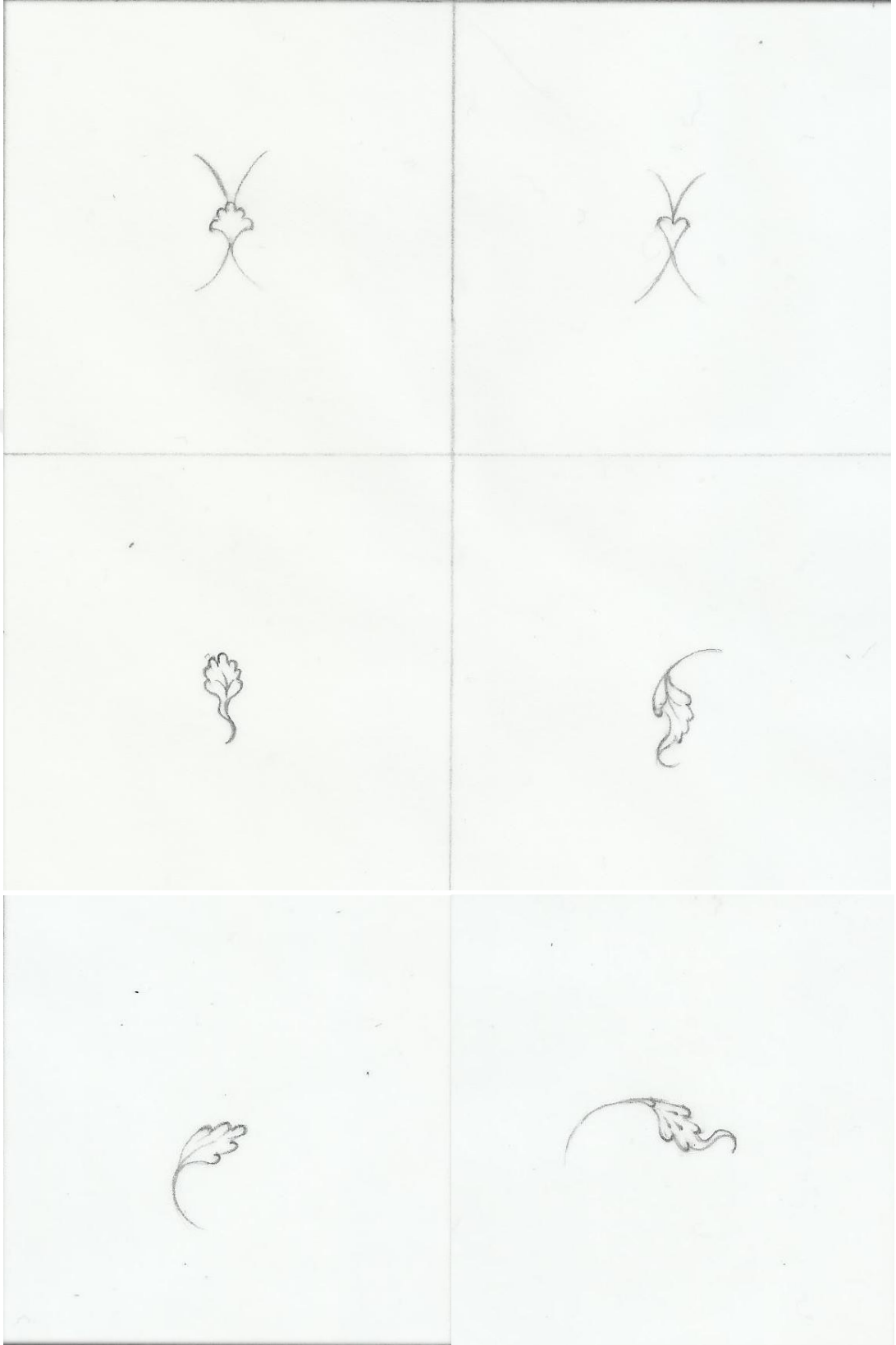
Mushaf'ta üç çeşit durak vardır. Altılı ve sekizli pençerler altın ile boyanıp, is mürekkebiyle tahrirleri çekilmiş, lacivert renkle noktalar konulmuştur (Bkz. R. 83, R.84).

Bir diğer durakta ise yuvarlak biçimde altın boyanmış ve spiral şekilde tahrir çekilip, siyah noktalar konulmuştur (Çizim 72).

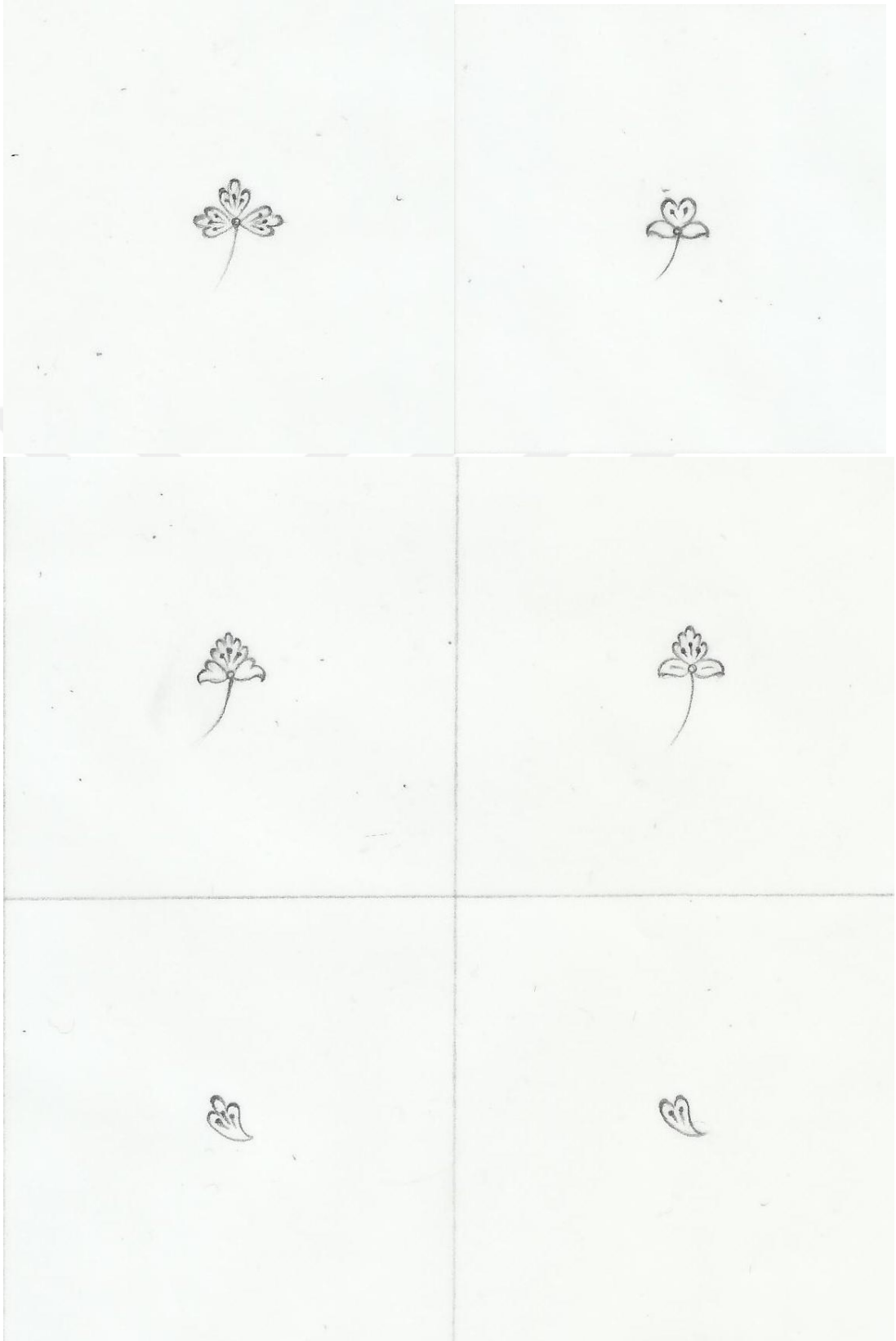
4.3 Motif Analizi

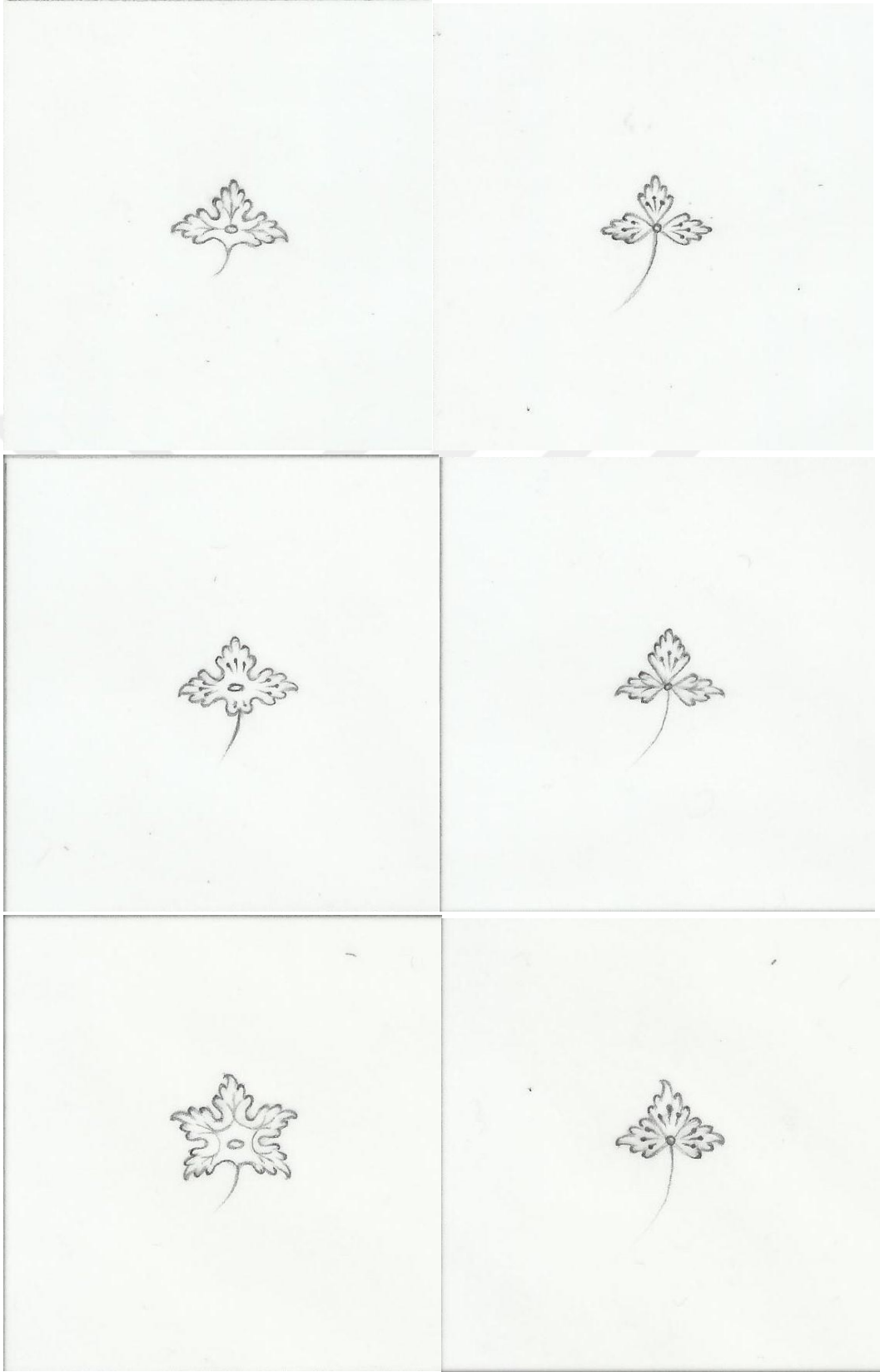
Çizim 73. Hatâyi gurubu / Yaprak motifi

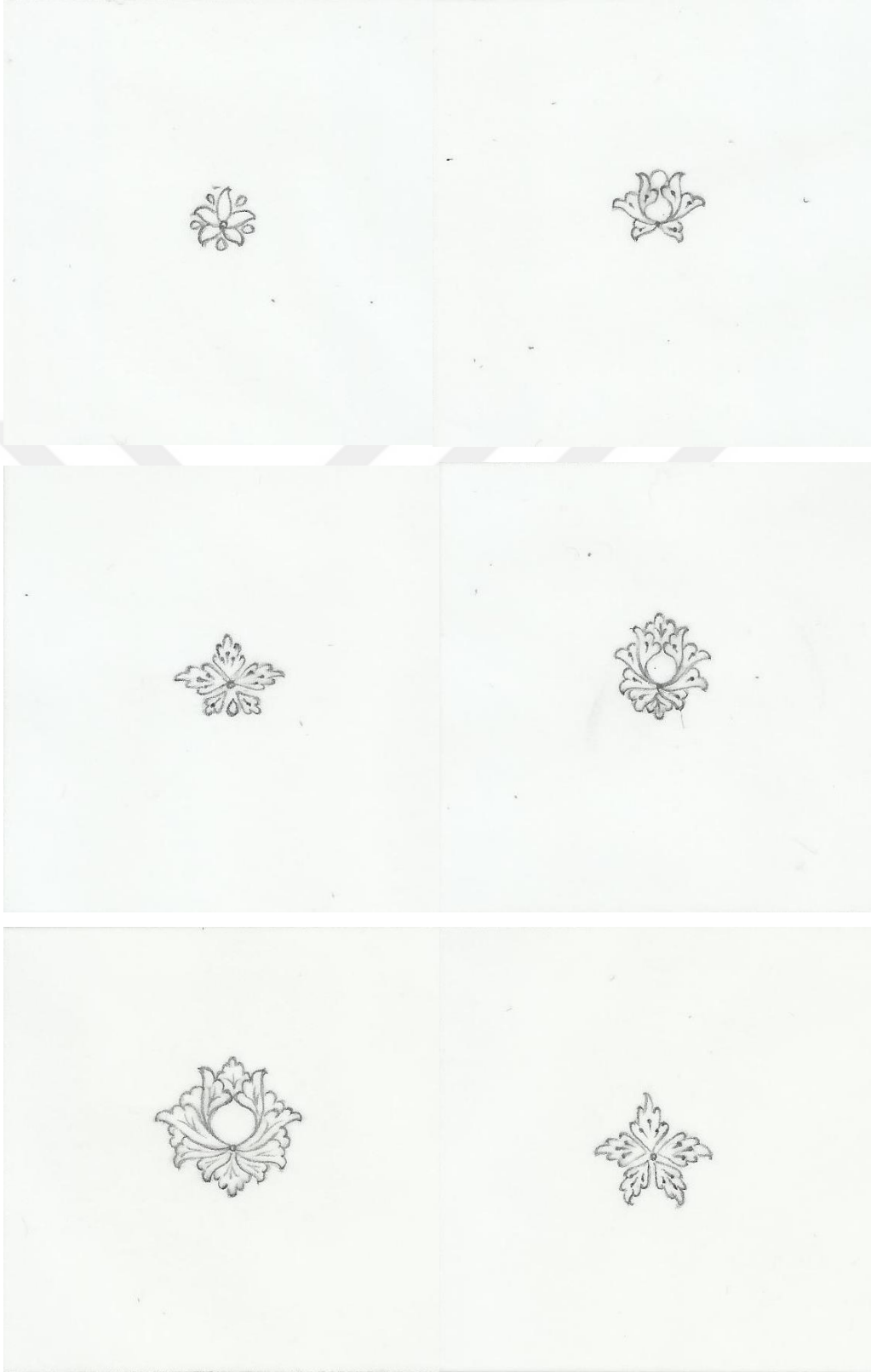
Çizim 74. Hatâyi Gurubu / Yaprak Motifi

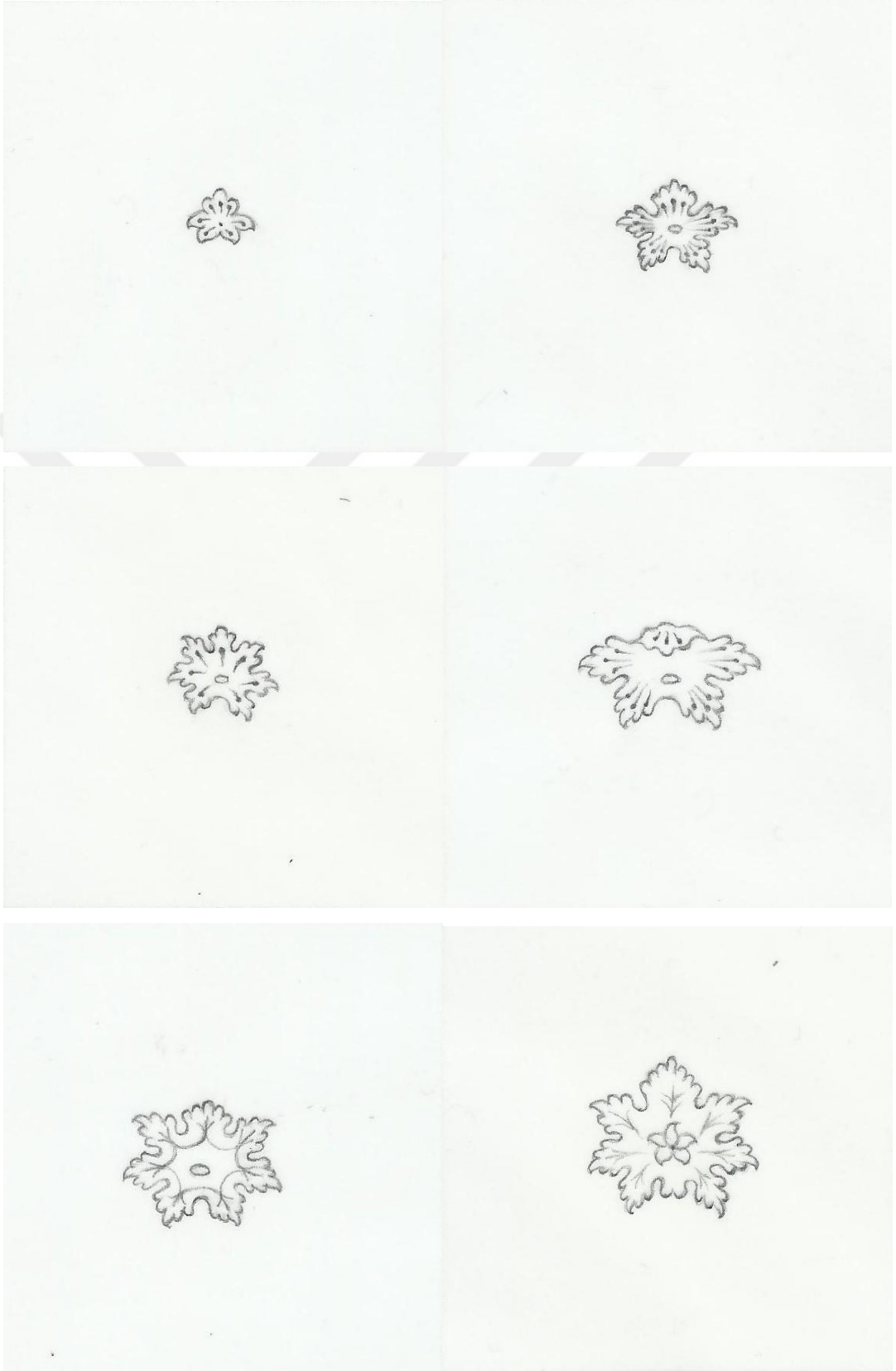
Çizim 75. Hatâyi Gurubu/ Goncagül Motifi

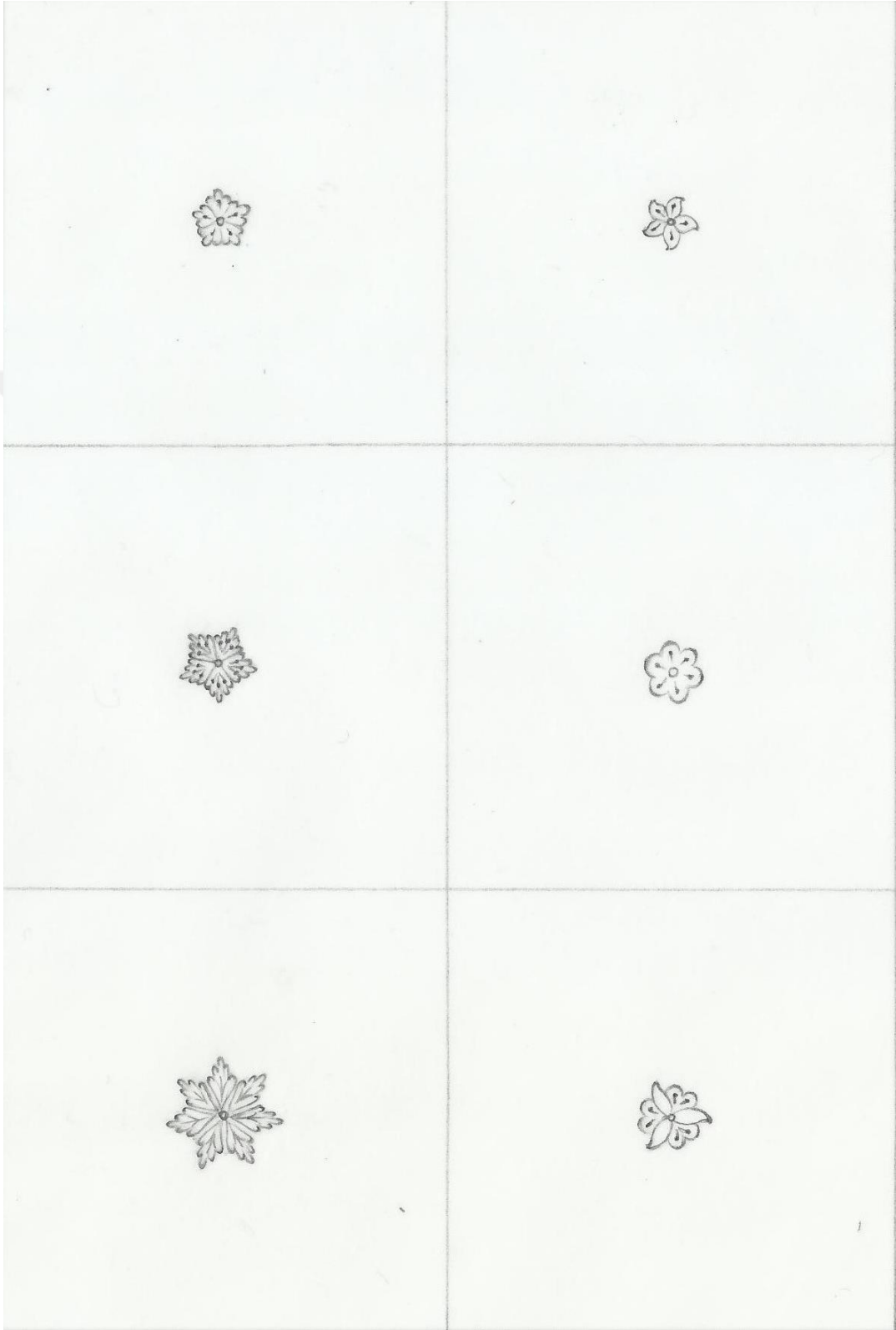
Çizim 76. Hatâyi Gurubu / Golcagül Motifi

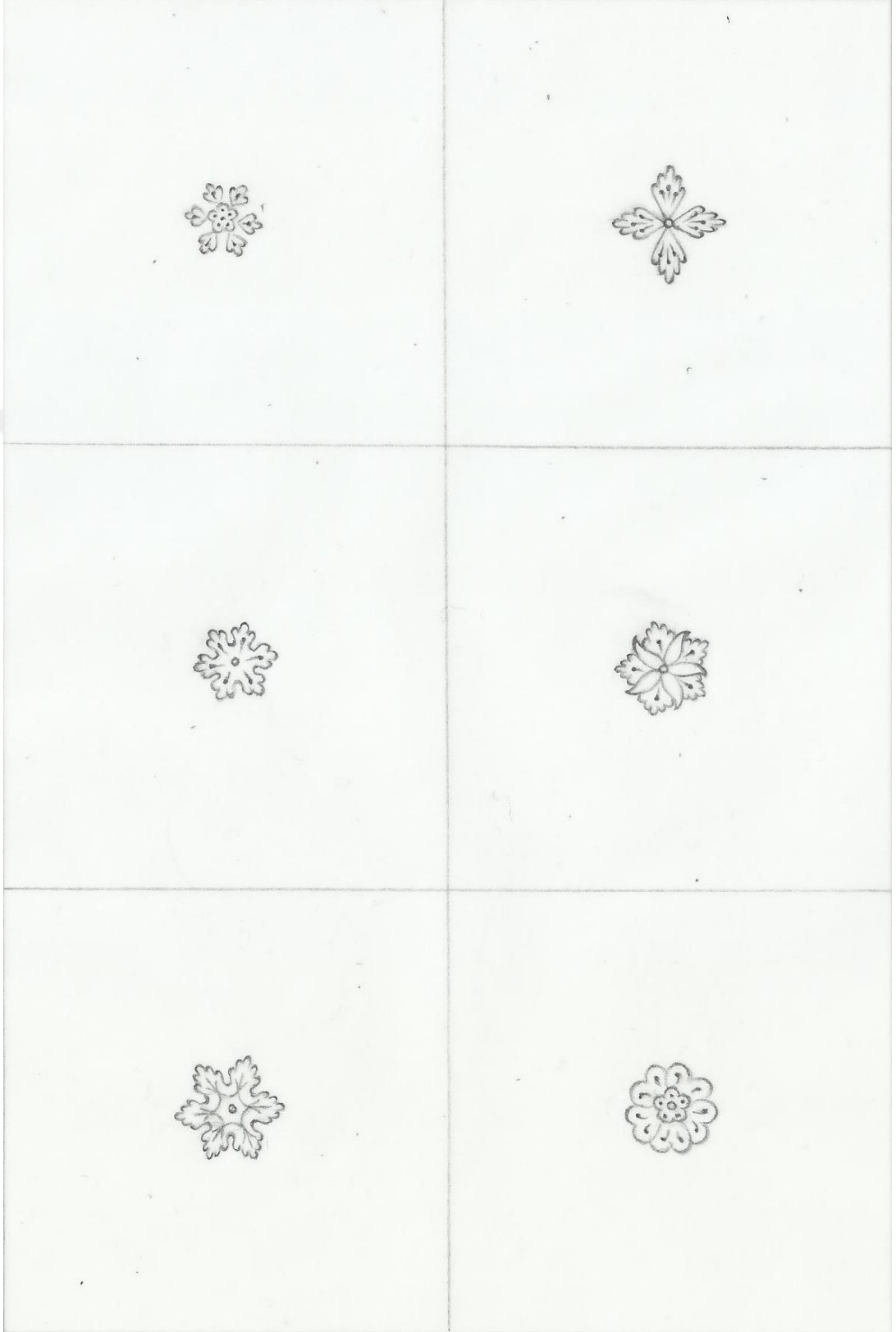
Çizim 77. Hatâyi gurubu / Hatâyi Motifi

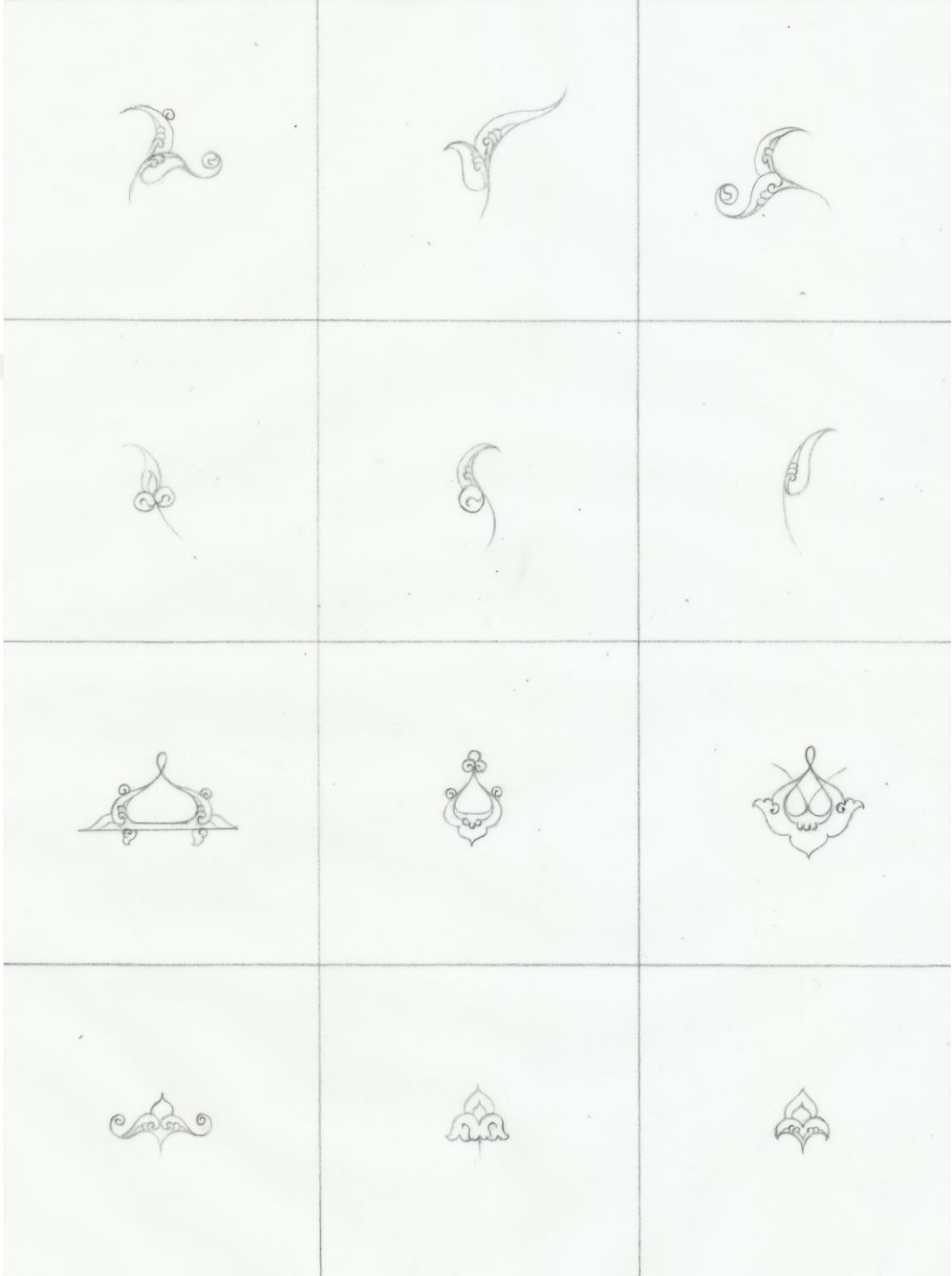
Çizim 78. Hatâyi Gurubu / Hatâyi Motifi

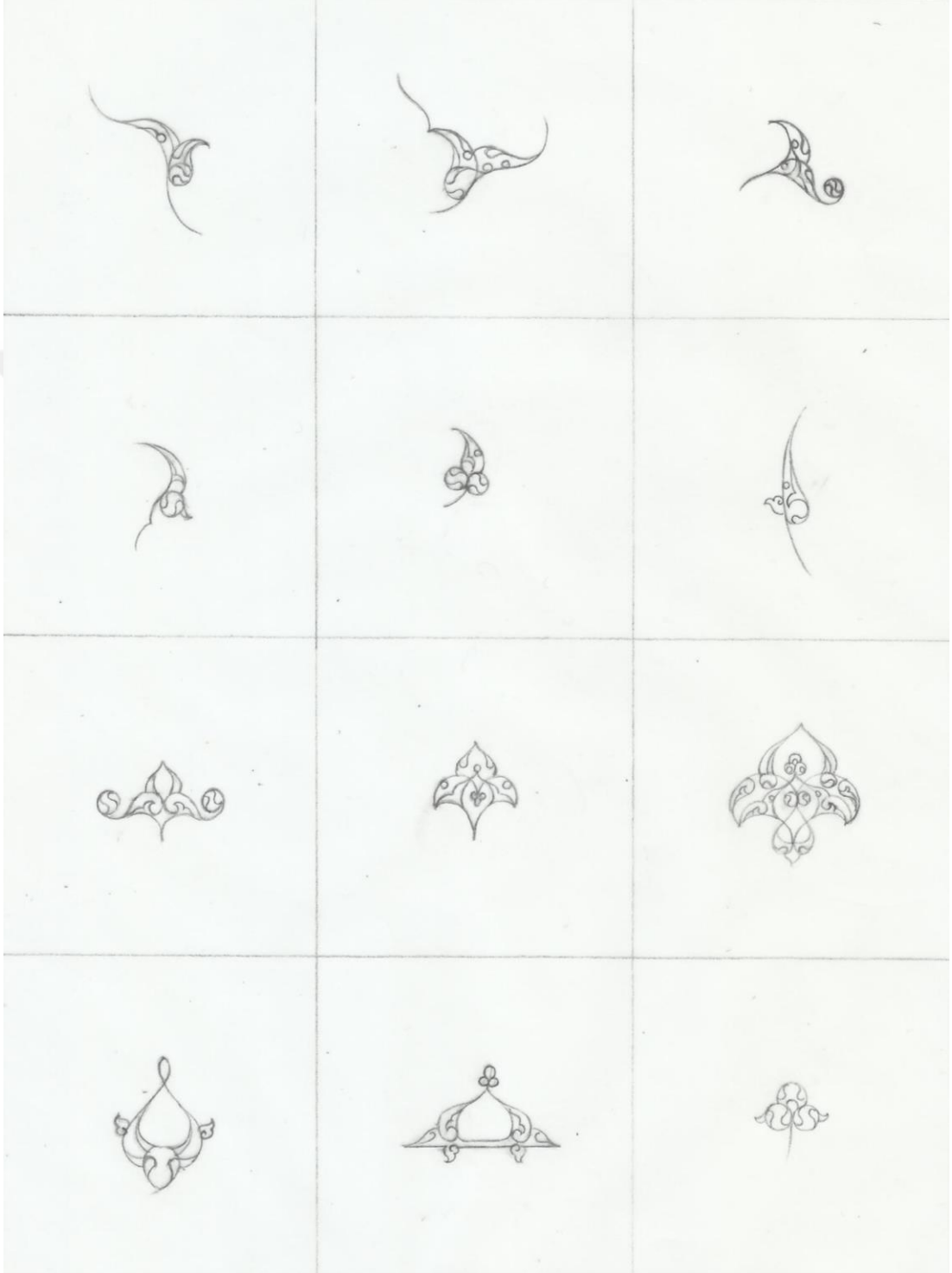
Çizim 79. Hatâyi Gurubu / Penç Motifi

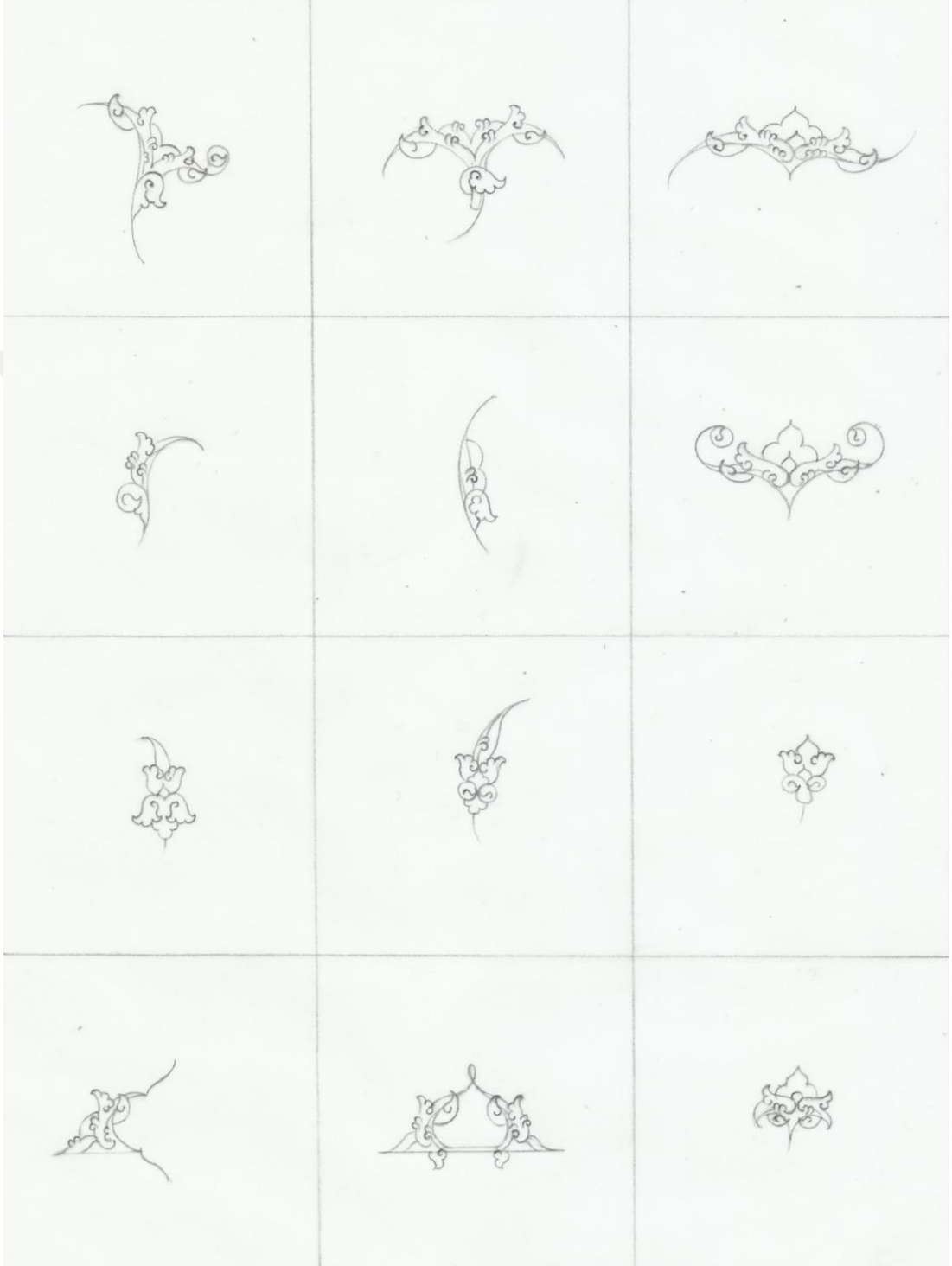
Çizim 80. Hatâyi Gurubu / Peuç Motifi

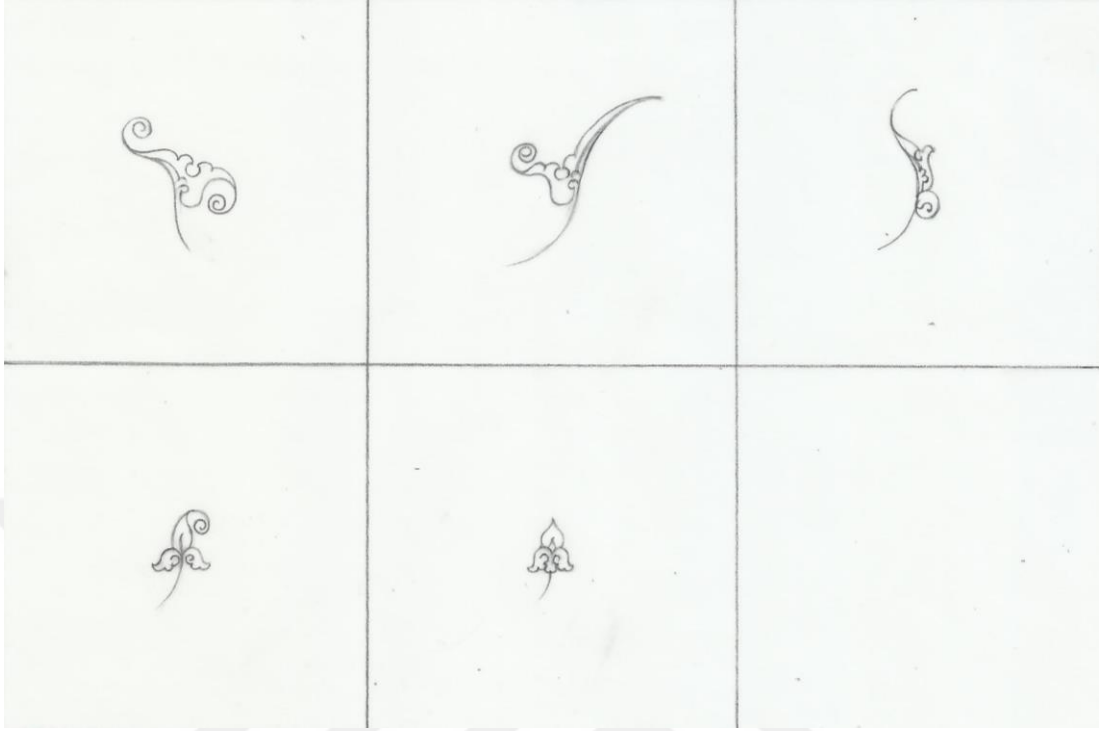
Çizim 81. Sade Rumi

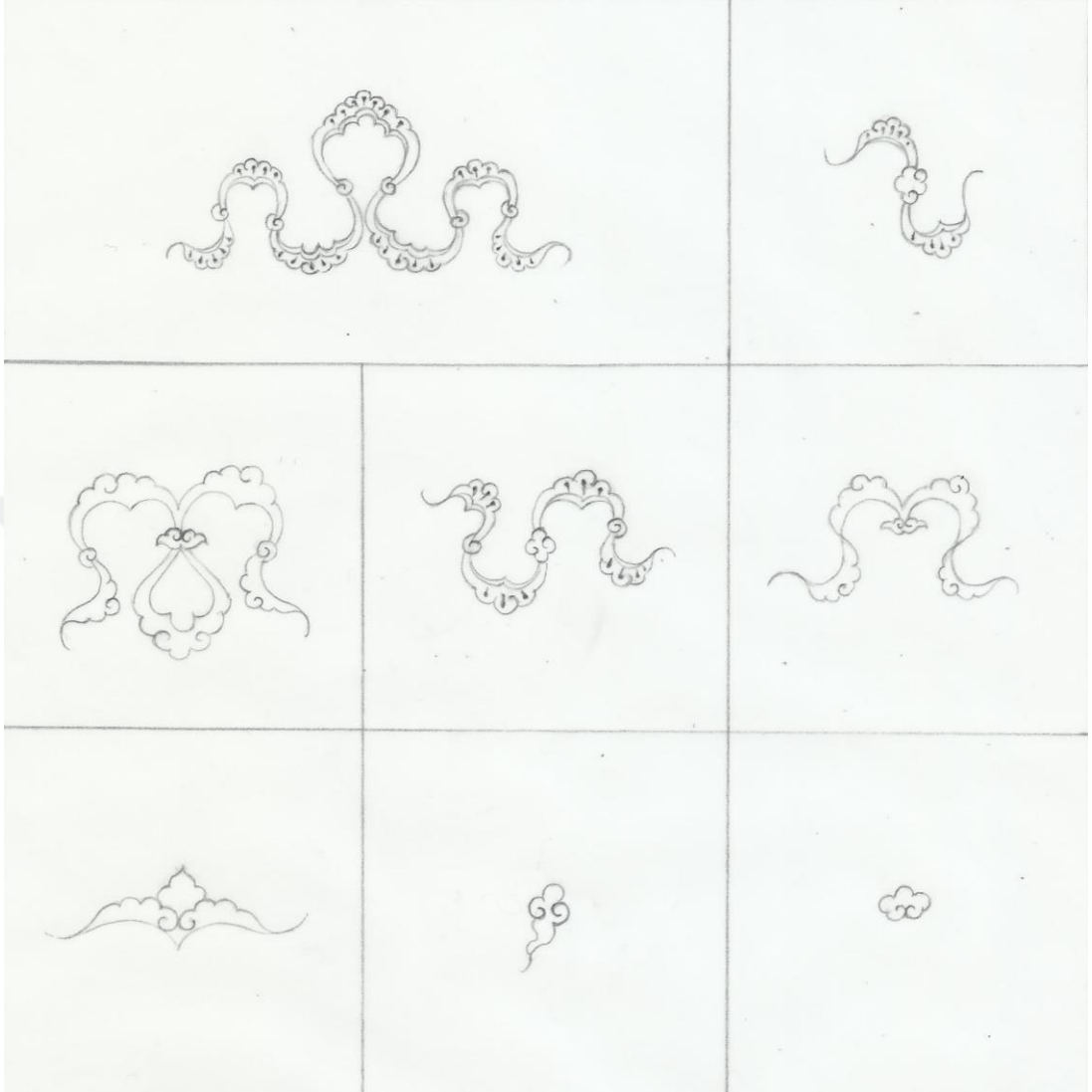
Çizim 82. Hurde Rumi

Çizim 83. Sarılma Rumi

Çizim 84. Dendanlı Rumi

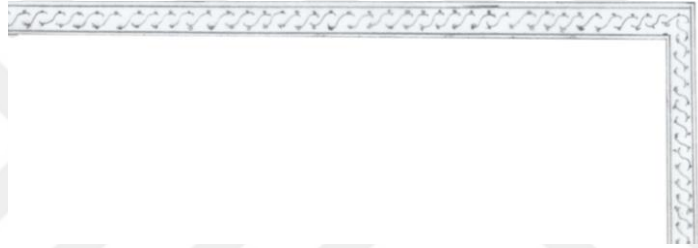

Çizim 85. Bulut Motifi

Mushaf'ta Yer Alan Ara Pervazlar

Şekil 86 Ara pervaz Tezhibi

Çizim 86. Ara pervaz Deseni

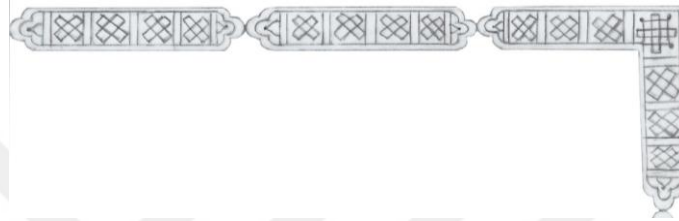
Şekil 87. Ara pervaz Tezhibi

Çizim 87. Ara pervaz Deseni

Şekil 88. Ara pervaz Tezhibi

Çizim 88. Ara pervaz Deseni

Şekil 89. Ara pervaz Tezhibi

Çizim 89. Ara pervaz Deseni

Şekil 90. Ara pervaz Tezhibi

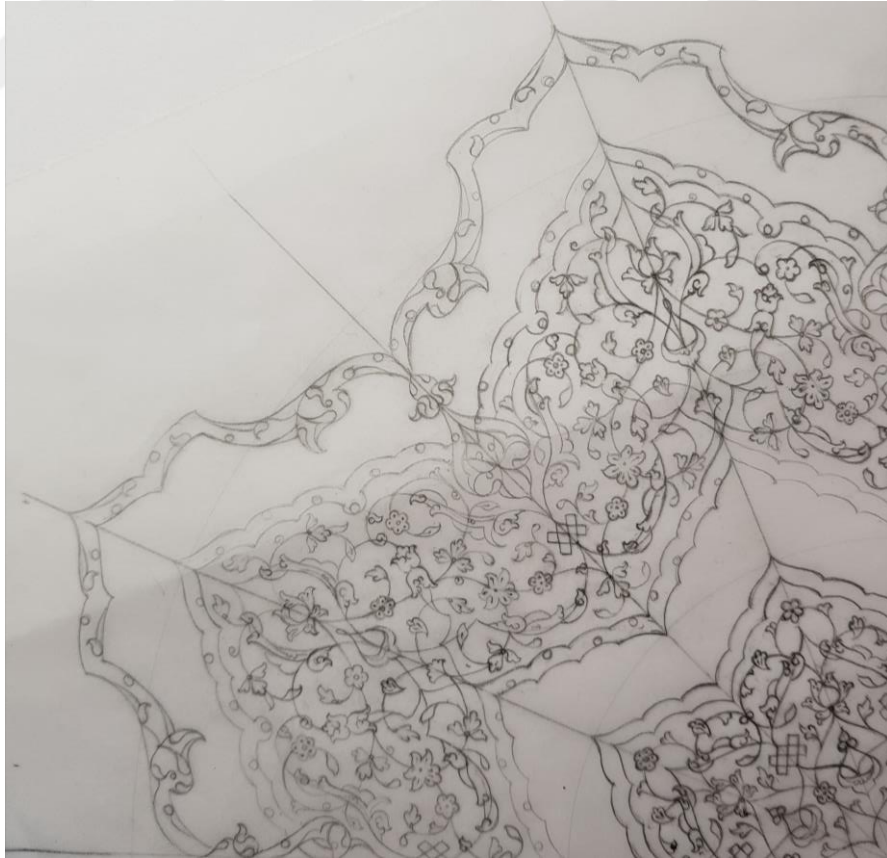
Çizim 90. Ara pervaz Deseni

5.GÜNÜMÜZ TEZHİP ANLAYIŞIYLA YAPILAN TASARIMLAR

5.1 Zahriye Tasarımı

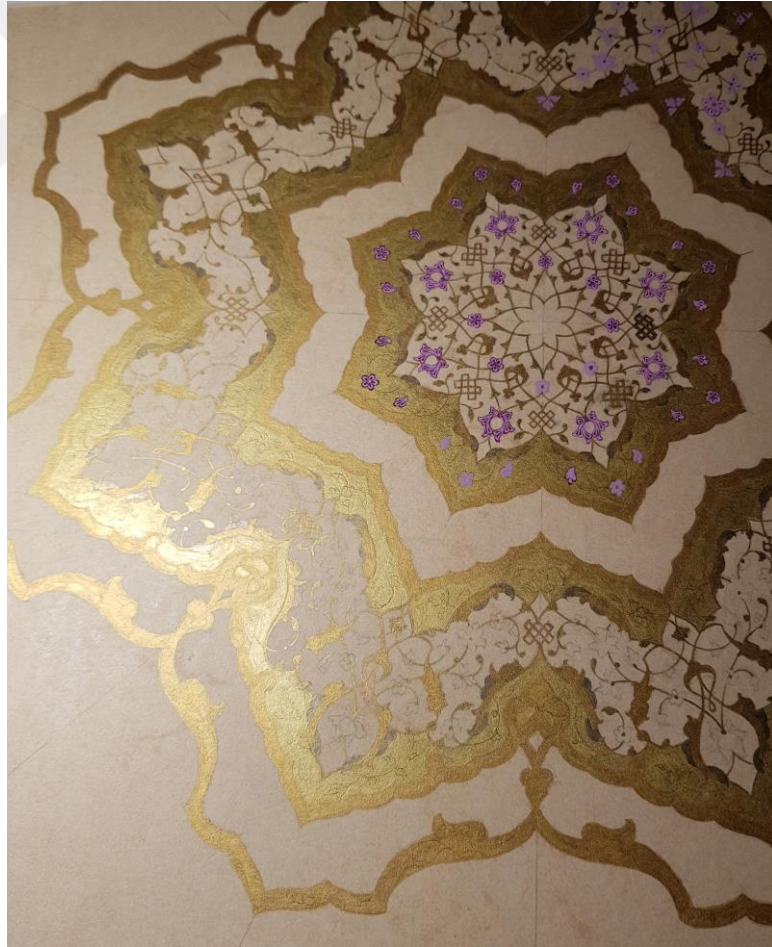
Zahriye tezhibi yazma eserlerde metnin başladığı ilk sayfadan önce yapılan tezyinatın adıdır. Günümüzde Müstakil levha şeklinde uygulanan bu tezyinat türü çeşitli formlarda yapılmaktadır.

Uygulamasını yaptığım tasarım sarılma rûmi, hurde rûmi ve hatâyî grubu motiflerden oluşmuştur. İncelenen Mushaf'ın sarılma rûmileri ve hatâyî motifleri örnek alınarak tasarım yapılmıştır.

Çizim 91. Zahriye Tasarımı

Tasarımın ortasındaki 12 x 12 cm yuvarlak form 1/16 simetrik formda olup, sekiz paftadan oluşmaktadır. Merkezde hatâyî grubuyla oluşturulmuş dallar ile renk ayırımı yapılmıştır. Zemin altınlanıp iğne perdah yapılmıştır. Ortabağlar ve sarılma rûmilerin gövdesinde sarı altın sarılmalarında ise moon gold kullanılmıştır. Ortabağların içinden çıkan rumi dalları saadet düğümü oluşturarak birleşmiş,ondan çıkan sarılma rûmile pafta tamamlanarak zemin lacivert renge boyanmıştır. Rûmi ile oluşturulan paftaların dış zemini altın ile doldurulup, üçlü iğne perdah yapılmıştır. İncelenen Mushaf'ta çeşitli renkler kullanılmasına karşın, uygulamada yalnızca pembe ve yeşil renk tercih edilmiştir. 4 mm kalınlığında altın dendanların içine lacivert renk ile hurde rûmi yapıp zemin iğne perdah yapılarak doldurulmuştur.

Resim 91. Zahriye Tasarımı

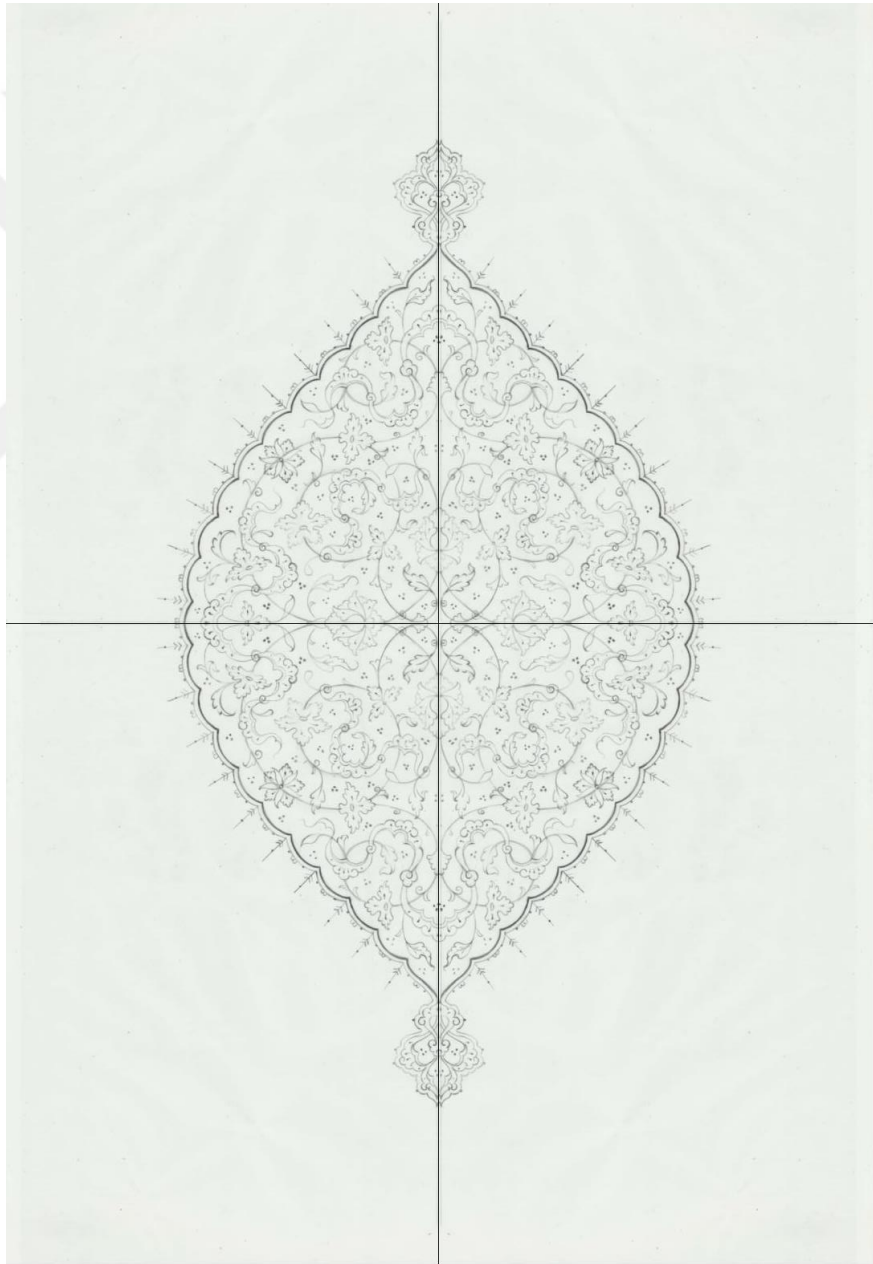
1,5 cm boşluk bırakılarak 6,5 cm kalınlığında desen tasarlanmıştır. Sarılma rûmi ve hatâyî grubuyla tasarlanmış desende, oluşturulan rûmi dallar ile zemin renk ayırımı yapılmıştır. Paftanın orta kısmı lacivert renk ile renklendirilmiş, iç ve dış kenarları altın ile doldurulmuştur. Döneme has karakteristik sarılma rûmiler ile kapalı formlar oluşturulmuştur. Paftanın alt ve üst kısımlarına 4 mm kalınlığında, zemini altın olan dendanların üzerine lacivert renk ile hurde rûmi uygulaması yapılmış ve zeminleri iğne perdah ile doldurulmuştur. Hurde rûmili orta bağların tepelik kısmından desen devam ettirilerek desene 1,5 cm boşluk bırakılmış ve hurde rûmiler birbirine bağlanmıştır.

Resim 92. Zahriye Tasarımı

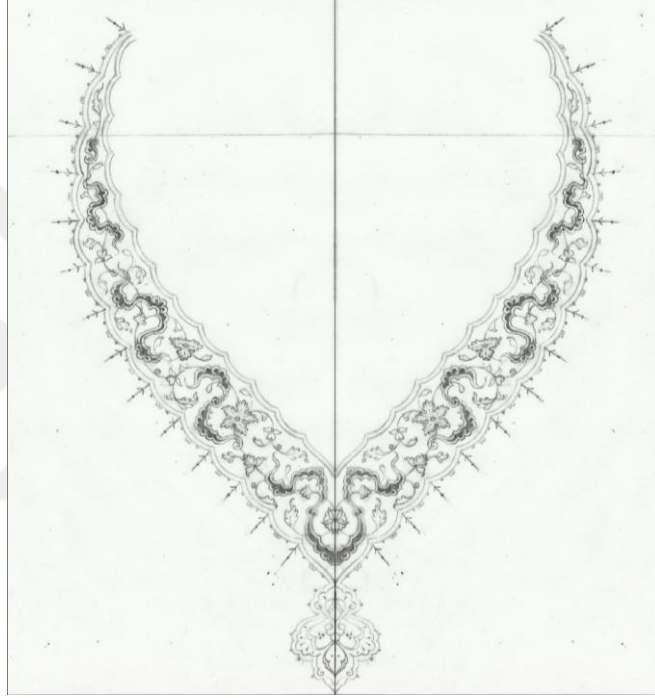
5.2 Şemse Tasarımı

Şemse Arapçada güneş anlamındadır. Yazma eserlerde zahriye sayfalarında ya da incelediğimiz Mushaf'ta olduğu gibi ketebe sayfalarında uygulamaları vardır.

Çizim 92. Şemse Tasarımı

$\frac{1}{4}$ oranında hazırlanan desen, tez konusu olan Mushaf'ta sık kullanılmış Baba Nakkaş tarzı motifler ve bulut ile tasarlanmıştır. Şemse formunun alt kısmına hilal şeklinde tezyini alan yerleştirilmiş ve bu alanda şemse kullanılarak kullanılan motiflere benzemekle birlikte daha küçük motifler tasarlanmıştır (Çizim 93).

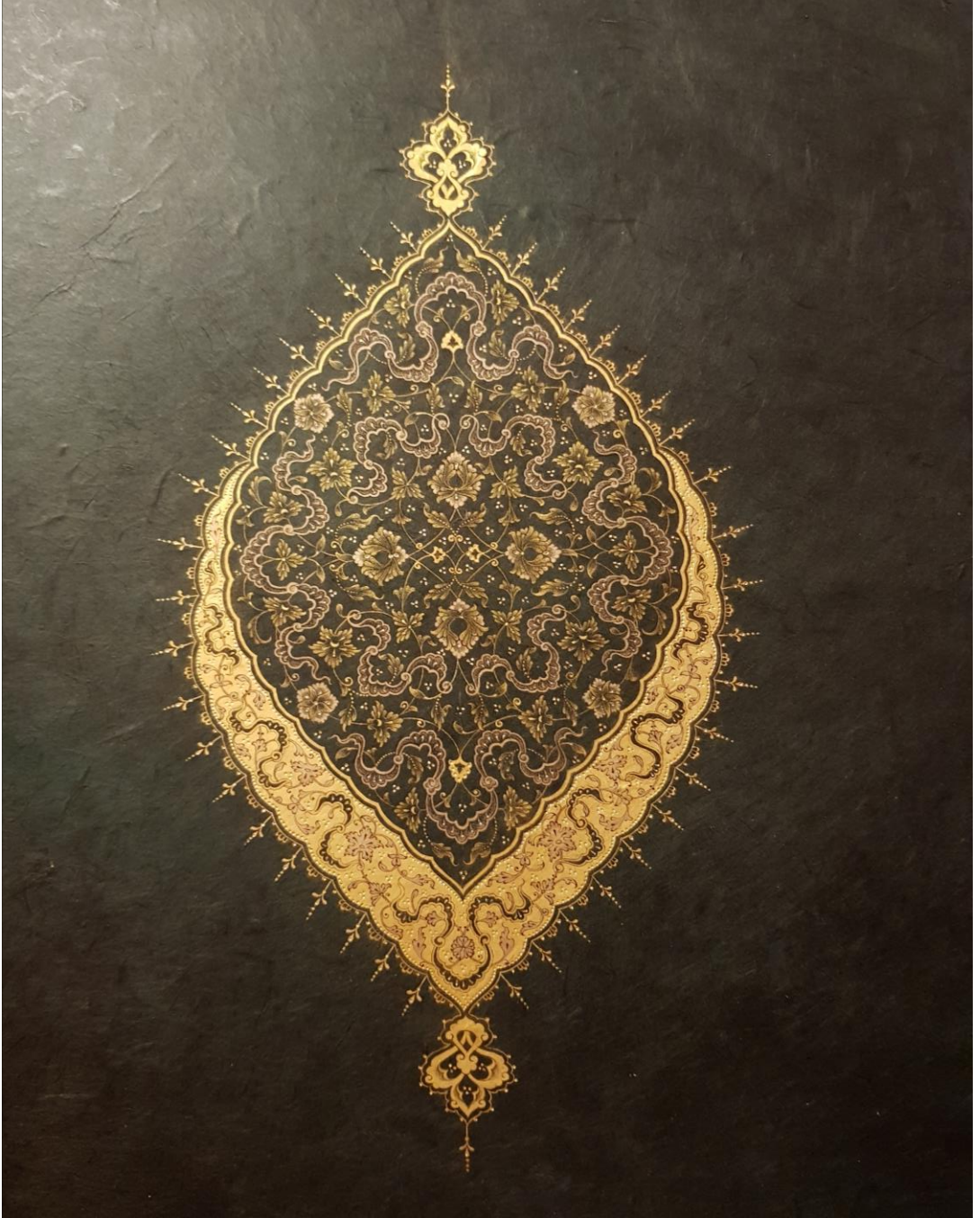
Çizim 93. Şemse Tasarımı Hilal Deseni

Şemse'nin uygulaması, nefsi yeşil kâğıt üzerine, altın tarama ve noktalama tekniğiyle yapılmıştır. Motifler sarı altın ve moon gold tarama tekniğiyle işlenmiştir. Bulutlarda ise moon gold ile noktalama tekniği kullanılmıştır. Zemin boşluklarına altın ile üç noktalar konulmuştur.

Hilal kısmında bulutlar zemin renginde bırakılıp, motif zeminleri sarı altın ile doldurulmuştur. Motifler moon gold ile renklendirilmiştir.

Resim 93. Şemse Tasarımı Detay

Resim 94 Şemse Tasarımı

DEĞERLENDİRME, SONUÇ

Başlangıcından günümüze kadar gelen tezhip sanatı, çağlar boyunca gelişimini sürdürerek, tarihte farklı coğrafyalarda hüküm süren devletlerin güç ve zenginlikleri oranında gelişme göstermiştir. Bu sanat, yüzyıllar boyu toplumların zevk ve kültürüne ışık tutarak ruhları aydınlatmıştır.

Dünya üzerinde en çok yazılıp süslenen eser olması bakımından Kur'an-ı Kerimler, insanlığa iki dünya saadetini kazandırdığı gibi aynı zamanda, kitap sanatlarının gelişmesinde önemli katkısı olmuştur.

Yavuz Sultan Selim Han, kısa süren saltanatı döneminde büyük fetihler gerçekleştirerek, Osmanlı tarihine adını altın harflerle yazdıran büyük bir hükümdardır. Bu seferler esnasında fethettiği coğrafyalarda bulunan sanatkâr, zanaatkâr, tacir, mimar, mühendis gibi pek çok işinin erbabı kişiyi Osmanlı payitahtına getirerek her alanda bir sıçrama yaşanmasına vesile olmuştur.

Mushaf'ta bulunun müzeyyen sayfalarındaki zarafet, hüner ve ince işçilik tezhipli alanlara ilgiyi bir kat daha arttırmaktadır. Tezyinatta rûmiler, stilize edilmiş bulutlar, süslü bordürler, Baba Nakkaş tarzı çiçekler yapraklar gibi farklı çeşitlilikte form ve motif mevcuttur. Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid dönem tezhiplerinin izlerini taşıyan Kur'an-ı Kerim, Kanuni devri sanatkârlarına ilham vermiş ve klasik üslubun habercisi olmuştur

TIEM 224 envanter nolu Mushaf, Yavuz Sultan Selim dönemine ait nadir eserlerden bir olması ve dönemin özelliklerini günümüze aktarması bakımından son derece kıymetli bir örnektir. Bu Kur'an-ı Kerim, araştırmacı ve sanatkârlara ilham ve

başvuru kaynağı olacak bir başyapıt hükmündedir. Hedefimiz tezhip sanatımızın geçmişini bilip klasik eserlerden yararlanarak, geleneğe sadık kalıp, klasik sanatkârların eserlerindeki yorum ve hünerlerini, gelecek nesillere yeni ufuklar açarak, farklı bir bakış açısı oluşturmaktır.

KAYNAKLAR

AKBAŞ, M- ÖZTEKİN, V. vd. *Tezhip Sanatında Tığ*. Ankara: Milli Kütüphane Yayınları, 1991.

ALPARSLAN, Ali. *İslam Yazıları, Hat ve Tezhip Sanatı*. İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2009.

ALPARSLAN, Ali. *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*. İstanbul: Yapı Krdi Kültür ve sanat Yayıncılık, 1999.

ASLANAPA, Oktay. *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1993.

AŞICI, Seher. *Kitap Dostu Bir Sultan: Fatih, Hat ve Tezhip Sanatı*. Ankara: T.C Kültür Bakanlığı, 2009.

ATASOY, Nurhan. *Muhibbi Divanı*. İstanbul: Mas Matbaa, 2016.

ATIL, Esin. *Turkish Art*. Washington D.C.: Smithsonian Pres, 1980.

BİROL, A. İnci. *Tezhip, TDV İslam Ansiklopedisi c.41*. İstanbul: Diyanet Yayınları, 2012.

BİROL, A. İnci. *Türk Tezyini Sanatında Desen Tasarımı Çizim tekniği ve Çeşitleri*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2008.

ÇAĞMAN, Filiz. *Baba Nakkaş, TDV İslam Ansiklopedisi, c.4*. İstanbul: Diyanet Yayınları, 1991.

DEMİRİZ, Yıldız. *Osmanlı Kitap Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler*. İstanbul: Acar Matbaacılık, 1986.

DERMAN, Çiçek. «Tarihimizde Mushafların Bezenmesi c.46, S.4.» *Diyanet İlmî Dergi*.

DERMAN, Çiçek. *Türk Tezyinatındaki İstilah ve Tabir Kargaşası, M. Uğur Derman 65. yaş Armağanı, Ed. Irvın Cemil Schick*. İstanbul: Sabancı üniversitesi Yayınları, 2000.

- DERMAN, Uğur. *İslam Kültür Mirasında Hat sanatı*. İstanbul: IRCICA, 1992.
- DERMAN, Uğur. *Doksandokuz İstanbul Mushafı*. İstanbul: Mas matbaacılık, 2010.
- DERMAN, Uğur. *Harflerin Aşkı*. İstanbul: Korpuz Kültür Sanat yayıncılık, 2014.
- DOĞANAY, Aziz. *Tezyinat, TDV İslam Ansiklopedisi c.41*. İstanbul: Diyanet Yayınları, 2012.
- DURAN, Gülnur. *Serlevha, TDV İslam Ansiklopedisi c.36*. İstanbul: Diyanet Yayınları, 2009.
- EMECAN, Feridun. *Selim I, TDV İslam Ansiklopedisi c.36*. İstanbul: Diyanet Yayınları, 2009.
- ERSOY, Ayla. *Türk Tezhip Sanatı*. İstanbul: Hilal Matbaacılık, 1988.
- EYİCE, Semavi. *İki İslam Minyatüründe Ayasofya önündeki Atlı İmparator Heykeli , M. Uğur Derman 65. Yaş Armağanı* . İstanbul, 2000.
- FERHAD, M.- RETTİG, S. *Kur'an Sanatı*. Simithsonian Institution-The Freer Gall, 2017.
- İNALCIK, Halil. *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- KARAMAN, H-ÖZEK, A. vd. *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- KAZAN, Hial. *XVI. Asırda Sarayın Sanatı Himayesi*. İstanbul: İsar Vakfı Yayınları, 2010.
- KILIÇ, Hüsna. *Osmanlı Minyatürlerinde Padişahlara Dair, Sultanların Sanata Yansıyan İzleri*. İstanbul: Kültür A.Ş. Yayınları, 2016.
- KÜPELİ, Gülnihal. *Tezhip Sanatında Yenilik Arayışları II. Bayezid Dönemi*. Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, 2009.
- M, Rogers J. *The Arts Of Islam*. London: Thames&Hudson, 2010.

- MAŞALI, Mehmed Emin. *TDV Ansiklopedisi*. Diyanet Yayınları,2006.
- MESARA, G.- KAZANCIGİL, A. *Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver Türk Süsleme Sanatçıları Müzehhibler 1*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2007.
- MÜLAYİM, Selçuk. *İslam Sanatı*. Ankara: İsam Yayınları, 2010.
- ODABAŞ, H.- POLAT, C. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yazma Eser ve Ferman Süsleme Sanatı*. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği, 2015.
- ÖZEN, Mine Esiner. *Tezhip Sanatından Örnekler*. İstanbul, 2007.
- ÖZKAFA, Fatih. *Derin Tarih Özel Sayı* Turkuvaz Yayıncılık. S.13, s.13, 2018
- RADO, Şevket. *Türk Hattatları*. İstanbul: Tifdruk Matbaacılık.
- RETTIG, Simon. *Kur'an Sanatı, Türk İslam Eserleri Müzesi Hazinesi* . Simitthsonian Institution- The Freee Gall, 2017.
- SANCAKTUTAN, Necati. *Bir Safevi Mushafının Tezyini Yönden Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul, 2010.
- SERİN, Muhittin. *Hattat Şeyh Hamdullah Hayatı, Talebeleri Eserleri*. istanbul: Kubbealtı Yayınları, 1992.
- SERİN, Muhiddin. *Mushaf, TDV İslam Ansiklopedisi, c.31*. İstanbul: Diyanet Yayınları, 2006.
- ŞAHİN Seraceddin. *Türk ve İslam Eserleri Müzesi*. Kaynak Yayınları, 2009.
- TANINDI, Zeren. *1400. Yılında Kur'an-ı Kerim*. Antik Kültür A.Ş. Kültür Yayınları, 2010.
- TANINDI, Zeren. *Başlangıcından Osmanlıya Tezhip Sanatı, Hat ve Tezhip Sanatı*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2009.
- TANINDI, Zeren. *Ku'ani El Yazmalarında Tezhip sanatı ve tezyini Desenler, Kur'an Sanatı*. Simithsonian Institution, 2017.

- TAŞKALE, Faruk. *Geçmişten Günümüze Tezhip Sanatına Bir Yoculuk, Tezhip Buluşması*. İstanbul: Lale Organizasyon, tarih yok.
- TAŞKALE, Faruk. *Kur'an-ı Kerimde Açan Çiçekler, M. Uğur Derman 65. Yaş Armağanı*, ed. Irvin Cemil Schick. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2000.
- TAŞKALE, Faruk. *Tezhip Sanatının Kullanım Alanları, Sanatta Yeterlilik Tezi*. İstanbul, 1984.
- TAŞKALE, Faruk. *Tuğra Tezhipleri, Sultanların Sanata Yansıyan İzleri*. İstanbul: Kültür A.Ş. Yayınları, 2016.
- TAŞKALE, Faruk. *Türk Süsleme Sanatı Tezhip, Antik dekor Dergisi, S.4*. İstanbul, 1989.
- TAŞKALE, F.- GÜNDÜZ, H. *Hilye-i Şerife HZ. Muhammmadin Özellikleri*. İstanbul: Antik A.Ş Kültür Yayınları, 2011.
- ULUÇ, Lale. «On Altıncı Yüzyılda Osmanlı- Safevi Kültürel İlişkileri Çerçevesinde Nakkaşhanenin Önemi.» *Doğu Batı Düşünce Dergisi S.54* (2010).
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Osmalı Tarihi c.II*. Ankara: TTK Basımevi, 1988.
- ÜÇER, Münevver, *Kömürde Açan Çiçekler, Tezhip Sanatı*. Ankara: Sistem Ofset Baskı Yayıncılık, 2018.
- ÜÇER, Münevver. *Mesair-i Münevveran*. İstanbul: Kültür A.Ş , 2007.
- ÜÇER, Münevver. *Padişhların Hamiliği ile Gelişen Tezhip Sanatı, Sultanların Sanata Yansıyan İzleri*. İstanbul: Kültür A.Ş. Yayınları, 2016.
- ÜÇER, Münevver. *Türk Sanatının Yapı Taşları II, Tezhip*. İstanbul: Bilcan Reklam, 2017.
- ÜÇER, M.-ÜÇER K. *İstanbul'un 100 Motifi*. İstanbul: Kültür A.Ş., 2018.

ÜÇER, Münevver. *XVI-XVIII Yüzyıllarda Türk Tezhip Sanatında Ekol Olmuş Sanatçıların Karşılaştırılması, Sanatta Yeterlilik Tezi*. İstanbul, 1994.

YÜCEL, Y.- SEVİM A., *Osmanlı KLasik Dönemin Üç Hükümdarı*. Ankara, TTK Basımevi, 1991.

DİZİN

A

Ali el-fakih Behemmi, 36, 108

Aşere gülü, 32

B

Baba Nakkaş, 19, 20, 21, 22, 36, 37,

49, 55, 60, 69, 79, 81, 85, 88, 91,

93, 97, 101, 112, 139

Bedüzzaman Mirza, 13

Bayezid, 4, 22

Bubcuk, 33

C

Cüz, 28, 31, 37, 116, 117

Cüz gülü, 32

F

Fatih Sultan Mehmed, 3, 4, 5, 12, 19,

21, 22

Ferağ kaydı, 34

G

Goncagül, 23, 114

H

Halilullah ibn Mahmut Şah, 35, 36

Hamse gülü, 32, 113

Hâşiye, 33

Hatâyî, 1, 16, 22, 23, 42, 43, 46, 47,

49, 50, 51, 54, 58, 60, 63, 64, 65, 66,

67, 68, 70, 72, 74, 76, 77, 78, 82, 84,

86, 87, 89, 91, 98, 100, 101, 107, 108,

109, 115, 116, 117, 118, 134, 135

Hâtîme, 34

Hizb, 28

Hizip gülü, 32

İ

İslimi-i mari, 25

K

Kattaa, 11

Ketebe sayfası, 34, 104, 108, 112

Köşebent, 46

Kuzu, 33, 48, 52, 103, 108, 109, 115,

117

M

Mücevher durak, 33

Müşebbek şemse, 28

N

Naif üslup, 90

nakkaşhanesi, 19

Nısîf gülü, 32

O

Ortabağ, 24, 25, 43, 52, 55, 82, 84, 88,

113

P

Pençhane durak, 33

Reyhani, 35, 36, 45

R

Rumi, 24, 50, 60, 65, 85, 107, 109,
129, 130, 131, 132, 135

S

Salbek, 51, 108

Sarılma rumi, 47, 72, 82, 88, 94, 112,
134

Secâvend, 27

Secde, 28, 31, 32, 37, 71, 117

Selimname, 9

Serlevha, II, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 36,
37, 40, 41, 97

Sülüs, 35, 36, 41, 42, 49

Ş

Şah İsmail, 4, 5, 11, 12, 13, 22

Şemse, 19, 28, 34, 36, 37, 104, 112,
115

Şeşhane durak, 33

Şeyh Hamdullah, 15, 21, 141

Şikaf, 34

T

Tarrah, 11

Tevki Hattı, 37

Tığ, 26, 117

Timur, 3, 13, 18, 35

Ü

Üstübeç, 28, 60, 81, 83, 115

V

Vakfe, 33

Y

Yavuz Sultan Selim, II, III, IV, XV, 2,
4, 5, 6, 8, 9, 12, 13, 14, 15, 16, 21,
22, 37

Z

Zahriye, IV, V, 29, 32, 134, 135, 136

Zencerek, 25, 54, 61, 87, 90

Zer mürekkep, 45, 49, 58, 77, 97

Zerefşan, 34

ÖZGEÇMİŞ

NURDANUR ÜNAL

İstanbul'da doğdu. İlk ve orta eğitimini tamamladıktan sonra 1995 yılında tezhip eğitimine başladı. Hocası Necati Sancaktutan'dan 2001 yılında tezhip icazetini aldı.

Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde lisans eğitimini tamamladı. 2016 yılında başladığı, Mimar Sinan Üniversitesi Geleneksel Sanatlar Tezhip Anasanat dalında Yüksek Lisans eğitimine hocası Münevver Üçer gözetiminde devam etmektedir.

Yurtiçi ve yurtdışında çeşitli karma sergilere katıldı. Yayınlanmış kitaplarda ve koleksiyonlarda eserleri bulunmaktadır.

Aynı zamanda Hocası Necati Sancaktutan'ın teşvikiyle 2010 yılından beri İSMEK Bağlarbaşı Türk İslam Sanatları İhtisas Merkezinde hocalık görevini ifa etmektedir.